

T.C.

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Felsefe Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı

KANT VE HEİDEGGER'DE METAFİZİĞİN ELEŞTİRİSİ

Hazırlayan

Büşra ÇELEBİ

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi ŞEFİK DENİZ

KARAMAN-2023

T.C.

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Felsefe Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı

KANT VE HEİDEGGER'DE METAFİZİĞİN ELEŞTİRİSİ

Hazırlayan

Büşra ÇELEBİ

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi ŞEFİK DENİZ

KARAMAN-2023

ENSTİTÜ TEZ ONAY FORMU

Doküman No	FR-285
İlk Yayın Tarihi	05.02.2018
Revizyon Tarihi	08.02.2021
Revizyon No	02
Sayfa No	1/1

KANT VE HEIDEGGER'DE METAFİZİĞİN ELEŞTİRİSİ

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 18/01/2023

Bu tez, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 30/12/2022 tarih ve 1368 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Hazırlayan

Kalite Sistem Onayı

ÖNSÖZ

Bu çalışmamda değerli teorik bilgilerini bana aktaran, tezimin sistemli hale gelmesini sağlayan ve desteklerini benden hiçbir zaman esirgemeyen kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Şefik DENİZ'e teşekkürlerimi bir borç bilip saygılarımı sunarım. Tezimin zorlu ve yıpratıcı sürecinde manevi desteklerini benden esirgemeyen ve her daim yanımda olan babam ve annem ve ablama teşekkür ederim. Her yıldığımda yanımda olan, beni sabırla destekleyen ve bütün kararlarımı destekleyerek moralimi yüksek tutmamı sağlayan sevgili eşim Rıdvan ÇELEBİ'ye teşekkür ederim.

ÖZET

Metafizik antik çağdan günümüzde değin felsefenin en önemli disiplindir, Aristoteles bu nedenle onu İlk Felsefe olarak tanımlamıştır. Aristoteles'e göre metafiziğin sorusu varlık üzerinedir. Kant ise sentetik a priori yargılar üzerine kurulu eleştirel felsefesinde metafizik bilginin imkânını reddederek pratik alanda bu sorunları çözümlenmeyi dener. Heidegger'in metafiziksel eleştirisi ise Batı metafiziğinin varlığın anlamını unuttuğu üzerindedir. Heidegger varlığın anlamına ilişkin bulduğu zemin ise varlık-insan bağının yeniden inşası üzerinedir. Heidegger bunu geleneksel varlık sorusu üzerine bir kazı yaparak gerçekleştirir. Varlığın anlamına ilişkin soruyu Dasein ile sorar. Dünya içerisinde olan Dasein zamansallıkla yani geçmiş ve geleceğın şimdisi ile mümkün olur. Zamansallık içerisinde Dasein varlığın ekstazlarını gerçekleştirir. Heidegger varlık sorusunu zaman sorusu ile birlikte yeniden yorumlar.

Anahtar kelimeler: Metafizik, varlık, sentetik a priori, aklın diyalektiği, Dasein, zamansallık, hermenötik.

ABSTRACT

Metaphysics is the most important subject of philosophy since its beginning. For that reason Aristotle defines it as First Philosophy. According to Aristotle the questioning of metaphysics is about being. But Kant in his critical philosophy based on synthetic a priori judgments rejects the possibility of metaphysical knowledge and tries to analyze these questions in the practical ground. Heidegger's metaphysical criticism, on the other hand, is that Western metaphysics has forgotten the meaning of being. The ground that Heidegger found regarding the meaning of being is on the reconstruction of the being-human connection. What we call Heidegger's reconstruction is an ontological excavation into being. Ontological excavation is related to the context in which traditional philosophy considers being. He asks the question about the meaning of existence with Dasein. For Heidegger the meaning of being arises from the fact that Dasein is in the world. What is in the world is made possible by temporality, that is, by the present of the past and the future. In temporality, Dasein realizes the ecstasies of being. Heidegger reinterprets the question of being by means of the question of time.

Key concepts: Metaphysics, being, synthetic a priori, dialectic of mind, Dasein, temporality, hermeneutics.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
1. GİRİŞ	1
2. GELENEKSEL FELSEFEDE METAFİZİK	7
2.1 Platon ve Öncesinde Varlık Sorusu	7
2.2 Aristoteles ve Klasik Metafizik	12
2.3 Descartes ve Modern metafizik	19
3. KANT VE TRANSANDANTAL FELSEFE	31
3.1 Kant ve Eleştirel Felsefe	31
3.2 Transandantal Estetik	37
3.3 Transandantal Mantık	44
4. HEİDEGGER VE VARLIK SORUSU	64
4.1 Heidegger ve Modern Felsefe	64
4.2 Heidegger'de Varlık Sorusu ve Metafizik	69

4.3 Heidegger ve Zaman	80
4.4 Heidegger ve Hakikat	87
5. SONUÇ	93
KAYNAKÇA	95

1. GİRİŞ

Felsefe tarihinde bilimleri ilk defa ilkeleri, nedenleri ve içerikleri bakımından sınıflayan düşünür Aristoteles'tir. O bilimleri teorik, pratik ve üretime dair bilimler olarak sınıflarken, teorik bilimler -metafizik, fizik ve matematik- içinde de metafiziği ilk bilim, ilk felsefe olarak belirler. Metafizik ilk bilimdir, çünkü metafizik hem varlığı bizatihi varlığın kendisi olarak araştırır, hem de varlık sorusunu diğer tikel bilimlerden farklı olarak tümel bir soru olarak inceler. Aristoteles'e göre metafiziğin bir diğer adı da teolojidir, zira varlık sorusu bizi zorunlu olarak hareket sorusuna, fizik dünyadaki değişim sorusuna ve dolayısıyla da zorunlu olarak ilk hareket ettiriciye, diğer bir ifadeyle tanrıya götürür.

Aristoteles'in, metafizik ve bilimler hakkındaki bu tespitleri, Antik Yunan düşüncesinin bir ürünü olarak, hem ilk çağ hem de ortaçağ boyunca felsefi düşüncenin ve bilimlerin egemen görüşü olmuştur. Modern dönemde ise bir yandan orta çağ boyunca sürüp giden ve nihayete ermeyen birtakım metafizik ve teolojik tartışmalar, bir yandan da modern fizik bilimlerin gelişmesi neticesinde Descartes modern metafiziğin kurucu ismi olarak ön plana çıkmıştır. Kartezyen şüphe her şeyden önce metafiziğin en temel ilkesini genel olarak varlıkta değil fakat öznenin kendisinde bulmuştur. Ünlü *cogito ergo sum*, düşünüyorum o halde varım, ifadesiyle modern metafizik öznelci bir temel üzerine ve özne-nesne ayırımına dayanan yeni bir ontoloji ve mekanik-matematik bir fizik dünya tasarımı üzerine inşa edilmiştir. Descartes metafiziğini şüphelerden arınmış ve sarılmaz bir ilkeye dayanan sağlam bir sistem olarak görse de genel olarak metafizik üstündeki tartışmalar hiçbir zaman nihayete ermemiştir. Descartes'ten birkaç yüzyıl sonra Aydınlanma çağında, David Hume'un felsefesinde olduğu gibi, metafizik hem genel olarak varlık sorusu hem de teolojik içeriği

bakımından yararsız bir tartışma olarak nitelenmiştir. Aydınlanma felsefesinde bilginin özellikle Newton fiziğinin başarısını temel alacak şekilde ve modern doğa bilimlerinin yöntemini örnek olarak metafizikten arındırılması savunulmuştur.

Çağdaş felsefenin kurucusu Immanuel Kant 18. yüzyılın tipik bir aydınlanma filozofu olmanın ötesinde tüm felsefe tarihini derinden etkileyecek önemli bir düşündürdür. Onun ünlü üç kritiği, -teorik aklın, pratik aklın ve yargı gücünün eleştirisi- esasında Aristoteles'in bilimleri üç sınıfa ayırımı esasına dayanır ve yine teorik aklı eleştirisi de Aristoteles'in teorik bilimleri üçe ayırımı, metafizik, fizik ve matematik ayırımına dayanır. Kant ilk eleştirisi olan *Saf Aklın Eleştirisi* 'nde, *Kritik der reinen Vernunft*, (1781) metafizik, fizik ve matematiğin bir bilim olarak nasıl mümkün olduklarını tartışır. Kant'ın buradaki amacı başta metafizik olmak üzere teorik bilginin oluşumu ve imkânını araştırmaktır. Bu amaçla Kant sentetik a priori önermelere dayanan ve aklın a priori kategorileri üzerine kurulu "Transandantal Mantık" adını verdiği ve genel, biçimsel, mantıktan ayrı bir mantık üzerinde durur.

Kant'a göre, metafizik bilgi "aklın ide"lerinden kaynaklanan ve çıkarımları bakımından da "aklın diyalektiği"yle sonuçlanan bir bilgidir. Bir başka deyişle metafizik tartışma hem varlık sorusu hem de teolojik çıkarımları bakımından insan aklının sınırlarını aşan ve doğruluğu herhangi bir şekilde ispatlanamayan önermelerle sonuçlanır. Kant bu bakımdan bilimlerin kraliçesi olarak nitelediği ve insan olarak tartışmasından kaçınmadığımız fakat teorik olarak bir nihayete varamadığımız metafizik sorununu pratik aklın alanında diğer bir ifadeyle ahlak felsefesi alanında çözmeyi önerir. Kant'ın eleştirel felsefesinin köklerinde hem Hume'un metafizik eleştirisi hem de Newton'un fiziği vardır. Kant'ın eleştirel felsefesi, felsefe tarihinde köklü bir değişim noktasını oluşturur, Kant bunu

“Kopernik devrimi” olarak adlandırılır. Fakat diğer taraftan da Kant’ın felsefesi modern öznelci metafiziğin bir ürünü olmak bakımından geleneksel felsefe ile bir sürekliliği ifade eder.

Yirminci yüzyılın önemli isimlerinden Martin Heidegger ise kendi çağını varlık sorusunun kökten unutulduğu, bilginin modern bilimler ile sınırlandırıldığı, düşünmenin adeta “hesaplamak” ile özdeşleştiği ve dolayısıyla da Batı düşünce geleneğinin Aristoteles’in *animal rationale* olarak tanımladığı insandan tarihsel süreç boyunca neredeyse düşünemeyen fakat sadece hesaplayan insana ulaştığı bir çağ olarak tanımlar. Zira bilimlerin temelinde yatan varlık sorusu ihmal edilmiş ve bilimler köksüz kalmıştır. Heidegger *Varlık ve Zaman*’da, *Sein und Zeit*, (1927) bilimlerin teorik ve pratik gibi sınıflanmasını eleştirerek, felsefenin gelenekselleşmiş metafizik, epistemoloji, etik gibi ayrımlarından bağlantısız olarak varlık sorusunu biricik ve temel bir soru olarak sorar. Heidegger bu çözümlemeyi “Temel Ontoloji” olarak adlandırır.

Heidegger için geleneksel felsefe ve metafizik Platon’un düşüncesiyle başlayıp Nietzsche’nin nihilizmi ile sonuçlanan tamamlanmış bir süreçtir. Heidegger’in amacı aydınlanma düşüncesi sonrası metafiziğin reddi ve bilginin sadece modern bilimlerle sınırlanması ile adeta bir çıkmaza giren Batı düşünce geleneğinin köklerine inerek bu düşüncenin temel kavramı olan varlık sorusunu yeni baştan tartışmaktır. Heidegger’in metafizik eleştirisi Kant’ın eleştirisi gibi metafizik bilginin imkânı ile sınırlı değildir, aksine Heidegger felsefe tarihini bir yıkıma, *Dekonstruktion*, uğratarak Parmenides, Herakleitos gibi Antik Yunan düşünürlerine ve Antik Yunan düşüncesine kadar geri giderek geleneksel varlık sorusunun kendisini sorgular. Heidegger’in metafizik eleştirisi, Kant gibi insan aklının yapısından kaynaklanan fakat aklın kendisini aşan bir yükten, metafizikten, kurtarmak değil, zaten en başından beri felsefe tarihine öncülük eden varlık kavramını yeniden ve zaman

sorusu ile köklü bir biçimde ilişkilendirerek tartışmaktır. Bu amaçla Heidegger ünlü eseri *Varlık ve Zaman*’da insanın varlığını *Dasein* olarak kavramsallaştırır ve *Dasein*’in günlük hayattaki çözümlenmelerini esas alan “varlığın anlamı” sorusu ile yeni bir metafiziğe yol almayı dener.

Bu çalışmamızdaki amacımız hem Kant hem de Heidegger’in geleneksel metafiziği eleştirilerini ele almaktır. İlk olarak geleneksel felsefenin varlık hakkında oluşturmuş olduğu özellikle Aristoteles’in varlık anlayışından yola çıkarak geleneksel felsefenin genel anlamda varlığı ele almasını açıklayacağız. Daha sonra geleneksel felsefenin varlık anlayışını eleştiren Kant’ı ele alarak varlığı modern dönemin düşüncesinden nesne metafiziğine değineceğiz. Kant, algılamak (sensitivity), anlamak (understanding) ve akıl (reason) kavramlarını insan bilgisinin oluşumunda farklı ama iç içe geçmiş üç temel öge olarak ele almış, anlamının a priori süzgecinden, kategorilerden, geçmeyen hiçbir yargının mümkün olmadığını savunmuştur, bu bakımdan transandantal mantık içinde tüm yargılar ancak anlamak tarafından işlendikten sonra akla mal olur. Kant bilginin başlangıcının deney olduğunu fakat düşüncenin, yargının oluşması için ancak zihnin kategorilerinin bu ham algıyı işlemesi, diğer bir ifadeyle anlamlı hale getirmesi gerektiğinden bahseder, kendi ifadesiyle “algısız kavram boş, kavramsız algı ise kördür”. Transandantal mantığın ilk bölümü olan transandantal analitik kısmında Kant bu nedenle kavramlar, yargılar ve kategoriler arasındaki ilişkiyi analiz eder. Bilgiyi mümkün kılan anlamaktır, aklın aradığı ise anlamdır. Fakat insanın bilebileceği hakikat anlamayı mümkün kılan kategorilerle sınırlıdır.

Batı metafiziğini eleştiren Heidegger’in varlık düşüncesine değinerek varlığın anlamı sorusuna geri dönülmesi üzerine eleştirdiği noktalara değineceğiz. Heidegger ise geleneksel “varlık nedir” sorusunu “varlığın anlamı nedir” şeklinde yeniden sorar. Anlamak

Heidegger’de, Kant’tın epistemolojik tartışmasından farklı olarak, ontolojik ve yorumsal, diğer bir ifadeyle fenomenolojik ve hermeneutik bir süreçtir, dolayısıyla da zaman ile ilgilidir. Zamanın kaynağı ise, yine Kant’tan farklı olarak, zamansallıktır. Dasein’in varlığının muvakkat oluşu, faniliği, sınırlı ve ölümlü olmasıdır. Heidegger’e göre tüm felsefe ve bilim tarihi boyunca zaman kavramı Aristoteles’in *Fizik*’inde yaptığı analizden sonra yeterince tartışılmamış ve Aristoteles’in zaman hakkındaki “şimdi”nin sürekliliğine dayanan bu çözümlemesi esas kabul edilmiştir.

Heidegger’e göre varlık bir fenomen olarak açılır ve yorumlanır, hakikat, *aletheia*, bir aşikar olma, açığa çıkma olayıdır, klasik anlamıyla bilgi ve yargı ancak hakikatin açığa çıkmasının bir türevi niteliğindedir. Heidegger’de de hakikat Kant’ın eleştirel felsefesinde olduğu gibi transandantaldır fakat aşkınlık ontolojik bir içeriğe sahiptir. Dasein, nesnelere oluşan bir evrendeki bir özne değil, fakat anlamlı bir bütün oluşturan dünyadaki varolandır. “Dünya” kavramını Heidegger bu bağlamda *Varlık ve Zaman*’da yeniden yorumlar. Kant düşüncesinde anlamak mümkün bilginin, yargının ve dolayısıyla metafiziğin sınırı ile ilişkili iken Heidegger’de varlık sorusunun, yani metafiziğin, giriş kapısıdır, Dasein bilen-özne değil fakat varlığı-açımlayan-anlayandır. Heidegger geleneksel düşüncenin varlık ve varolan ayrımını, “ontolojik ayrımı” ihmal ettiğini ve felsefe tarihi boyunca varlık sorusunun giderek varolan sorusuna dönüştüğünü vurgular. Bu nedenle Heidegger özellikle Aristoteles’teki “varlığın çok anlamlılığı” probleminden hareketle felsefesine başlar ve bu çok anlamlılık içindeki kök anlamı yani farklı farklı olanların içindeki ortak anlamı bulmayı kendine amaç edinir.

Çalışmamızın, ilk önce genel olarak Antik Yunanda metafiziğin başlangıcı ve özellikle Aristoteles’in metafiziği bir bilim olarak tanımlayışı ve klasik düşüncede metafizik

üzerinde durulacaktır. Daha sonra ise Descartes ile başlayan modern düşünce ve modern öznelci metafizik ele alınacaktır. Daha sonraki bölümde Kant'ın geleneksel anlamıyla metafiziği eleştirisi ve transandantal mantık içinde bilginin eleştirisi analiz edilecektir. Son bölümde ise Heidegger'in Dasein kavramı çerçevesinde anlamak kavramının önemi, özne ve öznelci modern metafiziği aşma çabası ve nihayetinde Heidegger'e göre öznelci metafiziğin köklerinde yatan Aristoteles'in insanı *animal rationale*, akıllı canlı, olarak tanımlayan klasik varlık sorusu ve geleneksel metafiziği eleştirisi ele alınacaktır. Amacımız varlık sorusunun hangi dönemlerde ne şekilde ele alınmasıyla birlikte dönemler arasında bulunan kırılmaları ortaya çıkartmaktır. Bu kırılmalar varlık sorusuna ilişkin muğlaklığı çözmeye veya yeniden varlık sorusunu sormaya bizi yönlendireceği gibi varlığın ne olduğuna ilişkin düşünceleri ortaya sermeyi gerektirmektedir.

2. GELENEKSEL FELSEFEDE METAFİZİK

2.1 Platon ve Öncesinde Varlık Sorusu

Felsefenin en temel sorularından biri de varlık olmuştur. Platon'a kadar varlık problemi farklı şekillerde yorumlansa da amaç varlık sorusunun cevabını bulmaktır. Platon'dan bahsettiğimizde ilk akla gelen idea kuramı olmaktadır. Platon'un idea kuramının oluşmasında etkili olan ilk çağ filozoflarından Parmenides ve Herakleitos'un görüşleri önemli bir yere sahiptir. Doğa filozofları varlığı anlama ve anlamlandırmada dış dünyada bulunan şeyler üzerinden açıklamaya çalışmışlar, nesnelere üzerinden varlık anlayışı geliştirerek asıl varlığı doğada bulmuşlardır. Sofistler ise herhangi evrensel ve mutlak bilginin imkânını eleştirmişlerdir. İlk çağ filozoflarından özellikle Parmenides ve Herakleitos'un varlık hakkında sabitlik ve oluş fikri tamamen birbirine karşıt düşen ve varlığı açıklanması zor hale getirilen görüşleri içermektedir. Bu bağlamda Platon varlık-oluş ya da gerçeklik-görünüş sorununa çözüm arayarak Herakleitos ve Parmenides'in varlık görüşlerini uzlaştırmaya çalışır. Bu uzlaştırma Platon'un idea düşüncesini oluşturmaktadır.

Platon'un idea kavramına geçmeden önce ideanın oluşmasında önemli yeri olan filozofların düşüncesine değinmek gerekir. Platon, Herakleitos'un duyuşal şeylerin akış ve oluş durumunda olması düşüncesine ortak olurken varlığın değişmeye tabi olmayan bir şey olduğunu belirtir. Parmenides'in evreni dingin olan *Bir* anlayışına eşitlemesinden kaçınarak bu iki dünya düşüncesini ortak bir yapıda açıklar (Ceylan, 2018: 1519). Bu yapı idea teorisini oluşturarak gerçeklik ve görünüşü sorgulamayı gerektirir. Platon felsefesinin temeli idea kavramıyla anlam bulur. İdea kavramı metafizik ve epistemoloji olarak bütün sorgulamaları içermektedir. İdea şeylerin görünüşünden yola çıkarak gerçekliği ele alan kavramdır.

Gerçekliğin ne olduğu metafizik sorununa şeylerin formları üzerinden cevap bulmuştur. Platon'un idea teorisinde gerçekliğin bilgisinin açığa çıkması için iki önemli dünya düşüncesi ele alınır. Bu iki dünya düşüncesi görünüş ve gerçeklik dünyası olarak karşımıza çıkar. İki dünya düzeni görünüş ve gerçeklik arasında bulunan karmaşayı çözümler. Platon bu karmaşada duyuşal dünya nesnelere yola çıkarak bilginin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğinin yollarını arar. Duyu dünyasına ait algıladığımız şeyler sürekli değişen, gelişen ve dönüşen bir yapıdadır. Bu yüzden duyu nesnelere gerçeklik dünyasıyla sadece bağlantılıdır. Duyu dünyasının nesnelere gerçeklik dünyasına ulaşmak için bize ipucu verir (Cevizci, 2016: 160). Bu bağlamda Platon için duyulur dünya bir araç olarak gerçekliği keşfetmede yardımcıdır. Gerçeklik ve görünüş anlamında soyut kavramlara değindiğimizde Platon'da bu kavramlar bizi gerçekliğe götürecek olan şeylerin sebeplerini içermektedir. Zihnimize bulunan soyut kavramlar, idealer ile bağlantılar kurmamızı sağlayan şeylerdir.

Platon'un varlık anlayışı ile bilgi anlayışı birbiriyle ilişkilidir. Platon'da idea kuramının ortaya çıkması duyulur dünya nesnelere ele alınmasıyla ilişkilidir. Biz duyulur dünyada varlığın hakikatini anımsayarak öğrenebiliriz. "Ayrıca sürekli ileri sürdüğün gibi öğrenmemiz (mathesis) anımsamadan (anamnesis) başka bir şey değilse, şimdi anımsadıklarımızı daha önceki bir zamanda öğrenmiş olmamız da bir zorunluluktur Sokrates" (Platon, 1942: 28). Platon için bir şeyi öğrenmek öncesinde öğrendiğimiz şeyleri anımsama yolu ile dışarıya aktarmamızdan ibaret olduğunu söyler. Platon'da anımsama, gerçekliğe ulaşmada öğrenmenin gerekliliğini ortaya koyar. Öğrenmenin anımsama ile gerçekleşmesi şeylere dair bilgileri ortaya çıkarır. Bu yüzden şeylere dair bilgilerimizin duyu verilerimizle gerçekliğe uygunluğu üzerine tartışmaların temelini Platon'da görebiliriz. *Menon* diyalogu bir geçiş diyalogu olarak Platon'un Sokratik diyaloglardaki gibi kavramların özüne inmesi ile gerçekleşen yapıdadır. Bu bağlamda kavramların ne olduğu

üzerine sorgulamalar yaparak bilginin öğretilip öğretilmediğini ele alır. Platon bilginin hatırlamadan ibaret olduğunu söyler. Bilginin hatırlama olması zihne dayanan tümel kavramları ele almasından kaynaklanır.

Platon'da bilginin en önemli boyutu *logos* olmuştur. Platon'a göre görünenin ötesinde varlığın gerçekliği *logos* ile elde edilir (Ahmetoğlu, 2020: 22). *Logos*¹ yargıların oluşumunda şeylere dair sorgulamaların önemini gösterir. Sorgulama bir şeyin düşüncesine yönelik atıldığı adımı oluşturur. Düşüncenin kavrama dönüşmesi birkaç yol ile oluşur. Kavrama dönüşen düşünce ile yargılar meydana gelmektedir. Yargıların oluşumunda da varlığı aramaya yöneliriz. Bu yönelim sofistlerin *logos* anlayışını değiştirmesi ile olmaktadır. Çünkü *logos* sofistlerden önce şeylerin yöntem ve ilkelerini açıklayan şeydi. Sofistlerin *logos*'u sadece ikna etme metodu olarak ele almasıyla *logos*'un anlamında değişme meydana gelmektedir (Babuççu, 2016: 127). Kavramın anlamının değişimi ilk anlamından öte farklı anlamlara yönelerek bir şeyin mahiyetini öğrenmede güçlükler meydana getirir. Bu yüzden kavramlar her filozofta farklı şekilde ele alınabilmektedir. Platon'a baktığımızda *logos*, düşünce ve bilgi arasında oluşturulan nesnelere ilişkin şeyler olduğunu dile getirebiliriz.

Platon'da *idea* kuramını gelişmesini sağlayan etkenlerden biri de Herakleitos'un görüşlerini kendilerine örnek olarak alan sofistlerdir. Platon sofistlerin dil sanatı ile oluşturdukları formlar dünyasını yıkarak onun yerine 'idea' kavramını oluşturmaktadır.

¹ Antik Yunan düşüncesinde söz, konuşma, açıklama, bir şeyin her ne ise o olmasını sağlayan belli nedenler, belli bir disipline, fenomenleri açıklamak amacıyla kullanılan yöntem ve ilkeler, bir şeyi bizim için anlaşılır kılan temel, dayanak anlamına gelen sözcük. Yunan dininde bir Tanrı ya da Tanrıların, insanlara yol göstericilik sağlayan sözleri (Cevizci, 1999: 552).

Bunu yaparken *Menon* diyalogunda yeni tanımlamalar ile renk ve şekil birbirine eşlik eden bir şeydir (Platon, 1942: 14). Platon idea kavramını açıklarken nesnelere üzerinde bulunan renk ve şekil ile dünyada varolmayan yeni formlara dikkat çeker. Daha da açacak olursak bir kavramın duyulur dünyada karşılığı olmadan duyulur dünyadaki nesnelere üzerinden kendini göstermesini içerir. Örnek olarak kırmızı veya üçgen kavramları bir nesnenin üzerinde bulunur. Nesne olmadan kırmızı ve üçgen kavramının duyulur dünyada karşılığı bulunmamaktadır. Bu yüzden formların varolduğunun kanıtı sadece duyulur dünyada onaylanmaktadır. Platon'un yapmak istediği duyumun nesnelere soyut olarak nasıl dile getirildiği ile alakalı bir durumdur. Bu bağlamda idea ile görüşlerden gerçeklik dünyasına geçiş sağlanmaktadır.

Platon'un varlık ya da ideasını daha iyi anlamak için mağara alegorisine değinmemiz gerekmektedir. Platon bu alegoriyi *Devlet* kitabında ele alır. Platon bir mağara içerisinde olduğunu hayal etmemizi ister. Mağarada ayaklarından zincire vurulmuş şekilde yüzleri duvara dönük olarak hareket etmeden oturan insanlar olduğunu söyler. Arkalarında ise ateşin yandığını ve ateşin gölgesinin duvara düştüğünü söyler. Ateşin yanından geçen türlü türlü şekillerinde yansımalarını görmektedirler. Şimdi biz bu insanları zincirlerinden kurtarsak ışığa doğru bakmalarını istersek eğer bu insanlar acı hissedeceklerdir. Daha da ileriye gidip güneşe bakmalarını istesek daha şiddetli acı hissederler. Ve buna alışmaları zaman alacaktır. Ancak zincirden kurtulan insan duvara yansıyan gölgelerden daha açık seçik şeyler göreceklerdir. Gördükleri yansımanın kaynağının farkına varacaklardır. Bu bağlamda Platon'da ideaların en üstünde olan iyi ideasını yansımaların kaynağında olan güneş gibi dünyaya ışığını verir. İyi ideası güneşin ışığı yansıttığı ve dünyaya ulaştırdığı gibi zihnimize bulunan kavramları aydınlatarak gerçek haliyle görmemizi sağlar (Ahmetoğlu, 2020: 52).

Platon evreni seyreden Tanrı anlayışından bahseder. “Tüm bu evrenin babası ve yapıcısına gelince Onu bilmek zordur. Onu, bilsek bile onu insanlara anlatmak imkânsızdır” (Platon, 2015: 28c). Platon tanrıyı anlamamanın ve anlatmanın zor olduğunu belirtmesi aslında duyulur dünyada bulunan nesnelere ilişkin zorluk ile benzerlik gösterebilir. Bu benzerlik duyulur dünya nesnelere ilişkin gerçeğin bir yansımasından ibaret olduğu gibi *Timaios* diyalogunda ele alınan tanrı anlayışı için detaylı bir şekilde anlatılmış olsa da tanrı muğlak ve belirsiz haldedir.

Platon *Timaios* diyalogunda belirsiz muğlak tanrı anlayışı, evrenin yaratıcısı veya mutlak hükmeden anlayıştan uzaktır. Demiurgos isimli tanrı bir nevi koruyucu düzeni sağlayan ve sonsuz hakikati model alandır. Platon’un Demiurgos isimli tanrısı için varolan şeylerin düzenini sağlamaya çalışan olarak yorumlanabilir. Demiurgos evreni yaratmadığı evreni hazır halde bulmasıyla birlikte evreni düzene sokacak olan olarak ve iyi olana yönlendirendir. İyi olana yönelmek bütün şeylerin iyi ideasından pay almasıyla ilişki içerisinde olmasını içerir. Bu bağlamda bütün şeyler iyi olana yönelirken insan içinde aynı şeyi geçerli kılan şeyin ne olduğu ile ilgilenmek gerekir. Platon insanın iyi olana ulaşmasını *Phaidon* diyalogunda ele alarak insanın maddi tarafı ile ruhsal anlamda ikiciliğini yorumlar.

Platon’un felsefi düşüncesini oluşturan önemli bir kavramda ruhtur. Platon’da insanın maddi ve zihninin birbirinden ayıran ölümün gerçekleşmesi ile ruhun da varlığına dikkat çeken bir yönü vardır. İnsan bedeni ruh ile birlikte farklı şekillerde yaşamını sürdürmektedir. Gerçek dünyayı algılayan bir yönünün olması ona ruhun varlığına işaretken zihinsel bir bilinçle birlikte gerçek dünyayı temaşa etmektedir. Ruh bilinçli bir zihin yapısı ile gerçek dünyayı anlayarak bedenden ayrılınca gerçek dünyaya ulaşır. Platon aynı zamanda ruh ile iyi ideasını metafiziksel olarak temellendirir. Platon’un varlık meselesi

gerçek ve duyulur dünya arasında oluşan düşünce yapısı ile iyi ideasını gerektiren bir tanrı anlayışıyla tamamlanmaktadır.

2.2 Aristoteles ve Klasik Metafizik

Aristoteles'in metafizik sistemi ilk nedenleri içeren ve varlığı varlık olmak, *on he on*, bakımından inceler. Aristoteles'in metafiziği söz konusu olduğunda metafizik hakkında düşüncelerini başka kitaplarında da görsek bile en önemlisi metafizik kitabıdır. Metafizik terimi Aristoteles'in kendisi tarafından kullanılmamış ancak Rodoslu Andronikos Aristoteles'in kitaplarını sınıflandırırken fizikten sonra gelen anlamında metafiziği terimini dâhil etmiştir (Gül, 2010: 53). Aristoteles metafiziğinin temel sorusu neyin var olduğu ile ilgilidir. Aristoteles bu sorunun cevabını ararken kendisinden önceki filozofların cevaplarından araştırmaya başlayarak kendi cevabını bize sunar. Özellikle hocası Platon'un metafizik sistemi olan idealar kuramından etkilendiğini söyleyebiliriz (Osmanoğlu, 2019: 51).

Metafizik bir nevi nedenlerin araştırılmasını kapsayan bir alandır. Fakat asıl aradığı 'kendinde olan şey'i bulmaktır. Bu yüzden nedenleri araştırmak kendinde olan şeye doğru atılan adımdır. Aristoteles için metafizik en yüksek bilgiye dair olduğundan dolayı diğer bilimlerden ayrılan bir bilimdir (Osmanoğlu, 2019: 55). Diğer bilimler sadece kendi alanlarında bulunan şeylerin nedenlerini incelemektedir. Varlık alanı ise hem varlığı araştıran bir bilim hem de bütün bilimleri kendi içerisinde kapsayan bir alandır. Nedenleri içerisine alan bilim araştırması bütün bilimleri kapsayarak en genel varlık tanımını oluşturmaktadır. Böylece fizik metafiziğe gidilen yolda temel oluşmaktadır. Aristoteles'in

fizik ve metafiziğini incelediğimiz zaman fizik metafiziğin içini dolduran ve bir kısmını oluşturandır. Fizik araştırması yapmadan önce metafizik araştırması yapmak zordur. Çünkü fizik metafiziğin neden araştırmalarını destekleyen ve metafiziğe kapı aralayan bir yoldur.

Aristoteles için varlığın en temelini bulmamız gerekmektedir. Var olandan hareketle varolanın üzerine giderek varlığı nasıl ele alacağımız sorusuyla karşılaşırız. Varlık bir şeye ilişkin o şeyin içkinliğini oluşturacak şeyleri içerir. Aristoteles'e göre varlığı araştıran pek çok bilim vardır. Fakat varlığı var olmak bakımından inceleyen metafiziktir. Diğer bilimlere gelince onlar varlığın tek bir alanını incelemektedirler. Metafizik ise varlığın var olmak bakımından bütün niteliklerini inceleyen bilimdir.

Varolan olarak varolanı ve ona *kendi başına* ait olanları temaşa eden bir bilim var. Bu bilim kısmi olduğu söylenen bilimlerin hiçbirine benzemez: çünkü diğerlerinin hiçbirisi varolan olarak varolan hakkında tümel bir incelemede bulunmaz, onun belli bir kısmını ayırıp *ilineği* temaşa ederler, matematiksel bilimler gibi (Aristoteles, 2018:101).

Aristoteles'e göre kendini başına olan ve varlığı inceleyen bilim olarak metafiziği tümelleri ele alan bir bilim olarak tanımlar. Varlığın tümelliği konusuna geçmeden önce Aristoteles 'Varlık' olanı değil 'var olanı' incelediğini söyler. Var olan kavramını da farklı şekillerde kullanır. Var olanı en genel tanımını ile ikiye ayırmaktadır. İlk olarak asıl anlamda varolan ikinci anlamda ise ilineksel anlamda varolandır. Var olanı türlerine ve tarzlarına göre ayırarak İlk Felsefenin ilke ve nedenlerini ele alır (Özcan, 2009: 120). Aristoteles varlık anlayışını varlığın konusu olan ilinek, doğruluk, özü gereği ve kuvve fiil anlamlarını tartışmaktadır. Aristoteles'e göre "ilinek bir şeyde içkin olan ve o şey için söylenmesi doğru olan, ama zorunlu ya da çoğunlukla olmayan şey için söylenir (Aristoteles, 2018: 189). Bu bağlamda ilinek kavramı sürekli tekrarlanmayan ve o şey hakkında tasdik edilen şey

anlamını taşır. Aristoteles örnek vererek ilinek kavramını açıklamaya çalışır. Çiçek ekmek için toprağı kazan birisi kazdığı toprakta hazine çıkması durumunda hazineyi bulması onun için bir ilinektir. Bu olay birbirinin zorunlu olarak sebebi olmadığı için ilinektir. İlinek belli bir nedeni olmayıp tesadüf eseri ortaya çıkan şeydir. Yani söz konusu olan bir şeyin varlığı başka bir şey ile mümkün olmasıdır. Daha da açmak gerekirse kendi başına bağımsız bir şekilde varlığı bulunmayan şeylerdir. Bu bağlamda ilineksel olarak varlığı ifade eden bir şeyin varlığı mümkün görünmemektedir. Bu anlamda varlığın ilineksel anlamını bir tarafa bırakarak varlık olmak bakımından varlığın nedenlerine değinmemiz gerekir.

Aristoteles'te varlığın birden fazla anlama gelmesi bakımından incelenecek konu varlığın bir şey ne ise o şey olarak tözden bahseder. *Metafizik* kitabında:

“Varolan'ın birçok farklı anlamları arasında, varlığa işaret eden neliğin en asli olduğu aşikârdır. Nitekim her ne zaman belli bir şeyin niteliğinden bahsetsek, ya “iyi” deriz ya da “kötü”, ama “üç dirsek uzunluğunda” ya da “insan” demeyiz; öte yandan her ne zaman nelikten bahsetsek, “beyaz” ya da “sıcak deriz”. Diğerlerine varolanlar denmesinin sebebi de onların söz konusu varolanların nicelikleri, nitelikleri, halleri ya da bunlar gibi başka şeyleri olmalarıdır (Aristoteles, 2018:201).

Aristoteles'in varlığın özelliklerini ele alışı nitelikleri bağlamındadır. Varlığın özelliklerini belirttiğimiz zaman iyi-kötü şeklinde bahsedebiliriz. Fakat insan veya ağaç olduğunu söyleyemeyiz. İyi- kötü özellikleri kavramın kendisinde bulunmamaktadır. Yani bu kavramları tahayyül etmek zordur. Töz olsalar dahi töz gibi algılanamamaktadır. İnsan veya ağaç dediğimizde bu kavramların özelliklerinden dolayı yürüyen veya sallanan gibi tözsel anlamı vardır. İyi -kötü kavramlarında gerçek bir özneyi göremesek de yürüyen dediğimizde öznesi belli olan tözsel şeyleri bize sunar. Diğer kategorideki şeylerin nitelikleri töze muhtaç olarak varolur. Nitelik tözde varolabilen varlığı içerir (Ross, 2011: 260).

Platonculuğa töz açısından karşı çıkan Aristoteles, tekil şeyleri ve onların özelliklerini ayırt etmekle yetinmez, bireysel tözleri ve cisimleri töz yapanın ne olduğunu da araştırmaya çalışır.

Aristoteles metafiziğinin diğerk bir önemli olan madde ve form teorisi varlık ile yakından ilişkilidir. Aristoteles'e göre form anlam çeşitliliği içerse de düşünce nesnesi olarak karşımıza çıkar. Ona göre evren bir bütün şeklinde ele alındığında töz yani form onun bir kısmını oluşturur. Çünkü form maddeden önce gelmektedir (Gül, 2010: 85). Aristoteles'in madde tanımı olma veya olmama imkânıdır. Doğada meydana gelmiş her şeyin maddesi vardır. Madde ve form bir araya gelerek varlığın imkânını oluşturmaktadır. Örneğin bir tohum içerisinde bulundurduğu potansiyelini gerekli koşullar sağlandığında ortaya çıkartmaktadır, yani kilden heykelin oluşması gibi. Madde başlangıç form ise sonuçtur. Bu bağlamda bireyselleşmeyi sağlayan maddedir. Maddenin kendisine dönüştüğü yer formdur (Tekin, 2018: 25). Aristoteles ve Platon arasında form ve madde bağlamında benzerlik görünmektedir. Platon ideaların varlığından bahsederken madde ideanın görüntüsü olarak karşımıza çıkmaktadır. Maddede bulunan şey ile ideada bulunan iki farklı tözden bahseder. İdea ile madde arasına keskin sınırlar koyar. Aristoteles ise form ve maddenin tek bir gerçekliğe işaret etmesi sebebiyle iki ayrı töz olarak değil, iki farklı gerçekliğin görüntüsü bağlamında ele alır.

Aristoteles'in kuvve-fiil teorisi madde-form teorisinin devamı ve sonucu gibidir. Madde ve form teorisi birbirinden ayrı olamayan fakat tek başına farklı tözler olsa bile birbirlerine gereksinim duyarlar. Kuvve-fiil ise madde-form gibi birbirine gereksinim duyan fakat birbirinin zıttı olarak tamamlanır. Aristoteles varlığın anlamlarından kuvve ve fiil için:

Madem varolan bir yandan nelik, nitelik ya da nicelik, diğ er yandan imkân, geçerlilik ve işleme [ergon] karş ılık gelecek şekilde söylenir; öyleyse imkân ve geçerlilik [entelekheia] üzerine ayrımlarda bulunalım. Şimdi istediğ imiz şeye çok faydası dokunmayacak olsa da, öncelikle en yaygın anlamıyla imkân üzerine konuşalım; ç ünkü imkân ve işlerlik [energeia], yalnızca harekete göre söylenenlerin ötesine uzanır (Aristoteles, 2018: 271).

Aristoteles imkân (kuvve) kavramını birkaç şekilde açıklar. İmkânın anlamlarından birisi bir şeyin başka bir varlıkla aynı anda bulunması veya bir başka varlıkta bulunması bağlamında değ işimin ve hareketin ilkesi olarak karşımıza çıkar. Örneğ verecek olursak gemi yapmak gemide bulunmayan bir imkândır. Aristoteles kuvveyi değ işim ve hareketin ilkesi olarak ele alır. Başka bir tanıma bakacak olursak etkilenme, değ işim ve hareketin gücünün doğurduğ u kuvvedir. Etkiye uğrayan bir insan kuvvede güç potansiyeli olduğunu düşünür. Başka bir anlamı ise varlığın bir potansiyele ulaşması ve bunu özgür bir biçimde gerçekleştirmesidir. Örneğ in anne karnındaki bebeğ in doğması gibidir (Aristoteles, 2018: 273-277). Aristoteles kuvve tanımlaması yaparken örneğ ler üzerinden ilerlemektedir. Buda kuvvenin tanımı için pek çok anlamı iç erdiğ inden dolayı kuvve tanımının imkânsızlığı ortaya çıkmaktadır.

Aristoteles'e göre kuvve hareket ve değ işimin ilkesi olarak ele alınırken kuvve olmadan değ işimin açıklanamayacağını söyler. Kuvve tek başına değ işimi açıklamakta yetersizdir. Her varlık kendi iç erisinde bir güce yani fiil anlamında bir güce sahiptir. Aristoteles bu bağlamda zıtlıkların aynı anda meydana gelmediğini savunur. Ancak sadece yapma gücüne sahip olunan şeyleri yapabiliriz. Sabit bir masayı hareket ettirme zıtlıklarla meydana gelir fakat insan hareket ettirme gücüne sahip olduğ u için bu gücü gerçekleştirmektedir.

Aristoteles fiili tanımlamada da tarif etmektedir. Fiili iki şekilde açıklamaktadır. İlk olarak içkin olan ve diğer bir anlam olarak mükemmelleştiren fiildir. İçkin fiil dış bir eserde gerçekleşen sonlu fiildir. Bir binanın yapılmasıyla birlikte amacı sonlanır. Mükemmelleştiren fiil ise amaca eriştiğinde ortadan kalmamaktadır. Mesela diyet yapan birisi zayıflama eylemini gerçekleştirdiğinde de amacı sonlanmış olur. Aristoteles için eksik bir anlam taşımaktadır. Mükemmelleştiren fiil bir şey hem görür hem de görmüşüz, bir şeyi düşünür hem de düşünmüşüzdür. Bu sonlanmayan bir fiil olarak ele alınır (Aristoteles, 1996: 405).

Aristoteles kuvve-fiil teorisinde hareket ve değişimin ilkesi olarak hareket eksik tamamlanmamış bir fiil olarak görünür. Bu bağlamda hareket bil kuvve olanın, bilkuvve bakımından fiilidir. Kısaca açıklamak gerekirse Aristoteles zorunlu varlığın bilkuvve değil bilfiil olduğunu düşünmektedir. İlk hareket ettirici en mükemmel bir varlık olarak bilfiil de görünmek zorundadır.

Aristoteles varlığın ne olduğunu sorgularken hareketin önemli olduğunu söyler. Çünkü o varlığı doğadan çıkartmak isteyerek akla başvurur. Hareket varlıkla birlikte değil, fakat varlığa da ulaşmış değildir. Hareketin varlığı zorunludur. Bu bağlamda hareketin ilk kaynağını Tanrı ile tanımlamaktadır. Tanrı'ya düşünce vasfını vererek düşüncenin konusunu hareket etmeksizin hareket eden bir şey haline getirir. Evrendeki nesnelere hareketi ve değişimi hakkında inceleme yapar.

Aristoteles değişimi ve değişim içinde doğayı genel olarak inceler. Bunu yaparken ilke ve nedenlere odaklanmıştır. Doğa üzerinde hareket ve değişimi ele alarak ikisi arasındaki sorunu çözmeye çalışır. Son olarak değişimin düzeninden Tanrıya ulaşır (Osmanoğlu, 2019: 75). Tanrı ezeli-ebedi mükemmeliyeti içinde barındıran en yüksek

iyidir. O halde varlıklar arasında bir hiyerarşi vardır. Varlıkların tümü en yüksek iyiye kadar uzanan hiyerarşinin içerisinde bulunmaktadır. Tanrının varlığı hakkında eğer herhangi bir yerde varsa maddeden bağımsız olarak var olmalıdır. Aristoteles *Metafizik*’te bunu şöyle izah eder:

Öyleyse ezeli, hareketsiz ve duyulur olanlardan müstakil olan bir varlık var besbelli. Gösterildi ki bu varlığın büyüklüğe sahip olması mümkün değil, zira o kısımsız ve bölünemezdir (zira sonsuz zaman boyunca hareket ettirir, hiçbir sınırlı olansa sonsuz imkâna sahip değil, madem her büyüklük ya sonsuz ya da sınırlı, sınırlı olan bu yüzden sonsuz büyüklüğe sahip olamaz, sonsuz olansa zaten büyüklüğe sahip değil, nitekim genel olarak hiçbir sonsuz büyüklük yok). Ayrıca, belli ki o etkilere kapalıdır ve başkalaşmaz; zira tüm diğer hareketler yere göre olandan sonradır (Aristoteles, 2018: 383).

Duyusal varlıklar bir ilke olmadan mümkün olmayacağı gibi bütün varlıklardan farklı olarak Tanrı her şeyin onda başladığı ilk nedendir. Tanrının içkin olan hareketsizlik faaliyeti fiile yöneliktir. Tanrı aynı zamanda bilfiil olarak varlığını gösterirken hareketsiz hareket ettiricidir. Bu bağlamda bütün kuvve ve değişimden sakınmıştır. Tanrı evrenin dışında olup evrene olan etkisiyle birlikte evrenin içinde bulunur.

İlk neden olan Tanrıya yaklaşmak için bütün varlıklar kendi tarzlarında değişime uğramaktadır. Bu değişim belli bir noktaya geldiği zaman durgunlaşır. Örneğin bir çiçek tohumunun çiçek olmasıyla gerçekleşen değişimi onun potansiyelini gerçekleştirilmesiyle olur. Böylece evrendeki her nesne değişimin amacı olan ereksel nedeni içermektedir. Her şey amacına ulaşmak için teolojik veya gizli bir şekilde gerçekleşir (Cevizci, 2016:177). Böylece bütün şeyler amacına ulaşmayı hedef yaparak maddi nesne içinde kalır. Evrende insan kendi amacını aklın faaliyeti ile gerçekleştirmektedir. Bu akıl düşünme faaliyetini

içeren fakat Tanrıda bulunan kendini düşünen düşünce değildir. Çünkü tanrıda bulunan düşünce, insan aklında bulunan duyusal şeylere bağlı olan akla indirgenemez. Tanrıda bulunan düşünceyi faal akıl gibi düşünebiliriz.

Aristoteles'in metafiziği gerçeklik, değişim ve kalıcılık olarak yorumlanabilir. Gerçek dünya Platon'un ele aldığı şekilde idealar dünyası gibi değildir. Her maddenin değişebilir olması ve amacına ulaşmak için maddi dünyada bir görünümü vardır. Bütün nesnelere hem gelecekte hem de şimdide gerçekleştiği neyse odur (Cevizci, 2016: 178). Aristoteles fizik ve metafizik alanında birlikteliğin konusunu ele alarak fizik olmadan metafiziğin imkânsızlığından bahseder. Aristoteles'in fiziğinin metafizik için inşa edildiğini söyleyebiliriz.

2.3 Descartes ve Modern metafizik

Descartes modern düşüncenin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Bir bakıma Descartes'ten önceki filozoflar metafizik sorgulamayla varlık temelinde insanı ele alırken modern dönemle birlikte insan temelinde varlık sorusu aranmaya başlamıştır. Düşünce tarihi boyunca filozoflar varlık sorusuna yanıt aramaktadırlar. Bu yüzden birbirini takip eden tarih çizgisinde her dönem filozofu kendisinden önceki dönemin izlerini taşımaktadır. Descartes' da kendisinden önceki dönemin izlerini taşıyarak metafizik sistemini kurmaktadır.

Klasik dönemden modern döneme geçişte dış dünyayı anlayan akıl, Orta çağ Hristiyan felsefesi ile birlikte içsel merkezli varlık anlayışına gitmektedir. Klasik dönemde Aristoteles'in hareket etmeyen fakat hareket ettiricisi olan Tanrı fikri Orta çağın temelini oluşturmaktadır. Orta çağ dönemi Aristoteles'in düşüncelerini yorumlayarak Hristiyanlık ile

yeniden yorumlayarak bütünleşmiş, teolojik ve metafizik tartışmalar biçiminde devam etmiştir. Fakat fizik alanındaki gelişmelerle birlikte modern döneme geçişin zemini hazırlanmıştır.

Fizik alanındaki gelişmeler modern dönemin temellerini de oluşturmaktadır. Modern dönemin başlamasının altında yatan daha birçok sosyal, kültürel ve bilimsel nedenler de vardır. Özellikle Rönesans ve reform hareketleri ile birlikte insan anlayışı değişime uğramaktadır. Değişime uğrayan insan anlayışında şeyler kendi doğaları tarafından değil, onları gören kişi tarafından önemli olmaktadır. Modern dönemde ontolojinin temelini insan oluşturmaktadır. Bu bağlamda da insan bilgisini ve insanı konumlandırma çabası farklılaşmaktadır. Klasikten modern döneme geçiş sürecinde bilginin nasıl elde edildiğine dair şüpheye maruz kalınarak, Descartes doğru ve kesin bilginin kıstası sorununa felsefi bir çözüm bulmaya yönelmektedir. Klasik dönemden modern döneme geçiş süreci varlıktan insana doğru değişimi kapsar.

Modern düşünce 17.yy'da Descartes'in düşünce tarihinde yapmış olduğu etkiden dolayı odaya çıkan ve sonraki dönemlere damgasını vuracak bir düşünce biçimidir. Modern düşünce Eski Yunan ve Orta çağ düşüncelerinin arka planda kaldığı ve aklın ön planda olduğu dönemi kapsamaktadır. Bir nevi düşüncenin değişim serüveni olarak görebiliriz. Düşüncenin değişim serüveninde varlığın sorusuna kayıtsız kalmayan insan, varlık hakkında yorumlamalarda bulunmaktadır. Bu yorumlamalar ontoloji ve epistemoloji de geçerli olması gerekmektedir. Çünkü herhangi bir dayanağı olmayan düşünce sistemi çökmeye hazır haldedir. Modern döneme geçiş sürecinde bilimin ilerlemesi ile birlikte Orta çağda kabul görülen düşünce sistemlerinde çatlaklar oluşmaktadır. Örneğin Newton'un yapmış olduğu bilimsel devrim ile birlikte Tanrı tarafından yönetilen evren anlayışından,

matematiksel denklemlerle çözülebilen doğa anlayışının kabulü bir geçiştir. Yeni bilimsel devrimler ile düşüncenin seyri değişerek ve şüphe duygusu tetiklenerek dönemin düşüncesine karşı güven duygusu sarsılmaktadır. Descartes ile modern dönemin şüphe ile başlaması yenedünya düzeninin oluşmasını sağlayan düşünceyi gerekli kılmaktadır. Modern dönemin düşünce yapısının oluşmasında bilimsellik ön plana çıkarak, aklın ele alınışı da önemli bir konuma gelmektedir. Bu bağlamda yenedünya düzeni, klasik dönemden farklı olarak varolanın üzerinden varlığı aramaktan öte akın kabul ettiği varlık anlayışını ele almaktadır.

Descartes ile başlayan modern düşünce, yenedünya düzeni ve varlığa bakış açısında değişimlerin gerçekleştiği bir dönemi kapsamaktadır. Genel olarak bu değişimler insan konumu üzerinden açıklanarak Klasik dönemin düşünce sisteminden farklıdır. Var olanın üzerinden varlığı sorgulayan varlığa ulaşmaya çalışan insan, modern dönemle birlikte varlık sorusu aynı olsa da varlığa ulaşma yöntemini değiştirmektedir. Descartes'in şüphe duygusu insanın varlığa ulaşması için farklı yöntemi içermektedir. Çünkü Descartes'in aradığı şey bütün bildiğimizi düşündüğümüz şeylerin varlığından açık ve seçik şekilde emin olduğunu gösteren bir ilkenin gerekliliğidir. Bu açık seçik bilgi arayışına kuşku yöntemi ile başlamaktadır. Descartes birinci meditasyonda şöyle der:

Birçok yanlış kanıyı doğru kabul etmiş olduğumun ve o zamandan beri bu derecede güvenilmez ilkeler üzerine kurduğum her şeyin de ancak pek kuşkulu ve kesinlikten uzak olduğunun farkına bugün varıyor değilim; bunu anlayınca, bilimler alanında sağlam ve kalıcı bir şey ortaya koymak istiyorsam, hayatımda bir kez olsun daha önce inanmış olduğum bütün kanılardan kurtulmaya girişmemin ve her şeye yeniden ve temellerden başlamamın gerekli olduğu yargısına vardım. (Descartes, 2014: 17).

Descartes birinci meditasyonda ilk olarak yapmak istediği Şeyi açıklamaktadır. İstediği Şey en güvenilir en doğru bir ilkeyi barındıran Şey olmaktadır. Klasik ve Orta ağın varlık dŐuncesiyle elde edilen bilgilerin duyular yoluyla bilinebilmesi Şüphe duygusunu uyandıran önemli bir gerekçe olmaktadır. Descartes en kesin bilgilerimize duyu yoluyla ulaŐtıđımızı söylerken, bazen de duyu yolu ulaştığımız bilgilerin yanıltıcı olduğunu belirtmektedir. Örneğin su dolu bardağın içerisindeki kaŐıđın kırık gibi görünmesi ile duyu verisi nesnelere gvenmememiz gerektiğini söyler. Descartes duyu verisi hakkındaki bu tutumunu duyu verisine olan güvensizliğini tamamen reddetmemek gerektiğini söyleyerek örnek vererek açıklar. Ateşin yanında oturuyor olmak veya ellerimin ve kollarımın bana ait olduğu dŐuncesini Şüphe içerisinde düşünmek yersiz olacaktır (Descartes, 1942: 98). Bu bağlamda duyu verisinin hem gereksiz hem de bazı Şeyleri bilmek için bir aracı olarak gerekli olduğunu söylemektedir.

Descartes için duyu verileri kuŐkunun ilk olarak ele alınması gereken en önemli meselesi olmaktadır. Descartes kuşku duyacağı Şeyleri belirleyip açıkladıktan sonra rüya argümanına geçmektedir. Rüya argümanı uyurken gördüğümüz rüyaların gerçekliğine ilişkindir. Rüyada gördüğümüz Şeyler bizim için uyandığımızda gerçeklik hissi oluŐturabileceđi için gerçeklik ile rüya arasında Şüphe duyabilmekteyiz (Descartes, 1942: 99). Descartes'in rüya argümanıyla ulaşmak istediği nokta uyandığımız zaman da derin bir uykuda olabileceği Őüphesiyle rüya argümanına yaklaŐarak duyu yolu ile elde edilen bilgilere güvenilmemesi gerektiğini söylemektedir. Descartes rüyada hissedilen duygular ile uyandığımızda hissettiğimiz duyguların karmaşık olması bağlamında bu iki duyguların bilgisinden Şüphe etmektedir.

Descartes duyu yolu ile elde edilen bilgilerin tamamen yanlış olduğunu söylememektedir. Sadece bu bilgilerin yanlış olabileceğini düşünmektedir. Tamamen yanlış olması ve yanlış olabileceğini ayırımı bir şey hakkında verilen söyleme karşılık olarak tam zıddını kabul etmeyi içermektedir. Çünkü duyu yoluyla elde edeceği bilgilerin götüreceği nokta gerçek bilgi olmaktadır. Descartes ne kadar doğru bilginin ne olduğunu aramaktaysa yanlış bilginin de ne olduğunu açıklamaktadır (Sağlam, 2021: 11). Descartes şüphe duygusuyla ilerlerken hayal gücü ve matematiksel ifadelerden bahsetmektedir. Hayal gücü olmayan bir şeyin gerçekliğe uydurulmak kaydıyla elde edilen şeyleri içermektedir. Örnek verecek olursak Don Kişot'un şövalye olması veya yoksul bir insanın kral olması gibidir. Descartes hayal gücü ile rüyalar arasında bir benzerlik olabileceğini düşünmektedir. İkisi arasında ki ayırımı rüyalar gerçek dünyada gördüğümüz ve hissettiğimiz şeylerin bir parçası gibiyken hayal gücü ise yine gerçek dünyada gördüklerimizi içerirken yeni şeyler üretebilen bir kısımdadır. Bu bağlamda rüya ve hayal gücü gerçekliğe uzak nesnelere içerisinde barındırmaktadır. Matematiksel ifadeler ise şüpheye gerek duyulmayan ifadeleri içermektedir. Çünkü ister uyanık olalım ister uykuda iki ile üçün toplamı her zaman beşi verecektir. Matematiksel ifadeler kesinliği ve apaçık doğrular olarak bize gerçekliği vermektedir. (Descartes, 2018: 19-20). Bir diğer taraftan düşündüğümüzde önceki dönemlerden gelmiş, kabul edilmiş ve bu düşüncenin üzerine yorumlamalar yapılan Tanrı fikrini ele almamız gerekmektedir. Descartes için Tanrı fikri bütün var olan her şeyin başında olan ve her şeye gücü yeten Tanrı kanaati içinde şüphe duygusunu devam ettirmektedir. Descartes'in düşündüğü Tanrı'nın gerçekliği yanıltıcı bir şekilde aktarmadığının garantisini sorgulamaktadır (Descartes, 2018: 20). Descartes bütün sorgulamalarının sonunda şüphe edemeyeceği bir şeyin olmadığına kanaat etmektedir. Tanrı fikri için son olarak kötü cin argümanı ile bildiği her şeyin onu aldatabileceğini söylemektedir. Kötü cinin aldatıcılığı ile

bütün gerçeğe ilişkin bilgilerden şüphe ederek kendisinin de varlığından şüphe etmeyi düşünmeye kadar gider (Descartes, 2007: 104).

Descartes düşüncenin bir türü olarak şüphe yönteminden hareketle şüphe eden bir *ben* olduğu düşüncesine doğru ilerlemiştir. Hakikat arayışı *ben* ile kurgulanan dünyayı inşa etmektedir. Descartes'in *Cogito*'yu kurgulaması özne-nesne ayırımına yapılan devrim niteliğindeki düşüncenin seyrini belirlemektedir. Descartes'in *cogito* kurgusu kuşku yöntemi testinden geçerek kendisini inşa eden bir yapı oluşturmaktadır. Bu yapının oluşması bilgi ve bilinen arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Bilgi ve bilinen şeylerin birbirine uyumu ile hakikatin keşfi ortaya çıkarak düşüncenin kendi kendisini bilen bir özne olduğu olgusu ile modern özne inşa edilmektedir. Modern özne bütün şüphelerden arınarak dış dünyayı kurgulamaktadır. Dış dünyayı kurgulayan özne kendi içerisinde bulunan imkânlarla kurgulamayı gerçekleştirmektedir. Klasik dönemde kurulan dünyanın içerisinde bulunan var olanın varlığından farklıdır. Aristoteles'in varlığı dışarıdan hareketle akıl tarafından inşa edilen veya bütün her şeyin bir özü olan düşünce sistemi, Descartes ile dışarıyı kendisi inşa eden *cogito* merkezli dünya anlayışına dönüşmektedir. Modern dönemle birlikte akıl kavramı klasik dönemdeki anlamından uzaklaşarak anlam daralması yaşamaktadır. Çünkü klasik dönemde varlığın özüne odaklanan tözsel akıl, yerini aklın nesne ile ilişki kurduğu araçsal özne olan akla dönüşmüştür (Deniz, 2006: 224). Aristoteles'teki töz nesnelere üzerinden kurulan nedensel bağlarla açıklanırken, Descartes ile birlikte özne üzerine kurulan yapı modern döneme geçişi sağlamıştır. Modern dönem ile klasik dönemi birbirinden ayıran şeyler varlık hakkındaki kabullerden kaynaklanmaktadır.

Descartes karmaşık şüphe yöntemi içerisinde şüphe duyduğu şeylerden hareketle '*ben*'in varlığını şüphe duymayacak şekilde kurgulamaktadır. *Ben*'in ne olduğunu

açıklamaya girişerek *ben* kurgulaması yapmaktadır. Kurgulamada mantıksal bir dizgede ilerleyerek kendisini düşünen düşünce olarak düşüncenin varlığını ele almaktadır. Düşünce sistemi içerisinde ne kadar varlığına erişebiliyorsa o kadar var olduğunu söylemektedir. Bu bağlamda düşünce, var ve ben kavramlarını birlikte anlamlı şekilde bir dizgeye sokarak mantıksal akıl yürütme ile *ben*'in varlığını kanıtlamaktadır. “Düşünüyorum, öyleyse varım hakikatinin, kuşkucuların en aşırı varsayımlarının bile sarsamayacağı ve güvenilir olduğunu saptayarak bu hakikati, aramakta olduğum felsefesinin de ilk ilkesi olarak kabul edeceğim yargısına vardım.” (Descartes, 2018: 62). Descartes düşünme eylemiyle varlık sebebi olan düşünceyi yani *ben*'i bulmaktadır. Düşünce ve varlık birbirini zorunlu kılan şeyler olarak karşımıza çıkmaktadır. Devrim niteliğindeki ‘Düşünüyorum o halde varım’ sözü ile *cogito* kurgusu tamamlanmaktadır. *Cogito* kurgusu ile beden ve zihin arasında gerçekleşen varlığı oluşturmaktadır. Descartes'in zihnin ve bedenin iki ayrı töz olarak kabul etmesi ile zihnin bedenden ayrı bir töz olarak var olduğu düşüncesini kabul etmiştir. Düşünen ben fikri zihnin düşünsel yapısında gerçekleşmektedir.

Cogito kurgulaması modern düşüncenin temelini oluşturmaktadır. Modern düşüncenin oluşması bilgilerimizin deneysel ve akli tarafı ile ilgilidir. Descartes'in aradığı şey hangi bilgi türümüzden şüphe edilemez olduğu kurgulamasını içerir. Bilmek için hangi bilgi türümüzü kullanırsak kullanalım bizi ilgilendiren asıl şey bilen özne ve bilinen nesne arasındaki ilişkide birbirini destekleyen sonuçları içermesidir. Bu bağlamda şüphe, öznenin nesnesine uygun olup olmadığına karşı duyulan gerçeklik şeklinde ele alınmaktadır. Şüphenin yöntem testinden geçerek hakikati bulma çabası, bütün şeyler içerisinde testten geçen tek şeyin “*ben varım*” önermesini dile getirerek zorunlu olarak her zaman doğru sonucu verdiğini göstermektedir. Peki, bu önermenin içsel yapısında ne olduğunu anlamaya çalışırken kendi varlığı hakkında şüphe duyarak bu şüphelerden zihin, anlık veya us gibi

terimlerin varlığını bilmediğini ancak bu şeyleri düşünen bir ben olduğunu kabul eder (Descartes, 2014: 27). Düşünen bir şey olarak kendi varlığını sağlamlaştırmaktadır. Descartes'in 'ben' olarak sağlamlaştırdığı bu yapı modern dönemin yenedünya düzenini oluşturarak, her şeye hâkim olan ve kendisinin kurguladığı dünyayı kabul eden *cogito* 'yu oluşturmaktadır. Descartes'in düşüncesinin üç önemli sonucu vardır, bunlar kendisinin varlığı, Tanrı fikri ve uzamdır. Cogito ile bütün şüphelerden arınarak dış dünyaya açılmak için Tanrı fikrinden yararlanacak ve uzam ile dış dünyaya açıldığında varlıklarından emin olacağı yer kaplayan bir alan oluşturmaktadır. Bu üç kabul modern dönemin kurgusunun başyapıtıdır.

Descartes ile özne merkezli metafizik anlayışı kuşku yöntemi ile ikiciliğe dayanmaktadır (Bumin, 1996: 38). Bu ikicilik Aristoteles'in töz anlayışından farklı olarak bütün her şeyin bir özü olduğu düşüncesi yerini asıl tözün zihin ve beden metafiziğine dayandırılmaktadır. Klasik düşüncede zihin şeyleri muhakeme etmeye dair eylemleri içermektedir. Akli olaylar içerisine duyumsama, hayal etme, hissetme gibi şeyler yoktur. Descartes'in yaptığı şey duyuları tamamen zihne ve düşünceye atfetmektedir. Aristoteles'te bir şeyi anlamak o şeyi idrak etmek tümelleri kavramaya denk gelir. Çünkü Aristoteles'in tümel olarak düşündüğü şeyin anlamı: "insan için bilmesi neredeyse en zor şeylerdir; çünkü bunlar duyulardan en uzak olanlardır" (Aristoteles, 2015: 19). Tümel kavramı akli bir şey olarak karşımıza çıkar. Bu akli olay gerçekleşmesi için bedenin de varlığının zorunluluğu olması gerekmektedir. Descartes'te ise akli diğer bir ifadeyle zihinsel olaylar bireysel bir özellik taşıdığı için sadece zihinsel töz içerisinde gerçekleşmektedir. Zihin tek başına bir töz olarak duyu organlarına ihtiyaç duymadan nesneyi idrak ederek anlar. Bilen ve bilinen öznedeki gerçekleşmektedir. Bu bilen- bilinen ilişkisinde dışsal kuşku içseldir.

Zihnin içyapısında gerçekleşen şeylerden dolayı madde ile dışsal bir bağ kurmaktayız. Bunun temeli düşünen ben'in hakiki anlamda gerçekleşen töz olmasıdır. Zihin yani cogito kendi içsel yapısından dışsal dünyayı kurgulayarak öznenin yüceliğini oluşturmaktadır. Descartes için özne dünyayı oluşturan şey iken Tanrı da düşünen öznenin başyapıtıdır. Bu ikili ilişki hem teolojik hem de epistemolojik alanlar arasında uyum sağlamaktadır. Klasik dönemde fizikten metafiziğe giden yol artık kapanmıştır. Descartes'te metafizik fiziğin hizmetine girmektedir. Klasik dönemde ise fizik metafiziğin hizmetinde bulunuyordu (Bumin, 1996: 45). Metafizik öznenin kurmuş olduğu düzenin içerisinde gerçekleşen bir şey olmaktadır. Modern insan kendi aklının gücüne dayanarak bütün doğaya hâkim olan bir felsefe oluşturmaktadır. İnsan zihninin bu şekilde kurgulaması sadece içsel anlamda kendisinden başka bir yapının varlığını kabul etmede zorluklar yaşamaktadır. Asıl anlamda varlığı kurgulamaya çalışmak hem maddi hem de manevi olarak yaşayışı etkileyerek benlik çıkmazı sorununa yol açmaktadır. Descartes'in kurguladığı cogito merkezli dünya düzeninde bütün herkesin bir *cogitosu* olması gerekliliğini kabul ederek *cogito*'nun nasıl işleyeceği sorunu ile baş başa kalırız.

Cogito'nun özne merkezli kurduğu dünya da önemli etkenlerden biri de bilimin katkısıdır. Bilimin ilerlemesi ve yeni keşiflerin olması aklın işlevini zirve noktasına getirmiştir. Aklın en önemli şey olması ya da en temel nitelik gibi kabul edilmesinin sebeplerinden biri de her şeyi kurgulayan bilinçli varlıklar olmaktan geçmektedir. Modern dönemde insan bütün her şeyi kendi içerisinde içselleştiren, kurgulayan ve dünya düzenine yeni bir bakış açısı getirmektedir. Bilinçli varlık olarak insanın yenedünya düzeni oluşturması doğa ve insan diğer bir ifadeyle doğa ve aklı birleştirerek yeni bir bilinç oluşturmaktadır. Fakat doğanın sadece bilinç ile yaşayışını sürdürdüğünü söylemek doğanın alanını kısıtlayarak kendi bilincimize yerleştirmiş olmaktayız. Bunun sonucunda doğanın

bizden ayrı bir şekilde var olmadığının sonucu çıkarsanır. Öznelci yaşam nesnenin insandan bağımız olarak yaşayışına izin vermemektedir. Aydınlanma dönemi filozoflarına baktığımızda hem öznelci hem de aşkın olan bir metafizik anlayışı oluşturmayı hedeflemektedirler. Özne ve nesnenin birbirine karşı uyumsuzluğunda ortaya çıkan etkenler varlığını ilan ederek öznelci metafizik sarsılmaktadır (Choone, 2001: 51-52). Descartes'in kurmuş olduğu yöntem tözler ile zihnimizde tasavvur ettiğimiz şeylerin birbirine uyumunu ele alınmaktadır. Descartes bu uyum ile tözlerin varlığını kanıtlamadan tözleri zihne yaklaştırarak Tanrı fikrinden yararlanmaktadır. Tanrı fikri onun için kendisinden şüphe edilmeyen ve *cogitonun* dışsal alana açılmasını sağlayan şeyin kendisidir. Bu yöntemi sistematik bir şekilde yaparak 'ben' dediği şeyi kanıtlamaktadır. Tutarlı bir düşünme eylemi olan zihnin içyapısında gerçekleşen bu yöntem özne metafiziğinin temelini oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Descartes kuşku yöntemi zihin beden problemi halinde dışsal şeylerin varlığına ilişkin bir sorgulama olarak ele alınmaması gerekmektedir. Çünkü sadece dışsal varlıkların şüphesinden elde edilen problem kendi bedenini ve ruhunu sorgularken başarısızlığa sebep olmaktadır. Descartes'in asıl sorguladığı şey sadece kendi zihninde bulunan düşünceler, duygular veya onların kaynaklarıdır. (Choone, 2001: 62-63). Bunların yanında dışsal varlıkları da sorgulamaktadır. Zihin ve beden olarak iki ayrı töz bağlamında ele alınan varlık anlayışına gelecek olan eleştirilerden birini ele alarak örnek verecek olursak komada olan hastanın bilinci kapalı olsa bile bedenini yaşatan şey ruhtur. Bu bağlamda beden ve zihnin birbirinden iki ayrı töz olarak ele alınması ve bu iki tözün birbiriyle ilişkisini dışsal varlıkları sorgulamadan farklı olarak insan bedeninin bilinci kapalı dahi olsa yaşamını devam ettirmesi ruhun varlığına işaret etmektedir. Bu örneği vermemizin sebebi öznelci metafiziğin eleştirisi

alacağı nokta beden ve zihnin varlığından öte ruhun ne olduğu sorusu ile baş başa bırakmaktır.

Descartes'ten sonraki filozoflar öznelci düşünceyi kabul etse de etmese de çıkış yaparak ilerledikleri şey öznelcilik olacaktır. Modern dönemin öznelci metafiziğine uğramadan yeni bir düşünce sistemi oluşturmak zorluklar çıkarabilir. Çünkü modern dönem, insanın üzerinde bıraktığı izden dolayı herkesin içsel dünyasında azda olsa öznelciliği kabullenmesini sağlamaktadır.

Geleneksel metafizik kavramının tarihini ele alacak olursak eğer metafizik kavramı tartışmaya en açık kavramdır. Genel olarak klasik ve modern dönemin başlangıçlarından itibaren metafizik anlayışı eski Grek düşüncesinde bir şeyin ana maddesi veya ilk ilkesi odaklı ontoloji arayışıyla ilgilenmiştir. Ontoloji merkezli bu arayışın temelinde Tanrı inancı vardır, çünkü insan doğduğu andan itibaren belli bir inanç sistemi içerisine doğmaktadır. İçsel olarak inancı çevresinden öğrense dahi kendisinin içselleştirdiği bir inanca ihtiyaç duymaktadır. Metafiziğin temelini tanrı anlayışı oluştururken modern dönemle birlikte metafiziğin temeli özne olmuştur. Metafizik tarihi şeklinde ilerleyecek olursak Aristoteles'te metafizik kavramını görmemekteyiz. Aristoteles için varlığın bilgisini açıklayacak şey bütün bilimlerinden farklı olarak teolojiye giderek ona ilk felsefe adını vermektedir (Şuhul, 2003: 58). İlk felsefe duyusal şeylerin ötesinde olan şeylerin bilgisini bize vermektedir. Bu şeylerin varlığına duyusal yolla ulaşmasak varlığına emin olduğumuz şeylerdir. Aristoteles için ilk felsefe ve sonrasındaki filozoflar için Tanrı kavramı metafiziğin ne olduğuna ilişkin önemli bir yere sahiptir. Tanrının varlığını kanıtlarken metafiziğin ilke ve nedenlerinden hareket etmektedirler. Bu ilke ve nedenler arasında en önemlisi zaman ve hareket kavramı olacaktır (Şuhul, 2003: 60). Daha sonra uzam kavramı da bu ilkelerden biri

olacaktır. Zaman, hareket ve uzam kavramları etrafında dönen metafizik çözümlemesi Orta çağ dönemini önemli ölçüde etkileyerek aşkın olan Tanrı hâkimiyetini oluşturmaktadır. Metafizik İlk çağda ontoloji Orta çağda ise teoloji merkezli bir konuma gelmektedir. Orta çağın aşkın Tanrı anlayışı Descartes için açık ve seçik bir şekilde bilimsel olmadığı için yöntem metoduna başvurarak teoloji merkezli metafizik anlayışının yerini hem bilimsel hem de teolojinin hâkim olduğu modern dönemi başlatmıştır. Descartes 'in metafiziği matematiksel ve kesinlik ile yakın olan bir anlayıştır.

Descartes'in Tanrı ve zihnin nasıl bir ilişkide olduğunu göstermek ister. Bu bağlamda gerçekliği üç tözden ele almaktadır. Gerçekliğin tözleri tanrı, zihin ve maddedir. Varolanın yegâne tözü Tanrıdır (Cevizci, 2016:194). Maddi ve zihin tözü bütün yaratılmış şeylerin özelliklerine göre o şeye ait tözü içermektedir. Maddi töz, yer kaplayan bütün varolanlar hakkında hareket, büyüklük vs. gibi şeyleri içererek Tanrı'nın yasaları doğrultusunda hareket etmektedir. Tanrı'nın yasaları ve ilkeleri olduğu için eylemleri kontrol ederek mekanik dünya tasavvuru oluşmaktadır. Tanrı iradeye sahip olarak kendisi eylemleri kontrol etmektedir. İradeyi düşünen ben kavramı doğrultusunda ele aldığımızda modern dönemin öznesinin temelini kurulduğunu söyleyebiliriz. Zihinsel töz düşüncüyü oluşturan olarak yer kaplamayan şekilde açıklayabiliriz. Zihinsel töz yer kaplamadığı için mekanik dünyanın içerisinde olmamaktadır. Mekanik dünyanın parçası olmayan düşünce yani 'ben' dir. Bu yüzden maddi ve zihinsel töz birbirinden ayrı şekilde var olmaktadır.

3. KANT VE TRANSANDANTAL FELSEFE

3.1 Kant ve Eleştirel Felsefe

Kant'ın metafiziği eleştirisinden yola çıkarak akıl için üç önemli soruya odaklanmaktadır. Bu üç soru ilk olarak neyi bilebilirim? İkinci soru ne yapmam gerekir? Ve son sorusu ne umabilirim? (Kant, 2019: 467-468). Kant'ın kritiğini oluşturan üç soru metafizik ve öznenin kırılma noktasında önemli bir yere sahip olmaktadır. Aklın işlevine hitap eden sorular metafiziğin seyrini değiştirmektedir. Aklın sorularına geçmeden önce Kant'ın metafizik eleştirilerine değinmek gerekir.

Kant'ın metafizik eleştirisi bilgi ve nesnenin varlık ilişkisinde ortaya çıkan bilgilerin uyumunu ele almaktadır. Bu bilgiler bağlamında akıl ve anlama bilginin inşasında yer alan önemli iki kavramdır. Kant bu kavramları metafiziğin olanaklı olup olmadığı sorusunun yanıtında kullanmaktadır. Kant'ın yapmak istediği bütün bilimlerin olduğu gibi metafiziği de belli bir düzleme koyma düşüncesidir. Fakat metafiziksel kavramlar aşkın olarak yorumlandığı ve çözümlenemediği için Kant metafiziğe gelen bütün saldırıları aklın içeriğine yönlendirerek çözümlenmeye çalışır. *Saf Aklın Eleştirisi*'nde metafiziksel kavramların akla yönelmesiyle oluşan bu eğilimin olanaklılığını tartışır.

Metafiziğe doğru doğal bir eğilim ile her zaman herhangi bir metafizik yaratmakta olan arı us yetisinin kendisi ile yetinip kalamayız. Tersine usun metafizik nesnelere bilip bilmediğimiz konusunda bir pekinliğe ulaşması, soruların nesnelere ya da onlara ilişkin herhangi bir yargıda bulunabilme yetisi ya da yetersizliği üzerine bir karara varması olanaklı olmalıdır (Kant, 2019: 50).

Kant metafizik kavramlara doğal bir eğilim olarak insanın yatkınlığını ele alırken bir yandan da bu kavramların aklın mantıksal anlamda kurmuş olduğu yargıları

araştırmaktadır. Kant metafiziksel problemi bilimin yoluna sokmak isteyerek belirli düşünceler çerçevesinde ilerler. Metafiziksel kavramlar da başlı başına aklın çizgisini belirlemektedir. Metafiziksel kavramların kabulü ahlak ve doğa yasalarını ilgilendirmektedir. Kant bu bağlamda metafiziğe temel atma çabasını sağlam bir düzleme oturtmak ister. Bu yüzden *Prolegomena*'da şöyle der:

Ne var ki, bir bilim uzun süre geliştirildikten sonra, onda ne kadar ilerleme yapıldığını hayranlıkla düşünülürken, birisinin aklına sonunda “acaba böyle bir bilim gerçekten olanaklı mı ve olanaklıysa nasıl?” sorusunun gelmesi, hiç de öyle duyulmamış bir şey değildir. Çünkü insan aklı kurmaya öyle heveslidir ki, kulenin katlarını çıktuktan sonra temelinin nasıl atıldığını görmek için onu yeniden yıktığı çok olmuştur (Kant, 2019: 4).

Aklın metafiziksel kavramlarına yönelik sorgulama kabul edilen bilimin yeniden inşasını içermektedir. Metafizik için temel arama çabası ise metafiziğin doğa bilimleriyle uzlaşarak bilim alanında sorgulanmasını içermektedir. Fakat metafizik için temel arama çabası yerini metafiziksel kavramlardan şüphe duymaya bırakmaktadır. Çünkü bilimsel kavramlar belli bir sebep ve sonuç dâhilinde gerçekleştiği için ve bilimin şüphe edilebilecek bir şey olduğunu düşünen Kant, metafiziksel kavramları dayandırabilecek sağlam bir bilim arama çabasına girişmektedir. Bu yüzden metafiziğin bir bilim olmadığına kanaat getirmektedir. Kant bu noktada da metafiziği tamamen reddetmeyip aklın işleyişine sınır çizerek metafiziğin olanaklı olup olmadığını tartışmaktadır. Özellikle bazı kavramlar üzerinde yoğunlaşarak nesne ile öznenin bağlantısını çözümlemektedir. Bu çözümlemede transandantal kavramı önemli bir yere sahiptir. Çünkü nesnenin bilgisi hem özneye hem de öznenen nesneye veya nesneden özneye ulaşmada oluşturulan bağlantıyı açığa çıkartmaktadır.

Kant felsefesi tek bir düzlem üzerinden ilerleyen fakat bu düzlemde eleştirisi öncesi ve sonrası kabullerin olduğu metafiziği içermektedir. Bu metafizik klasik dönemden başlayan töz anlayışından farklı olarak özne merkezli nesne metafiziği üzerine kurulu bir yapıyı inşa etmektedir. Bu yapı kendi içerisinde metafiziksel kavramlar ve doğa yasalarının uzlaşması sonucunda oluşacak olan yasaları içermektedir. Kant'ın amacı matematiksel bölünebilirlik ile metafiziksel bölünmezliğin arasında bir bağlantı kurma çabasıdır (Çitil, 2013-2014: 5). Matematiksel evren anlayışı ile kurulu olan düzenin içerisine metafiziksel kavramların yasalar dâhilinde işleyişine yön veren aklı, diyalektik bölümünde daha kapsamlı bir şekilde ele alarak metafiziğin geçerlilik bakımından ne başarabildiğini ele alacağız.

Metafizik kavramlar Antik Çağ'dan günümüze kadar sorgulanan ve sorgulanmaya devam eden yanıtların bulanıklığının giderilmesi üzerine çalışılan sorunları içermektedir. Modern dönemle birlikte insan ile temellendirilen varlık problemi, Kant içinde aynı şekilde temellendirilen fakat önceki dönemlerden farklı olarak öze dair farkındalığın da içerisine dâhil edildiğini dönemi kapsamaktadır. Kant'ın yapmak istediği şey metafizik kavramları insan aklı ile nasıl kavrayacağımızın sorusuna yanıt aramaktır. Kant modern dönemin özne felsefesinden etkilenecek insanın bilme işlevinin nasıl çalıştığı üzerinde durmaktadır. Bilginin oluşması ve bilgininin ortaya çıkışında klasik felsefe doğa üzerinden açıklamalar yaparken, modern dönemle birlikte değişen birtakım evren anlayışı düşüncenin seyrini değiştirmektedir. Kant'ın evreni zaman ve mekân içerisinde her şeyi kendi içerisine dâhil eden bir mekanizma olarak karşımıza çıkmaktadır (Heimsoeth, 2007: 21). Kendi dönemi öncesi kabul edilen doğa yasalarıyla açıklanan Tanrı inancını sorgulayarak, hareket anlayışına göre kabul edilen inançtan farklı olarak kaynağı hareket olup yasalarla işleyen evren modelini kabul etmektedir. Bu evren anlayışı Aristoteles'in hareket eden hareket ettirici anlayışından epey uzaktır. Çünkü hareketin kaynağı olma fikri maddenin ve yasaların

işleyişi ile kabul edilerek aklın merkezi konuma gelmesine yöneliktir. Kısaca insan aklı evrenin merkezine itilerek şeyler hakkında yargılarda bulunan metafizik oluşturulmaktadır. Kant ilk olarak evrene ve evrenin işleyişine yönelerek şeylerin bilgisini fizik ve metafizik alanda kurgulamaktadır.

Fizik ve matematik, evren modelinin inşasında yerini alırken metafiziksel kavramlar geri planda kalmaktadır. Kant hem fiziği hem de metafiziği koruyarak açıklama yapmaktadır. Fakat fizik ve metafiziği korumayı insan aklı üzerinden yapmaya çalışarak bilme işlevinin gerçekleşmesinde ortaya çıkan deneyim bilgisi ile a priori bilginin farklı alanlarda işlediğini görmektedir. Bu yüzden bir kavramın akılda işleyişini *Saf Aklın Kritiği* kitabında anlatmaktadır. Amacımız bilgilerimizin ortaya çıkışında akıl ve anlama yetisi arasında bulunan uyumun Kant'ta nasıl ortaya çıktığını göstermektir.

Kant insan bilgisinin işleyişinde nasıl bildiğimiz sorunu ile ilgilenmektedir. Bu sorunu klasik dönemde Aristoteles'in bilgi ayırımına benzemektedir. Aristoteles'in teorik akıl olarak kabul ettiği sanat, fizik ve metafizik olarak üçe ayırdığı akıl anlayışı bulunmaktadır. Kant'ın ise salt, pratik ve yargı gücü olarak aklı ele almaktadır. Benzer olarak akıl, bilimsel ve deneysel olarak ele alınmaktadır. Bu ayırım ne kadar birbirine benzese de birbirinden farklı kabulleri içermektedir. Klasik dönemde her şeyin üzerinde olan faal akıl bilginin kaynağı olurken cogito ile gelen irade kendi kendini harekete geçiren aklı meydana getirmektedir. Kant özneye dair olan varlık anlayışını kabul ederken varlığın bir yüklem olarak ontolojik bağlamda kabulüne karşı çıkararak öznenin mantıksal yüklemelerine yeni bir anlam katmaktadır. İnsan bilgisinin işleyişini akıl, zihin ve anlama yetisi şeklinde ele almaktadır. İnsan bilgisi neyi ne kadar bileceği üzerine yapılan bir araştırmayı içermektedir. Kant bilmenin doğasını kurmak amacıyla bilgi yetilerini ele almaktadır.

Kopernik devrimi olarak benzettiği devrim bilmenin nesnelere ile bilinen kendinde şeyleri, özneye dair anlama yetisine yüklemektedir. Bununla birlikte kendinde şey olarak bilinen nesnelere öznenin kurguladığı dünya içerisinde kabul edilen özne-nesne ilişkisi kesinliği doğru olan aklın işlevinde gerçekleşmektedir.

İnsan bilgisinin gerçekleşmesinde bu bilginin nasıl işlediğine odaklanılması gerekmektedir. Kant'ta bilme işlevinin gerçekleşmesine ilişkin düşüncesini ele almadan önce Kant'tan önceki dönemde bilginin işlevinin nasıl gerçekleştiğini ele almak gerekmektedir. Kant bilginin işlevini ele alırken kendisinden önceki bazı filozofların düşüncelerini kabul ederek bilginin nasıl gerçekleştiğine ilişkin düşüncesini kurgular. Kant felsefelerini örnek aldığı Leibniz'in metafiziğini ve Newton'un matematiksel düşüncelerini birleştirmeyi kendisine amaç edinmektedir (Heimsoeth, 2007: 32). Newton ile birlikte kabul edilen matematiksel dünya modeli üzerinden hareketle Leibniz dünya içerisinde bütün şeyleri ve insanın kendisini de bir monad olarak zaman ve mekân çerçevesinde bütün bilgilerin insandan var olduğunu kabul etmektedir. Kant bu sorunlar üzerinden kritiğini oluşturmaktadır. Kritik ile zaman ve mekânın insanın düşünme yetisinin içerisinde kabul edildiği şeyleri nasıl bilmemiz gerektiği sorusunun yanıtını aramakla birlikte insanın aklına, bilebilme yetisine ve aklın kendi olanaklarına sınır çizmektedir. Kant'ın klasik felsefeden farklı bir yol izleyerek aklın bilgi ile ilişkisinde zihnin rolünü ele almaktadır. Böylece ilk defa batı felsefesinde akıl ve zihin ayrımı yapılmaktadır.

Modern felsefeden farklı olan klasik felsefe var olan nesnelere tümel kavramlarına uygun olması gerekliliği üzerinde kurgulanmaktadır. Örneğin Platon'un ideasını ele aldığımızda var olan nesnelere görünüşü gerçekliğiyle ilişkili olmaktadır. Bu ilişki aynı zamanda zihinde bulunan zaman ve mekân algısı ile oluşmaktadır. Modern

dönemle birlikte değişen bu anlayış Kant ile dıştan gelen şeylerin saf akli boyutu bütün seyri değiştirmektedir. Çünkü klasik düşüncede insan ve nesnelere arasında paralellik kurularak şeylere dair idrak, anlama, oluşmaktadır. Bilen özne ile bilinen nesne birleşerek bilgi ortaya çıkmaktadır. Dıştaki ile içtekinin uygunluğu birleştirme ve ayrıştırma işleviyle anlamı ortaya çıkartarak hafızaya depolamaktadır. Bu sürecin içerisinde idrak insana eşlik eden ve duyuların işlevini de oluşturmada tamamlayıcı niteliktedir. Kant'ın kurucu kategorilerinin devreye girdiği yer zaman ve mekân dâhilinde aklın işleyişinde gerçekleşmektedir. Kant aklın işlevlerini tek tek ayırmadan onları tek bir çatı altında toplamaktadır. Bu da hayal gücü ve kategorileri birleştirerek yargıların tek bir alandan çıktığını öne sürmektedir. Kant metafizik bilgileri böylece bir anlamda mantığa indirgeyerek anlama yetisi ve akıl tarafından oluşturulduğunu iddia etmektedir (Akgündüz, 2020: 42). Metafizik ve fizik bilgilerimizin akıl ve anlama yetisi çerçevesinde oluşturulan özne-nesne ilişkisinin olanaklı olup olmadığı sorununa yanıt arayarak evrensel bir ilke üzerinde durmaktadır.

Kant'ın evrensel bir ilke oluşturması insanın evrenle ilişkisini tanımlamasıyla başlamaktadır. Çünkü insan kendi varlığını anlamlandırma çabası içerisinde dir. Bu çaba tek başına olmadığı gibi nesnelere ile ilişki içerisinde oluşturulmaktadır. Bu yüzden insan da evrenin içerisinde olduğu için ilişkilerin merkezi haline gelen bir konuma sürüklenmektedir. İlişkilerin merkezi olan insan kendi sınırları dışında oluşturulacak olan yasaların zorunluluğunu meydana getirmektedir. Bu yasalar insanların bir araya gelerek oluşturduğu toplumsal sözleşmeler ile bağlantılıdır. Evren ancak bu şekilde ilişkilerin varlığı ile devam etmektedir. İlişkiler ile ortaya çıkan evren tasarımı nesnelere arasında oluşturulan ilişkiden pekte farklı bir şey olmadığını düşündürmektedir. Bu düzen matematiksel bir evren tasarımının oluşumunu desteklemektedir.

3.2 Transandantal Estetik

Kant matematiksel evren tasarımı desteklerken evrenin içinde bulunan mekân ve zamanı da aklın kategorilerinde işlemektedir. Kant *Saf Aklın Eleştirisi* 'nde transandantal estetik olarak ele aldığı bölümde uzay ve zaman kavramlarına değinmektedir. Bu kavramlardan önce estetik kavramının anlamına değinmemiz gerekmektedir. Estetik kavramı için Baumgarten' in ele aldığı güzellik veya beğeni anlamını taşımasından farklı olarak ele almaktadır. Kant'ın estetik kavramı ise Antik Yunanda ele alınan “*aisthesis*” anlamıyla ele alınmaktadır (Çakan, 2022: 29). Estetik kavramının sözcük anlamı temel olan ilk duyumu ve varolan şeylere karşı duyulan sezgi olarak ele alınmaktadır (Cevizci, 1999: 317). Kant sözlük anlamı *aisthesis* 'i ele alarak uyum ile özne arasındaki kuracağı bağın temelini oluşturmaktadır.

Kant'ın transandantal estetikte ilk olarak ele aldığı duyu kavramı olmaktadır. Duyu insanın nesnelere ile bağlantısını oluşturan yegâne şeydir. Bu bağlamda nesnelere algılandığı dünya içerisinde nesnelere bağlantı kurulan iki önemli form vardır. Bu formlar uzay ve zaman olarak karşımıza çıkmaktadır. Kant uzay kavramına ilişkin şöyle der:

Uzay dış deneyimlerden türeyen görgül bir kavram değildir. Uzay tüm dış sezgilerin temelinde yatan zorunlu bir *a priori* tasarımıdır. Uzay genel olarak şeylerin ilişkilerinin diskursif ya da, söylendiği gibi, evrensel bir kavram değil, ama arı bir sezgidir. Uzay *verili* sonsuz bir büyüklük olarak tasarımılanır (Kant, 2019: 59-60).

Kant uzay kavramına ilişkin bu tanımları ele almaktadır. Tanımlamalarının sonucu olarak uzay kavramının deneyime tabi olmayan bir kavram olarak ele almaktadır. En nihayetinde bu kavramın deneyden bağımsız şekilde var olduğunu bilmek aklın *a priori* kavramlarına yönelmeyi gerektirmektedir. Kant uzay kavramı olarak ele almamaktadır.

Çünkü uzay bir kavram olmaktan öte aklın a priori kategorilerinde bulunan bir şeydir. Uzay formu herhangi bir nesnenin algılanmasında olanaklı halde bulunmaktadır. Bu bağlamda nesnelere uzay ile algılandığı için uzay bir kavram değil, form olarak karşımıza çıkmaktadır. Uzay formu dış dünya nesnelere algıya getiren şeydir. Örnek ile açıklayacak olursak üçgen kavramı için bir şeklin üzerinde üçgeni görmek onu uzayda algılamak gibidir. Sadece şekillerde kendisini gösteren varlığına inanılan şeyleri içermektedir. Kant uzay için başka bir tanımlama yapmaktadır. Tanımlama aşkınsal anlamda uzayın ne olduğuna ilişkindir.

Bir *aşkınsal açıklama* ile bir kavramın başka sentetik *a priori* bilgilerinin olanağının anlaşılabilmesini sağlayan bir ilke olarak açıklamasını anlıyorum. Bu amaçla gerçekten bu tür bilgilerin verili kavramdan doğmaları ve bu bilgilerin ancak bu kavram için verili bir açıklama kipinin varsayımı üzerine olanaklı olmaları gerekir (Kant, 2019: 61)

Kant'ın transandantal açıklaması bir kavramın sentetik a priori olarak özelliklerini belirleyen bilim olarak düşünülebilmektedir. Geometri ve matematik gibi bilimlerin açıklaması için ise uzay ve zaman ile olanaklılığından bahsetmektedir. Kant uzay kavramının transandantal açıklamasını metafizik açıklamaya dayandırmaktadır. Çünkü sentetik a priori kavramların mümkün olabilmesi için uzayın açıklamasına ihtiyaç duymaktadır.

Kant uzaya ilişkin açıklamasından sonra zaman kavramına geçmektedir. Zaman kavramını da metafiziksel açıklama ve aşkınsal açıklama olarak tanımlamaktadır. Metafiziksel açıklaması için yaptığı beş cümlesine ardı ardına değinecek olursak:

Zaman herhangi bir deneyimden türetilmiş görgül bir kavram değildir. Zaman tüm sezgilerin temelinde yatan zorunlu bir tasarımdır. Zaman ilişkilerini ilgilendiren apodiktik temel ilkelerin ya da genel olarak zaman belirtlerinin olanağı da bu *a priori*

zorunluluk üzerine dayanır. Zaman diskursif, ya da, söylendiği gibi, evrensel kavram değil, ama arı bir duyusal sezgi biçimidir. Zamanın sonsuzluğu tüm belirli zaman büyüklüklerinin ancak temelde yatan tek bir zamanın sınırlanışları yoluyla olanaklı olmalarından daha ötesini anlatmaz (Kant, 2019: 64).

Kant zaman formu için uzay formuyla benzer özellikleri taşıyan tanımlamalar yapmaktadır. Uzay formu için geçerli olan şeylerin zaman formu içinde geçerli olduğunu söylemektedir. Zaman formu duyu verilerinden özneye gelen bütün sezgileri algılamada önemli bir yere sahip olmaktadır. Tanım gereği deneyimle elde edilen bilgileri zaman formu bağlamında bilinmektedir. O yüzden zaman formu deneyimden önce gelmektedir. Kant'ta nesnelere algılamak aklın a priori kavramlarından uzay ve zaman ile mümkün olmaktadır.

Kant zaman formu için aşkınsal açıklamasının tanımına ise zamanın ardışık ve eş zamanlı olmasından bahsetmektedir. Kant nesnelere eş zamanlı ya da ardışık olarak incelemektedir. Uzaysal nesnelere sadece dış dünya nesnelereyle ilgilenirken zaman formu ise hem dış dünya hem de aklın işleyişinin içsel yönünü içermektedir. Zaman ve uzay ayrı ayrı ele alınması düşünülemez (Çakan, 2022: 41). Kant'ta nesnelere bilgisinin oluşması deneyimden kaynaklanmasıyla beraber deneyimin a priori yasaları dikkate alınmaktadır. Nesnelere bilgisinin özünde gerçekleşmesi için bu nesnelere uzay ve zaman formu içerisinde ele alınması gerekmektedir. Kant zaman kavramına ilişkin aşkınsal açıklamada değişimin önemini de ele alır.

Değişim kavramı onunla birlikte devrim kavramı (yer değişimi olarak) yalnızca zaman tasarımı yoluyla ve onda olanaklıdır, öyle ki bu tasarım bir *a priori* (iç) sezgi olmasaydı, ne olursa olsun hiçbir kavram bir değişim olanağını, e.d. çelişkili olarak karşıt yüklemelerin (örneğin aynı şeyin tek bir yerde varlığı ve yokluğu) bir ve aynı nesnede birleşmesi olanağını kavranabilir kılamazdı (Kant, 2019: 65).

Kant zamanda değişim kavramını nesnenin bilgisinin ardışık veya eş zamanlı olarak kavranabileceğini söyler. Nesnenin bilgisi kavrandıktan sonra uzayda ki nesnelere ile farklı olabilmektedir. Bunun sebebi öznenin nesneyi algılayışından dolayı olmaktadır. Özne bir nesneyi algıladığında uzayda karşılığı olmasa bile nesnenin varlığından söz edebilmektedir. Örneğin tümel kavramlar bunu karşılayan şeylerdir, değişim ve devinim ise yine bir nesnenin uzayda varlığı olduğu ve değişim ve devinim sayesinde nesnenin yokluğu gerçekleşmektedir. Özne nesnedeki bu değişimi ve devinimin farkına vararak çelişkiye düşmemektedir. Nesnenin uzay ve zamanda bilinebilirliği yani ağacın varlığını özne uzay ve zaman içerisinde bilirken ağaç kuruyarak yok olduğunda o ağacın değişim ve devinim ile varlığını yitirmesi durumudur. Nesnelere bilgisi deneyim ile uzay ve zamanda gerçekleşerek öznedeki yani insan aklında çözümlenmektedir.

İnsan aklının nesnelere ile bağlantısı aklın işleyişinde çözümlenirken tek bir yönü yoktur. Pratik ve teorik olarak birbirinden ayrı işleyen iki varlık yapısından oluşur (Heimsoeth, 2007: 69). Teorik yapı dogmatik kurallar ile aklın işleyişinde çözümlenirken, pratik akıl ise aklın dogmatik kurallarını ele alarak insan eylemlerinde ki amacı belirlemektedir. Bu iki yapı aklın işleyişinde çözümlenmektedir. Bu çözümlenme deneyim ve a priori kavramların ortaya çıkması ile oluşmaktadır. Deneyim başlı başına bilgilerin oluşmasında gerekli olan şeydir. Çünkü insan doğar doğmaz gözünü açtığı anda etrafındaki çokluk ile karşı karşıya kalır. Bu çokluğun içerisinde akıl ve anlama yetisi ile nesnelere birbirinden ayırt edebilmesi için bağlantı kurmaktadır. Bu bağlantı zaman ve mekân içerisinde gerçekleşir. Zaman ve mekân kendi başlarına varolan fakat insan aklının şeyler ile ilişkisinde ortaya çıkan formlardır. Kant bu yüzden zaman formunu mekân kavramına paralel olarak kabul eder. Çünkü her iki kavramı algıya dayanan bilginin formları olarak görür (Heimsoeth, 2007: 62). Algıya dayanan bu formlar kavramış olduğumuz dünyanın

duyusal formlarını oluşturur. Bu bağlamda insan, bilgileri aklın işleyişinde gerçekleşen zaman ve mekân formlarına bağlı olarak bilmektedir. Metafiziksel kavramlara gelince bu kavramlar aklın işleyişiyle bilinen fakat düşüncenin derinlikli yapısında işlenen kavramlardır. Kant bu kavramlara yönünü çevirerek kavramları aklın çizgisine sokmaktadır. Aklın işleyişinde gerekli olan yasalar ile metafizik kavramları inceler.

Metafizik kavramları akıl ve anlama yetisi çizgisinde açıklamaya çalışarak kesin yargıların oluşmasına temel aramaktadır. Bu temel ile bilme ve düşünme arasında bulunan bağı ortaya koymaktadır. İnsanın arzusu ile nesnelere doğru bir yönelim sergilemektedir. Bu yönelim ile temellendirilen metafizik problemi insanın kendi özüne olan farkındalığı arttırmaktadır. Bu farkındalık nesnelere arasındaki bağlantıyı oluşturmak için bütün bilgileri mantıksal anlamda algılayabilmeyi gerektirmektedir. Kant'ın sorguladığı şey de nesnelere kavramada algıladığımız nesne ile dış dünyada gördüğümüz nesnelere birbirinden bağımsız olarak örtüşmediği problemiyle ilgilenmektedir. Nesne ile öznenin uzay ve zaman içerisinde karşılaştığı şeylerin uyumsuzluğunu çözümlenmeye çalışmaktadır. Uzay ve zaman da karşılaştığımız nesnelere duygusal idrakin formları olarak karşımıza çıkmaktadır. Problemin en önemli noktası nesnelere ile ilişkimizde uzay ve zamanda fiziki olarak karşılaştığımız şeylerin birbirine uyumluluğu sorunudur. Bu sorun mantığın kuralları altında fiziki dünya da karşılaştığımız bir nesne ile zihnimizde ki karşılığı olan veya olmayan kavramın örtüşmesi problemidir. Nesnenin öznedeki algıladığı şeyin bilgisi sorunudur. Örneğin ağaç kavramını düşündüğümüzde zihnimizde oluşan ve dış dünyada görmüş olduğumuz ağacın birbiri ile uyumluluğunu içermektedir. Kant kavramsal şeyler ile fiziki âlemde gördüğü şeylerin sadece kavramsal olarak birbirine uyumlu olduğunu ve bazı şeylerin fiziksel olarak uyumsuzluğunu ele alır. Bu sorunu ele alırken sıradan hayattan örnek vererek daha iyi anlaşılmasını sağlar.

Elimde ya da kulağımda onların aynadaki şeklinden daha çok benzeyen ve onlarla bütün parçaları bakımından aynı olan ne olabilir? Ama yine de aynada görüldüğü gibi bu elin onun aslının yerine koyamam; çünkü bu bir sağ el idiyse aynadaki sol eldir ve sağ kulağın simgesi sol kulaktır, bu da hiçbir zaman ilkinin yerine konamaz (Kant, 2019: 35).

Zihnimize oluşan el kavramı veya aynada gördüğüm el, tek bir kavramda aynı görünmesine rağmen fiziki alanda farklıdır. Bu yüzden kavramlar her ne kadar birbiri ile aynıymış gibi görünse de fiziksel alan yönlülüğü içermektedir. Yaşamın kendisinde var olan uzay fikri fiziksel alanda yönlülüğün olduğunu gösterir. Fakat uzay dış dünyanın deneyim kavramı olarak ele alınamaz. Bunu sebebini ileride anlatacağız. Uzay içerisinde yönlülüğü a posteriori olarak deneyimleriz. Uzay formunu zihnimize kabul edersek yönlülük olmamaktadır. Çünkü zihninde bulunan her şey a priori olarak gerçekleşmektedir. Matematik ve metafizik alanında bu şeyler çakıştırılmadığı için iki şey birbirinden farklı olmaktadır. Deneyimleyerek bilinen şeyler ile kavramsal olarak bilinen şeyler birbirinden farklı olduğu için ikisi arasında bilgi düzeyinde bir katman oluşmaktadır. Bu yüzden Kant uzayı kendi başına varolan bir kavram olarak değil, bilgi formlarımızın içerisinde bulunan form haline getirmektedir. (Heimsoeth, 2007: 61). Uzayın bilgisi dış dünyaya bağımlı olarak kendisini gösterirken zihnimize sadece form olarak bulunmaktadır. Kant bu problemi eşlerin örtüşmezliği adı altında tartışarak uzayın sadece zihnimize kavramsal olarak varlığını kabul etmektedir. Uzayda bulunan kavramlar ile zihnimize bulunan kavramlar arasında bir ilişki söz konusudur. Zihninde kabul edilen kavramların karşılığı uzayda bulunmaktadır. Fakat bu kavramların içeriklerini zihnin algılaması uzay ve zaman içerisinde gerçekleşen deneyim ile olmaktadır.

Fizik ve matematik alanında ortaya çıkan çelişkiler mantık alanından farklıdır. Çünkü yönlülük kavramını mantıksal olarak aklın işleyişine koyarsak çelişki ortaya

çıkılmaktadır. Uzay kavramı fiziki dünya ile alakalı olduğu için herhangi bir paradoks oluşturmamaktadır. Fizik olgular ile oluşurken mantık ise kendi içerisinde bulunan kategorilerle işlemektedir. Kant'ın yapmak istediği fiziki âlem ve metafizik âlemde bilinen şeyleri birbirine karıştırmadan aklın işleyişine yön vermektir. Bu bilinen şeylerin uzay ve zamanda işleyişini irdeleyerek kendisinden önceki Newton ve Leibniz'in uzay ve zaman hakkında oluşturduğu felsefelerini birleştirmeye çalışmaktadır. Birleştirme çabası eleştiri öncesi dönemde etkilenmiş olduğu uzay ve zaman anlayışıyla yön verdiği felsefesinin temellerini oluşturur. Leibniz'in uzay ve zaman anlayışına baktığımızda birbirine paralel olarak bağlantısal bir anlayış mevcuttur (Işık, 2018: 58). Zaman ve mekânın bağlantısal şekilde ilerlemesi monad olarak adlandırdığı tözlerin varlığına ilişkindir. Tözlerin birbiri ile ilişki içerisinde etkileşimlerle varlıklarını devam ettirmesi bir yönüyle töz olan monadın uzay ve zaman kavramlarından bağımsız olarak biricik şekilde varolması Kant'ın varlık anlayışından uzaktır. Kant için tözler uzay ve zamanda Leibniz'den farklı olarak tözlerin birbiri ile etkileşiminde uzay ve zaman kavramları oluşur. Kant 'ta nesnelere varlığına ilişkin çıkarımda bulunmak için o nesneyle deneyim yolu ile etkileşimde bulunmak gerekmektedir. Uzay ve zaman formları da o nesnelere ile etkileşimde deneyim yolu ile ortaya çıkmaktadır. Kant'ın uzay ve zaman anlayışı Newton'un matematiksel evren tasavvurundan da payını almıştır. Çünkü Kant bu iki önemli filozofların düşüncelerini takip ederek yeni bir metafizik anlayışı oluşturur. Newton' un uzay ve zaman anlayışı herhangi nesnenin belli bir varlığına odaklanarak açıklanamamaktadır. Matematiksel düzlemde mutlak bir uzay ve zaman anlayışı nesnenin varlığını uzaya bağlamaktadır (Işık, 2018: 60). Bir nesnenin varlığı uzaya bağlı ise o nesne öznenin temsilinde bulunurken varlığını kabul ettiği şeylerin uzayda görünümüdür. Bu yüzden nesnelere çokluğu uzayda ayırt edilerek varlıklarına ilişkin sonuçlar elde edilmektedir. Kant felsefesinden önce uzay ve zaman kavramı birbiri ile

uyumlu bir şekilde doğa düzeninde uyuşurken Kant'ın düşüncesindeki uzay kavramının içeriğini incelediğimizde fiziki alan ile zihinsel alanın birbiri ile uyumundaki bağlantı farklıdır. Uzay kavramı tamamen fiziki alandan yoksun olmayan fakat birebir fizik alanı ile de örtüşmeyen ilişki içerisindedir. Uzay özdeklerin bilinmesi açısından daima varlığını koruyan bir form olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü dışsal deneyimin gerekli olduğu bütün her şeyde uzayı bulmak mümkün olmaktadır. Mantıksal olarak kabul edilen kavramların hem zihin de hem de fiziki alanda karşımıza çıkmasının sebebi aklın işleyişinde çözümlenmesi ile ilgilidir.

Kant eleştiri öncesi döneminde uzay ve zaman formlarına ilişkin pek çok çıkarımda bulunmuştur. En son bu kavramları *Saf Aklın Kritiği*'nde belli bir düzleme oturtarak akıl ve anlama yetisinin işleyişine kurgulamıştır.

3.3 Transandantal Mantık

Kant transandantal mantığı transandantal analitik ve transandantal diyalektik olarak ele almaktadır. Transandantal analitik ile anlama yetisini açıklarken transandantal diyalektik ile aklı açıklamaktadır. Transandantal mantık anlayışına geçmeden önce Kant'ın ele aldığı şekliyle genel mantık anlayışının ne olduğunu ele almaya çalışacağız. Genel olarak mantığa değinirken a priori ve a posteriori kavramlarının köküne inerek duyum ve anlama yetisinin ayrımını yapmaktadır.

Bilgimiz anlağın iki temel kaynağından doğar. Bunlardan ilki tasarımları alma (izlenimler için alıcılık), ikincisi bu tasarımlar yoluyla bir nesneyi bilme yetisidir (kavramların kendiliğindenliği) ; birincisi yoluyla bir nesne bize verilir, ikincisi yoluyla bu nesne o tasarım (anlığın salt bir belirlenimi olarak)ile ilişki içinde düşünülür. Sezgi ve kavramlar öyleyse tüm bilgilerimizin öğelerini oluştururlar, öyle ki ne kavramlar belli bir türde

onlara karşılık düşen sezgi olmaksızın, ne de sezgi kavramlar olmaksızın verilebilir. Her ikisi de arı ya da görgül olabilir. Duyum (ki nesnenin edimsel bulunuşunu öngerektirir) kapsandığı zaman görgül, ama tasarım hiçbir duyum ile karışmış değilse arı. Duyuma duyusal bilginin özdeği denebilir. Buna göre arı sezgi yalnızca bir şeyin seziliş biçimini kapsar, arı kavram ise yalnızca genel olarak bir nesnenin düşüncesinin biçimini. Yalnızca arı sezgiler ya da kavramlar a priori olanaklıdır, görgül olanlar ise yalnızca a posteriori (Kant, 2019: 77).

Kant'a göre anlama yetisi ile duyum kendi işlevlerini yerine getirmektedir. Duyum bir nesneyi anlama yetisine ulaştırma işlevini görmektedir. Nesneden ulaşan bilgi anlama yetisine ulaşarak deneyimden gelen a priori bilgiyi oluşturmaktadır. Anlama yetisi ve duyum birbiri olmaksızın bilgiyi gerçekleştirilmemektedir.

Kant mantığı genel ve aşkınsal mantık olarak iki şekilde incelemektedir. Kant'a göre genel ya da formel mantık anlayışı kavramlar ile düşüncenin mutlak kesin ilkelerini içermektedir. Kısaca kavramlara nesnenin bilgisini yükleyerek anlam kazanmasıdır. Genel mantığın kuralları içerisinde gerçekleşen bilme işlemi metafiziksel kavramlara çözüm bulamamaktadır. Bu yüzden Kant, biçiminden kaynaklı bildiğimiz nesnelere öte aşkın kavramları bilmek için transandantal mantığı oluşturmaktadır. Transandantal mantık kavramına geçmeden önce transandantal kavramına değinmek gerekmektedir. Kant'tan önceki dönemlerde 'transandantal' ve 'transandant' kavramları arasında herhangi bir ayırım yapılmadan aşkın kavramlar aynı anlamda kullanılmıştır. Kant bu iki kavramı aynı kökten türemesine rağmen birbirinden ayırmıştır (Keskin, 2011: 23). Kant bu kavramların birbirinden farkını ele alarak aşkın kavramına duyumsamanın ötesinde varolan şeylere özgü olduğunu söylemektedir. Transandantal kavramı ile deneyimle elde edilen bilgilerin saf akıl ile anlama yetisine getirilerek zaman ve mekân içerisinde bilinebilen aşkınsal kavramlarına

ilişkin olmasından dolayı transandantal kavramını kullanmaktadır. Kant *Saf Aklın Eleştirisi* 'nde şöyle der:

Her tür *a priori* bilginin değil, ama ancak belli tasarımların (sezgilerin ya da kavramların) yalnızca *a priori* uygulanabilir ya da olanaklı olduklarını ve bunun nasıl olduğunu bilmemizi sağlayan bilgi aşkınsal (e.d. bilginin *a priori* olanak ya da *a priori* kullanımı [nı ilgilendiriyor]) olarak adlandırılmaktır (Kant, 2019: 80).

Transandantal mantık sezgiden gelmeyen bilgileri yani *a priori* bilgileri deney alanında bulunan nesnelere sentez yapan mantık alanıdır. Kısaca belirtmek gerekirse sentetik *a priori* kavramları inceleyen mantık diyebiliriz. Deneye bağlı olan görüşler, deneyden gelmeyen kavramlar ve metafizik kavramların nasıl bilindiği üzerine kurulu mantık olarak tanımlanmaktadır. Kant *a priori* bilgiyi mutlak anlamda kullanır. Mutlak bilgi ise kendi içerisine karışmış ve saf bilgi olarak ele alınmaktadır. Örnek vererek açıklayacak olursak matematiğe ait bilgiler deneyimden bağımsız bir şekilde gerçekleşir. Değişim işe ilgili bir cümle kurduğumuzda her değişimin nedeni vardır. Cümlesinde değişim kavramı deneyimsel bir kavram olduğu için Kant'ta mutlak *a priori* olmamaktadır (Keskin, 2021: 29). Kant'ın transandantal mantık ve genel mantık kavramları birbirinden farklı şekilde ele alınmıştır. Transandantal mantık düşüncenin sentetik *a priori* alanıyla ilgilenmiş genel mantık ise düşüncenin tümünü içeren mantık anlayışı olmuştur.

Kant transandantal mantığın alt başlığı olarak ilk önce transandantal analitiği ele alır. Transandantal analitik kategorileri incelemektedir. Kant'a göre bilgilerin oluşması için aklın kategorilerine ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü kategoriler nesneyi düşünme de gerekli olan önemli koşuldur. Kant transandantal analitik için *a priori* bilgilerin anlama yetisinde ayrıştırılması olduğundan bahseder.

- (1) Kavramların görgül değil arı kavram olmaları; (2) sezgiye ve duyarlılığa değil ama düşünceye ve anlağa ait olmaları; (3) ögesel kavramlar olmaları ve türevsel ya da onların birleştikleri olanlardan açıkça ayır edebilmeleri; (4) tabloların tamamlanmış olması ve arı anlağın bütün bir alanını bütünüyle doldurmaları (Kant, 2019: 84)

Kant'a göre kavramların bir dizge içinde belirlenişini ve birleştiği kavramdan ayırt edilebilmesi bağlamında anlama yetisinin kavramlarına saf kavramlar diyebiliriz. Bu kavramlar deneyim ile elde edilen kavramlardan farklı olarak saf anlama yetisinin kavramları olacaktır. Kant transandantal analitikte kavramların analitiğinden bahsederek neyi kastedildiğini anlatmaktadır. Kant aklın saf kavramlarına değinerek anlama yetisine ilişkin:

Duyarlılık olmaksızın bize hiçbir nesne verilmez ve anlak olmaksızın hiç biri düşünülemez. İçerik olmaksızın düşünceler boş ve kavramlar olmaksızın sezgiler kördür. Öyleyse kavramları duyuşal kılmak (e.d. onlara sezgide nesneyi eklemek) sezgileri anlaşılır kılmakla (e.d. onları kavramlar altına getirmekle) eşit ölçüde zorunludur (Kant, 2019: 77-78).

Kant anlama yetisi kavramları için deneyimin nesnelere ele almaktadır. Anlama yetisi olmadan deneyimin nesnelere de ele almamızın mümkün olmadığını söylemektedir. Anlama yetisi ve deneyim birbiriyle bağlantılar kurarak nesnenin bilgisine ulaşmaktadır. Kant'a göre deneyim alanında bulunan nesnelere anlama yetisinde anlam kazanmaktadır. Kant bu çaba ile metafiziğin temellerini oluşturmaya çalışmaktadır. Transandantal mantığın en önemli bölümü diyebileceğimiz diyalektik, anlama yetisinde kurulan saf formların akıl ile nasıl ortaya çıktığını incelemektedir. Diyalektik bölümüne geçmeden önce metafizik kavramlara yönelik düşünceleri ele almamız gerekmektedir. Kant'ın metafizik kavramları aslında diyalektik bölümü içeren açıklamaları da içerisinde barındırmaktadır.

Metafizik kavramlara gelince akılı zorlayan ve çıkmaza sürükleyen kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Metafizik kavramlar insanın nesnelere ile ilişkisinde ele aldığı kavramlara yönelik deneyimle gerçekleşmektedir. Deneyim insan ile gerçekleşeceği gibi deneyimin akıl ile ele alınışı farklılaşmaktadır. İnsan şeylerle ilişkisinde ilk olarak onları deneyimlediği şekilde ele alırken deneyimlemeden kabul ettiği şeylerin varlığına da inanmaktadır. Platon ile gelen felsefeden itibaren varlık düşüncesi görünüşler ve gerçeklik âleminin varlığına yöneliktir. Kant kendisine kadar gelen felsefede duyulur âlemdeki şeylerin akılla oluştuğunu ve akıl ile yargılandığını söylerken düşünülür âlemdeki şeylerinde duyularla yargılandığı düşüncesiyle kargaşanın oluştuğunu iddia eder. Kant'ta bu kargaşa bilginin nesne ile uyumunda ortaya çıkacak sorunları ortadan kaldırmaya yöneliktir. Kant kritiğin başında şöyle tartışır:

İnsan usü bilgilerinin bir türünde özel bir yazgı ile karşı karşıyadır: Öyle sorular tarafından rahatsız edilir ki, onları geri çeviremez, çünkü ona usün doğasının kendisi tarafından verilirler ve gene de onları yanıtlayamaz, çünkü insan usünün tüm yeteneğini aşarlar (Kant, 2019: 15).

Kant'a göre insan akılı kendisini aşan sorularla karşı karşıya olup bu soruları açıklayamamaktadır. Kant bu sorular ile metafiziğin konularını ele almaktadır. Çünkü metafizik soruları akılı aşan cevapları gerektirmektedir. Aranılan şey doğruluğu kesin olanı içerdiği için metafiziğin konusu olan tanrı, özgürlük ve ölümsüzlük gibi konuları bilime dayandırarak açıklamak zordur. Kant'a göre metafiziksel şeyleri duyularımız ile açıklamaya çalışmak aklımız ile bildiğimizi düşündürmektedir. Diğer bir ifadeyle yetileri asıl kendi alanında değil, başka alanlarla kullanılarak yargılar oluşturulduğu söylenebilir. Bu yargılar ise yanlış bilgiye götürmektedir. Yetileri kendi alanı dışında kullanarak fizik âleminde bulunan şeyler metafizik âleme taşınırsa duyular ve akıl arasında karmaşa oluşur. Bu

karmaşa ile Kant akıl ve duyular arasında ayırım yaparak aklın işleyişine sınır çizmektedir. Akla sınır çizerek eylemlerin kendisinden önceki metafizikten farklı anlamda olduğunu göstermektedir. Bunu yaparken Hume'un açtığı yoldan gitmektedir. Çünkü insan aklının metafiziksel şeylerle bağlantısı hiçbir zaman bitmek tükenmek bilmeyen kavga gibi sürekli tartışmayı meydana getirmiştir. Bu yüzden metafiziksel sorular bitmeyen sürekli yeniden doğan ve yeniden soruları meydana getiren insanlığın kaçamayacağı güçlükleri barındırır.

Hume metafizik sorulara yanıtlamada aklın a priori kavramlarına dayanarak nedensel bağlantılar ile ilişkilendirmektedir. Hume'un nedensel bağlantıları bilmede tek yön deneyden gelen alışkanlıklar olduğu gibi Kant deneyi saf akla yöneltmiştir. Hume'un düşüncesi duyum ilerlerken, Kant'ın ise saf akıl olarak anlama yetisinin işlevine sokmaktadır. Kant nedensel bağlantıların metafiziksel sorulara aklın a priori yönü ile cevap vermenin mantıksal olmayan tarafına işaret ettiğini söylemektedir. Bunun sonucunda metafiziksel sorunlar nedensel bağlar ile çözüme kavuşmayan aklın bu tür şeyleri düşünebilecek bir yetisinin olmadığını savunmaktadır (Kant, 2019: 6). Klasik dönemde ele alınan aklın, işlevi gereği metafiziksel sorulara cevap vermesi güçlük barındırır. Hume'a göre ise insan akli bilim ile oluşturulan yargıların doğruluğunu kabul etmektedir. Bu yüzden metafiziksel şeyler bilim ile örtüşmediği için akıl ile temellendirme yapmak mümkün değildir. Kant'ın Hume için beni dogmatik uykumdan uyandırdı (Kant, 2019: 8). Diye bahsettiği şey aklın işlevinin içeriği ile ilgilenmesine yönelik bir adımdır. Kant aşkınsal felsefe ile aklın işlevinin içeriğine yönelik metafiziksel temel atmaktadır. Bilim bu temelin sorusunu oluşturmaktadır. İnsanın bilme işlevinin nasıl gerçekleştiği ve ortaya çıkan yargıların bir bilim olarak olanaklı olup olmadığını temellendirilmektedir. İnsanın bilme isteğinden ortaya çıkan bilgilerin türüne göre teorik veya pratik bilgi anlayışını oluşturmaktadır. Dış dünyadan bağımlı bir şekilde gerçekleşen bilme işlevi modern dönem ile dışsal hiçbir

bağlantıya gerek duymadan gerçekleşmektedir. Kant bilme işlevinin dışsal ve içsel olarak birlikteliği ile mümkün olduğunu gösteren transandantal felsefeyi kurar.

Bilginin ortaya çıkması için ilk olarak insan zihninde kurgulanıp yargıları oluşturması gerekir. Yargılar özne-yüklem birleşiminden ortaya çıkan bilginin içerik bakımından farklılıklarını mantıksal olarak oluşturur. Yargılardan ortaya çıkan bilgi içerik olarak ya deneysel ya da deneye gerek duymadan kabul edilen bilgilerdir. Kant bu bilgilere:

Metafizik bilgi sadece a priori yargıları içermelidir; onun kaynaklarına özgü olan, bunu böyle gerektirir. Yargılar hangi kaynaktan gelirse gelsinler ya da mantıksal biçimleri bakımından nasıl olursa olsunlar, içerik bakımından aralarında fark vardır; bu içerik sayesinde ya sadece açıklayıcıdır ve bilginin içerisinde hiçbir şey eklemeyiz, ya da genişleticidir ve eldeki bilgiyi artırır; birincilere analitik, ikincilere ise sentetik yargılar adı verilebilir (Kant, 2019: 14).

Kant bilgileri analitik ve sentetik şeklinde ele almaktadır. Analitik bilgi yüklemi özneyi içeren deneyden bağımsız olarak kabul edilmektedir. Sentetik bilgi ise özne yüklemden daha fazlasını içeren deney ile mümkün olan bilgiyi içermektedir. Analitik ve sentetik yargılardan a priori- a posteriori olarak ele alınır. Bu ilkelerin bir araya gelmesi ile deneyim ve kendisinden sınırlı ve zorunlu yargılar oluşur. Kant'ın amacı dış dünya bilgilerimizin oluşmasına ilişkin ilkeleri, birbirleri ile bağlantılar kurularak sonuçları olumlu veya olumsuz yargılar elde eder. Bilgilerin bağlamlarını şu şekilde açıklar. Analitik a priori olarak ele alınan bilgiler mantıksal değer taşıdığı için sarsılmaz kanıtları vardır. Bu yüzden bu kavramlar deneyimden gelen bilgilerimizi açıklamak için yeterli değildir. Sentetik a posteriori ilkesini ele aldığımız zaman bu ilke sadece dış dünya ile ilgili bilgileri içererek evrensel bir zorunluluğu içeren bilgiler açıklanamayacaktır. Kant'ın üzerinde durduğu ilke *sentetik a prioridir*. Bu ilke deneyimi kapsayarak sarsılmaz bilgileri verir. Bilgi dış dünya

deneyimi ile başlayarak deneyim ile devam etmemektedir. Çünkü aklın yetisi sayesinde deneyim bilgilerini keşfederek doğrulayabilmektedir. Sentetik, deneyim bilgisini kapsarken a priori ise deneyimin doğruluğunu kanıtlamaktadır. Son olarak bilgiyi elde edilen birleşimlerden analitik a posteriori sınırlı ve yanlışlanabilen bilgileri içereceği için bilgi mümkün olmamaktadır. Kant böylece yargılardan ortaya çıkan bilgilerin olanaklılığı üzerinde durmaktadır. Bu bağlamda Kant yargıların oluşmasını mantıksal içerikler üreten aklın üzerinde durarak aklın işleyişine odaklanır. Akıl, kavramlara dair şeyleri mantıksal bağlar ile oluşturarak bilgilerin ortaya çıkmasını sağlar. Bazı metafiziksel kavramlar ise mantıksal olarak açıklansa bile kesinliği hiçbir zaman doğrulanamayan kavramlardır. Çünkü insan eylemleri ahlaksal anlamda bilgi oluşturmamaktadır. Bu yüzden batı felsefesinin metafizik düşüncesi tamamen insan aklı üzerine kurulu olarak işlemektedir. İnsan olmasa nesne olmayacak ve dolayısıyla insan eylemlerinin cevabı farklı alanda açıklanacaktır. Kant fizik ve metafizik alanındaki farkındalığı ortaya çıkararak insan aklının işleyişine yeni bir anlam yüklemektedir.

Aklın işleyişi modern dönemin kabul ettiği özne-nesne ilişkisi etrafında şekillenir. Özne nesne ilişkisinde ilk olarak dikkat edilmesi gereken bireysel bir öznelikle ilgili olmadığıdır. Çünkü bu tür bir anlam transandantal kavramı ile uyumsuzdur (Keskin, 2011: 25). Kant için özne nesnenin ne olduğuna ilişkin bir sorgulamayı içermektedir. Öznenin dış dünya ile ilişkisi nesneye ulaştırmaktadır. Bu yüzden nesne ile kurulan ilişki zaman ve mekân üzerinden ilerlemektedir. Zaman ve mekândan önce öznenin hareketini ele almamız gerekmektedir. Hareket klasiklerde şeylerin varlığı için zorunluluğu gerektiren asıl anlamda varlığın hakikatini içermektedir. Bu anlamda hareket asıl konu olarak Tanrı'nın ispatı için gereklidir. Çünkü Tanrı bütün fiziksel ve metafiziksel şeylerin en üstünü oluşturmaktadır. Kant fiziksel öğelerinde metafiziksel olarak değil, fizik alanını

aklın işlevine bırakarak mantıksal bağlar ile özne ve nesnenin uyumundan çıkan bilgilere odaklanmaktadır.

Özne-nesne uyumunun gerçekleşmesi aklın nesne ile mantıksal bağlar kurmasına dayanır. Nesnenin öznedeki gerçekleşmesi mantıksal bağın oluşumunda, aklın içerdiği şeyler çerçevesinde öznenin varlığına ulaşmada yol açar. Öznenin varlığı denilen bu yapı bilgiyi oluşturmaktadır. Kant bu anlamda öznenin kendi kendini var etme meselesini teorik bilimlerle çözümlenerek başka bir alana taşımaktadır. Çünkü Kant bilgilerin nesne ile uyumunun sadece görünür olanlara dayandığını iddia eder. Bir nesne ne kadar görünenler dünyasına ait ise o kadar bilgi ile uyumlu olmaktadır. Tecrübe nesnesi olmayan bilgilerin de görünenler dünyasından uzak, bilgi ile uyumsuz nesnelere olarak düşünce ve inancın nesnelere (Choone, 2001: 83). Bilgilerin özne-nesne uyumundan ortaya çıkan bu yapıda şeylerin varlığını mantıksal olarak bilmek için aklın ve anlama yetisinin ayrı işleyişine odaklanmak gerekir. Düşüncenin oluşturduğu gerçekliğe odaklanarak ilerleyen Kant'ın düşüncesi öznelciliğe doğru atılan adımlardan birisidir.

Düşüncenin temeli özne-nesne üzerinden mantıksal bağlar ile çıkarımlar oluşturularak bilgiyi vermektedir. Bu bilgi mantıksal yasalar dâhilinde sınırlanmaktadır. Mantıksal bağın oluşması özne ve yüklem ilişkisine dayanmaktadır. Yargılar, özne ve yüklem ilişkisinde tecrübi bilgi ile kazanılan bilgiyi verirken birde tecrübi olmayan sadece zihinden geçen kavramları verir. Kant bu kavramları analitik ve sentetik olarak ele alıp yargıların kategorilerine ayırmıştır. Bunu yaparken Aristoteles'in kategorilerini izleyerek yapmıştır (Kant, 2016: 92). Kant'ın da yapmak istediği düşüncenin tamamen kökenine inerek her şeyden arındırılmış ve ilgili kategorileri açıklanmış a priori problemi bilimin evrensel mantıksal kurallarına dâhil ederek onlardan ayıklamaktır. Böylece düşüncenin

özne-nesne ilişkisinde ortaya çıkacak soruları yanıtlamaktır. Özne problemi yaşamımızı ilgilendiren etkileşimlerde büyük bir role sahiptir. Bilgi dediğimiz yargıları üretirken nesnelere ile karşılaşmalar veya düşüncemiz içerisinde kalan etkileşimler ile dünyanın özneye bağımlı olarak ilerlediği çözümlenmektedir. Bu çözümleme insan bilgisinin iki ayrı yönünü bize gösterecektir. Çünkü kavramları üreten ve tüketen insan olarak kavramların kullanımına anlam yükleyerek onların deneysel veya deneysel olmayan şeklinde iki tür kavram üretilir. Kant bu kavramları a priori ve a posteriori olarak ele alır. Kant Hume'un bu ayrımını kabul ederken buna ek olarak yeni bir bilgi türünü kabul eder. Kant'ın amacı insan aklını eleştirerek neyi nasıl bildiğimiz üzerine sorular sorarak, metafizik kavramları deneysel yargılarla açıklamanın önüne sınır çekmektir.

Kant aklın işleyişinin tek başına hareket etmediğini şu şekilde açıklar: "Tüm bilgiler duyulardan başlar, oradan anlağa geçerek usta sonlanır" (Kant, 2015: 299). Kant için us bu bağlamda bilgilerin içeriğini soyutlayan ve mantıksal çıkarımlarda bulunan bir yetidir. Tamamen belli bir kavramsal çıkarımlarda bulunan bu yetiyi bilgilerin kesinliğini ve doğruluğunu vermektedir. Kendi içerisinde temel ilkeler doğrultusunda hareket eden akıl, nesne ile bağlantı kurarak yargıları oluşturmaktadır. Aklın hem mantıksal hem de ikinci bir anlamı aşkınsal yeti karşımıza çıkmaktadır (Kant, 2015: 356). Aklın mantıksal yönü nesnelere ile bağlantılar kurarak çıkarımlarda bulunmamızı sağlar. Fakat aşkınsal yönü ise anlama yetisinde ki kavramların nesnelere ile bağlantısı olan fakat nesnede karşılığı olmayan şeylerin tezahürüdür. Bu nedenle akıl anlama yetisine yönelerek anlamada ki kavramları birbirinden ayırarak çıkarımda bulunur. Kavramları birbirinden ayıran akıl mantıksal ilkeler doğrultusunda hareket eder. Çıkarımlarda bulunması anlama yetisi doğrultusunda belli bir kurallara dönüşerek yargı yetisi aracılığı ile bilgiye dönüşmektedir. Bilgi, mantıksal ilkeler göz önüne alınarak akıl yoluyla a priori olarak belirlenir (Kant, 2015: 305). Genel anlamda

Kant'ta bir yargının belirlenmesi özne nesne üzerinden gerçekleşmektedir. Bu belirleme farklı şekillerde olmaktadır. Belli bir kurallar dâhilinde belirleme, varsayımsal olarak belirleme ve belli bir karşılığı olmadan özne yüklemi dışarıda bıraksa bile aynı anlamı veren yargıları oluşturur (Kant, 2015: 361). Bütün bu yargılar tamamen aklın süzgecinden geçerek kavramları ve yargıları oluşturmaktadır. Akıl duyulardan gelen kavramları anlama yetisi süzgecinden geçirerek çıkarsama yapmaktadır. Bu bağlamda insan akli nesnelere ile ilişkisini kendisi belirleyen bir konuma gelmektedir.

Kant insan aklının nesnelere ile ilişkisinde *Saf Aklın Eleştirisi* kitabında uzay ve zaman kavramlarına değinmektedir. Bu kavramların kendi başlarına var olmasından öte insan aklının duyu verileri ile varolan şeylerin yorumlamasını yapar. Bu çıkarsama duyu verileri ile bize gelen bütün bilgileri zihnimiz bir işleme tabi tutarak zaman ve mekân dâhilinde bilgileri ortaya çıkarmaktadır. Kant'ın bu bilgilerin ortaya çıkışında dikkat edeceğimiz nokta metafizik bilgilerin zaman ve mekâna bağlı olarak anlamlı bilgiler üretmesidir. Bu bağlamda bilgilerin ortaya çıkması için oluşturulacak olan önermelerin nasıl gerçekleştiği üzerine olacaktır. Bu önermelerin ilk olarak Aristoteles'te çıkarımlar ile ilgili olan mantıksal bağların olduğu fakat bu bağlamlar doğa üzerinden oluşturulan bir sorun üzerine açıklanmıştı. Kant'ın metafizik için oluşturduğu mantık insan zihni üzerinden gerçekleşen oluşumu içermektedir. Kant bütün bilimlerin bize bir bilgi verdiğini metafiziğin ise zihnimizdeki oluşumlardan kaynaklanan bilgi üretimini incelediğini akla sınır çizerek gösterir.

Kant bilgiyi ampirik ve salt bilgi olarak iki şekilde ele alır. Amaç deneyime bağlı olan bilgiler ile deneyimden bağımsız bilgilerin nasıl ortaya çıktığını incelemektir. Deneyim bilgisi duyu verisinden gelen bilgileri toplamaktadır (Heimsoeth, 2007: 72). Deneyim

bilgisinin bilgileri toplaması dış dünyada olan olayları bir araya getirerek çözümlene yapar. Bu çözümlenmede sonuçları çıkarsama yapmadan önce olgu ve olayların deneyimden önce gerçekleştiği bir düzen vardır. Düzen olarak bahsettiğimiz şey aslında aklın a priori olarak kendisinde bulundurduğu kavramların bilgisinde ortaya çıkan yasayı ele alır. Deneyim bilgisini iki şekilde ele alarak ilk anlamda duyu verilerinden gelen bize herhangi bir yeni bir şey öğretmeyen bilgilerin olduğu ve deneyimimizden gelen bilgilerin bağlantılar kurarak bütünü görmeyi hedefleyen bilgisini içerir (Heimsoeth, 2007: 73). Her iki bilginde ortak olarak ele aldığı şey deneyimin kendisidir. Kant deneyimi esas alarak deneyimi bilgiye dayandırmıştır. Deneyimin bilgisine dayandırılan bilgi ile yeni bir alan açılmaktadır. Bu alan doğa bilimlerine katkı sağlayan ve matematiğin a priori bilgisini zorunlu olarak içereceği için deneyim bilgisine dayanır. Kısaca doğa bilimleri matematik bilgiye dayanarak bütün a priori bilgilerin de deneyin içerisinde olduğundan söz edilmektedir. Bu çizgide ilerleyerek aklın yapısında bulunan formlar ile deneyimden gelen şeylerin birleşmesi sonucunda yeni bir bilgi ortaya çıkar. Bu bilgi, insan aklının bilgisini çözümlen 'transendental felsefe' dir (Heimsoeth, 2007: 73). Bu kavramın içeriğini ele almadan önce kavramın skolastik felsefede ki anlamından farklı bir anlam kazandığını belirtmek gerekir. Çünkü Skolastik dönem düşüncesinde aşkın kavramlar ontolojiyi ilgilendiren dogmatik yapı içerisinde ele alınan kavramlar olarak bilinir. Modern dönemle birlikte değişen dünya görüşünde aşkın kavramlar dogmatik yapıdan farklı olarak öznenin şeyleri kabul ettiği şekilde ele alınır. Bu bağlamda bilginin ve bilgiye dair olanaklarının ele alınış şekli transandantal felsefeyi oluşturur. Bilginin olanaklarından yargıda bulunmanın üzerinde durulur. Kant bilginin deneyimden bağımsız bir şekilde gerçekleşmeyeceği düşüncesini ele alırken bilgi türleri olarak analitik ve sentetik yargıları çözümler. Bu çözümlenmede aklın işleyişini esas alarak metafizik bilgilerin deneyimden gelmeyen fakat deneyim ile gerçekleşen yapısını inceler. Bunun

sonucunda sentetik a priori bilgilere ulaşır. Sentetik a priori olanaklı hale getiren şey uzay ve zamanda ele alınış şeklidir. Kant deneyden önce ve deneyimden bağımsız olmayan bilgileri bir araya getirerek modern felsefeye yeni bir kavrayış getirmiştir.

Modern felsefeye getirilen bu yeni anlam genel mantık ilkesinden farklı olarak transandantal mantığı oluşturur. Transandantal mantık zihnin doğası tarafından elde edilen kavramların bilgisinin nasıl ortaya çıktığını inceler. Bütün bilgilerimiz sentetik a priori ile zaman ve mekân formları üzerine kurulu olan öznenin algısına dayanmaktadır. Bilgiyi oluşturan iki yön algı ve kavramdır (Heimsoeth, 2007: 79). Algılar duyu verilerimizle gerçekleşen somut nesnelere işaret ederken kavramları oluşturan şey ise anlama yetisidir. Anlama yetisi mantığın belli kuralları içerisinde bilgiyi oluşturur. Duyu verileri kavramlar için önemli bir yere sahiptir. Kant duyu verilerinden gelen bilgilerin aklın sentezinden geçerek kavramları oluşturduğunu belirtmektedir. Bütün bilgilerimizin doğru ve kesinliği duyu verisi ve anlama yetisi nesnelere birbirine bağlanması ile gerçekleşir. Bunun sonucunda bilgiler duyu verisi ile akla gelerek anlama yetisinin koşulları içerisinde yargıları oluşturur. Yargıların oluşmasını daha kapsamlı bir şekilde ele alırsak akıl, görüşler dünyasında bulunan nesnelere zaman ve mekân formları içerisinde algılar. Görüşler dünyası da aklın, nesnelere duyu verisi ve kavrama ile çözümlendiği alanına aittir. Akıl varolan şeylerin kendisine bağlı bir şekilde gerçekleştiği yapıdır. Fakat akıldan bağımsız zaman ve mekâna bağlı olmayan kendinde şeyler vardır. Bu kendinde şeyler tamamen düşünsel alana ibarettir. Çünkü zaman ve mekân içerisinde görüşler âleminde varolmayan şeyler algılarımızın dışındadır. Zaman ve mekâna bağlı olan şeyleri daima algılarımız ile bilmekteyiz. Bu yüzden kendinde şeyler olarak adlandırdığımız şeylere Kant '*transandantal idealizm*' adını verir (Heimsoeth, 2007: 82). Bu kendinde şeyler somut bir karşılığı olmayan ideal varlıklardır. Örneğin zaman kavramını ele aldığımızda bu kavramın kendi başına somut

bir karşılığı yoktur. Bu kavramın kendinde şey olarak kabul edilmesi aklın içsel işleyiş yapısından kaynaklanır. Kant'ın yapmış olduğu şey zaman ve mekân kavramını anlama yetisinin dışarısına çıkartarak saf akla yönelmiştir. Klasik felsefeden farklı olarak iç algı gücünü bilme yetisinden ayırmıştır. Böylece saf akıldan ayırdığı duyulur dünyanın genel ve zorunlu formlarını dışsal olarak ele alır.

Kant, duyulur nesnelere hakkında görüşüne ulaştığımız fakat bilincinin oluşmadığı tecrübelerimize Descartes'in düşüncesinden ele aldığı 'Düşünüyorum' ile tüm tasarımlarımıza eşlik edecek olan benliği ortaya çıkarır.

Tüm düşünceden önce verilebilen tasarım sezgi olarak adlandırılır. Öyleyse sezginin tüm çoklusunun 'düşünüyorum' ile içinde bu çoklunun bulunduğu aynı öznedeki zorunlu ilişkisi vardır. Ama bu tasarım kendiliğinden bir edimdir, e.d. duyarlılığa ait olan görülemez. Onu görgül olandan ayırdedebilmek için arı tamalgı olarak ya da kökensel tamalgı olarak adlandırıyorum, çünkü 'Düşünüyorum' tasarımını üretirken (bir tasarım ki tüm başka tasarımlara eşlik edebiliyor olmalıdır ve tüm bilinçte bir ve aynıdır), kendisine daha öte hiçbir tasarımın eşlik edemeyeceği özbilinçtir. (Kant, 2019: 121)

Kant duyulur dünya nesnelere algılanıp aşkınsal kavramlarında kökenine koyduğu özbilinç ile bütünlük oluşturur. Bu bütünlük nesnelere görünümü itibariyle algılanıp akla gelen kategoriler çerçevesinde anlama yetisi ile dışa aktarılmaktadır. Böylece bilinçli algılar oluşarak özne nesnenin farkına varmaktadır. Özne ve nesne arasındaki birleşme öznenin nesneye eşlik etmesi ile değil, öznenin bir başka tasarımı tek bir bilinçte birleştirmesi ile oluşmaktadır. Bu döngü aşkınsal kavramları da içermektedir. Transandantal kavramlar ve deneyimin birleşmesi ile ortaya çıkacak olan yargılar bilgilerimizi oluştururken sürecin bağlantısı deneyim ile nesneyi alıp aklın kategorilerine yerleştirir. Bu şekilde öznenin içerisine nesne yerleşerek zaman ve mekân dahilinde akıl bilgiyi üretir. Kant'ın

önemi nesne ile bilginin uyumundan kaynaklanır. Descartes ise cogito ile özne ve nesnenin uyumunu ele almaktadır. Modern dönemin düşüncesi özne-nesne ve bilgi çerçevesinde yorumlanarak anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Modern aklın kabul ettiği nesnelere bilgisi, ilk olarak duyu verisi ve bu bağlantıda ilerleyen aklın düşünme yapısında gerçekleşmektedir. Akıl, duyu verisi olmadan dış dünya ile bağlantılar kuramamaktadır. Duyu verisi ile bağlantılar kuran ve bağlantıların yargılara dönüşmesini sağlayan şey ise aklın anlama yetisidir. Duyu verisinden gelen algılar dıştan içe doğru ilerlemektedir. Bu ilerleme ilk olarak algıları duyumsama ile dış dünyada gerçekleşerek başlar. Dış dünyada duyumsanıp aklın yapısına geldiğinde hiçbir anlamı yoktur. Duyumsanan şeyler aklın yapısında anlam kazanmaktadır. Anlam kazanma aşaması dış dünyada aklın a priori yapısında bulunan mekân ve zaman formları ile gerçekleşmektedir. Aklın iç yapısına gelince de duyumsanan şeyler anlama yetisinin kategorileri ile şekillenmektedir. Kant'ın kategorileri duyumsanarak akla gelerek anlama yetisinde de birleşip anlam kazanarak yargıları oluşturmaktadır. Bu kategoriler deneyimin a priori kavramlarını anlama yetisinin altına sokan önermelerdir (Kant, 2019: 59). Deneyim ve anlama yetisi bilinçte birbirinden farklı şekilde işlem görür. Deneyim dış dünyaya açılan bir alanda işlemini gerçekleştirirken, anlama yetisi de dış dünyada duyumsanan şeylerle kategoriler bağlamında bağlantılar kurarak bilgi oluşturur. Bu kategoriler Aristoteles'in bir şeye yüklenen ve anlam kazanan varlık anlayışından farklıdır. Kant kategorileri epistemolojik olarak ele alır. Çünkü Aristoteles'in kategorileri bir şeye yüklenen ve anlamlı bir şey söylemenin koşuludur. Fakat Kant'ın kategorileri ele alış şekli deneyimin a priori koşullarını anlama yetisinde bağlantılar kurarak sonuca varması şeklindedir. Kant için kategoriler düşünmenin başlangıç formlarıdır. Bu başlangıç formu aslında düşüncenin temel bir biçimini oluşturur. Kategoriler kendinde olan yani 'ben'in temel formudur (Heimsoeth,

2007: 91). Bilincimiz kategorilerin nesnelere ile hareket ederek deneyim nesnelere hakkındaki bilgi koşullarını oluşturur.

Modern düşüncenin geleneksel yapının düşünce sistemini değiştirmesiyle Aristoteles'in varlık anlamında ele aldığı kategori artık tamamen öznenin inşa ettiği yapıya yerini bırakır. Bu yapıda deneyimin bilgisi sadece anlama yetisinin yargılarını belirler. Anlama yetisi ise yalnızca duyu verilerinin yargılarını oluştururken deney yargıları henüz belli bir anlama gelmemiştir. Ancak deney yargıları anlama yetisine geldiğinde deneyimin içsel durumunda bağlantılar kurarak belli bir mantıksal işleve sunacaktır (Kant, 2019: 55). Kant'ın duyu verisinden gelen bilgilerin deney ve anlama yetisi arasında bulunan karmaşayı açmaktadır. Deney bilgisi duyu alanda görme işlevini yaparken anlama yetisi ise bağlantılar kurarak düşünme eylemini gerçekleştirir. Düşünme eylemini gerçekleştiren ve duyu alandan verileri alıp anlama yetisine getiren şey bilinçtir. Sezgiye gerçekleşen tüm algılar bilinçte sentezlenerek algılanan şeyi ortaya çıkarır (Kant, 2019: 121). Bu bağlamda algılanan her tasarıma bilinç ile diğer bütün sezgileri birleştirip tek bir bilinçte gerçekleşecek olan sentetik bilgilerin varlığına ulaşılır. Bilinç nesnelere dair bilgilerin olması için önkoşuldur. Bilince herhangi bir nesneye bağlı duyu verisi veya düşünce gelirse 'ben' olarak ele aldığımız şeyin etrafında şekillenerek gerçekleşir. Bu şekillenme bilincin kendini bilmesi ve etrafındaki nesnelere de biliyor olmasını gerektirir. Bir nesnenin düşünülmesi veya duyu verisi ile algılanması bilince gelerek sentetik olana bağlanmadan gerçekleşmemektedir. Ancak bu gerçekleşme olduğunda bilinçte bulunan şeyler öznenin etrafında şekillenir.

Öznenin etrafında şekillenen nesnenin bilgisinin gerçekleşmesi deneyim ve anlama yetisi arasında olur. Nesnenin bilgisine ulaşmak için ilk olarak nesne üzerinden bilen ve bilinen ilişkisini ele almamız gerekir. Özne fenomen dünyada duyumsadığı nesnelere

kategoriler veya formlar aracılığı ile algılamak zorundadır. Çünkü duyumsanan şeyler kategoriler veya formlar aracılığı ile anlam kazanmaktadır. Kant'ta anlama yetisinin kategorileri kendi alanı dışında bulunan nesnelere anlam vermemektedir (Çakmak, 2011: 189). Bu bağlamda duyumsanan nesne anlama yetisine gelerek bilgiyi oluşturmaktadır. Fakat metafiziksel şeylerin fenomen dünyasında algılanmamasından dolayı Kant numen kavramını kendinde olan şey olarak ele almaktadır. Numen fenomen dünyanın ötesinde bulunan gerçekliği bize verecek olandır. Bu anlamda bilen özne ve bilinen nesne arasındaki oluşum fenomen dünyasında gerçekleşecektir. Bilginin gerçekleşmesinin bir tarafı fenomen alemi kapsamaktadır. Kant: 'Bütün sentetik a priori ilkeler, olanaklı deneyim ilkelerinden başka bir şey değildir' ve hiçbir zaman kendi başına şeylerle ilgi içine sokulmazlar; ancak deneyin nesnelere olarak görünüşlerle ilgi içine sokulabilirler (Kant, 2019: 65). Deneyim ilkelerinin gerçekleştiği alan fenomen dünyası olduğu için Kant saf matematik ve saf doğa bilimlerin sınırını koyar. Bununla birlikte metafizik anlamında ilk kez kavramların oluşmasında neden ve ilkelerin deneyimle elde edileceğini söylemektedir. Saf anlama yetisi kavramları sadece kendinde şeyler olarak bilinmekten öte olanaklı deneyimin de içerisinde bulunduğunu gösterir. Bu bağlamda fenomen algılarımız ile ilgiliyken numen ise deneyim koşuluyla nesne üzerinden ele alınan bir kavram olmaktan öte öznenin nesne ile kurduğu ilişkisinin arkasındaki gerçekliktir. *Saf Aklın Eleştirisi*'nde şöyle der:

Öyleyse, duyular bizi nesnelere gördükleri gibi, ama anlak ise oldukları gibi sunar dersek, bu iki anlatım aşkınsal değil ama yalnızca görgül anlamda alınmalı, eş deyişle, nesnelere deneyim nesnelere olarak, görüngülerin baştan sona giden bağlantıları içinde düşünülmelidir, olanaklı deneyim ile ve bu nedenle genelde duyular ile bağlantının dışında olabildikleri gibi ve dolayısıyla arı anlağın nesnelere olarak değil. Çünkü bunlar bizim her zaman bilinmez olarak kalacaktır. Anlak ve duyarlılık bizim durumumuzda nesnelere ancak birleşik [kullanımları] içinde belirleyebilir. Onları ayırdığımız zaman,

önümüzde kavram olmaksızın sezgiler ya da sezgiler olmaksızın kavramlar, ama her iki durumda da hiçbir belirli nesne ile ilişkilendiremeyeceğimiz tasarımlar buluruz (Kant, 2019: 206).

Anlama yetisi ve duyu verisinden gelen bilgiler nesnelere belirlenmesinde birleşik gereklidir. Birleşik kullanım olmadığı zaman duyu verisinden gelen bilgiler anlama yetisinde anlam kazanamayacağı için nesneyle ilişkilendirilemeyecektir. Bu anlamda aklın kategorilerinin yapmış olduğu iş nesne ile özne arasındaki bağı oluşturacak olan bağlantıları sağlamaktır. Özne ve nesne arasındaki bağlantı sonucunda ortaya çıkacak kavramlar bilgiyi oluşturacaktır. Bu bağlamda gerçekleşecek olan bilen özne ve bilinen nesne ilişkisi öznedeki temsil dış dünya nesnelere uygunluk sağlaması yapmaktadır. Bilen özne dış dünyadaki nesneyi alır ve aklın kategorilerine getirmektedir. Aklın kategorileri dış dünyadan diğer bir ifadeyle duyumdan gelen nesnelere toplayıp değerlendirerek bir sonuca varmaktadır. Fakat burada Descartes'in nesneye maruz kalması gibi bir olay gerçekleşmemektedir. Kant'ın nesnenin temsilleri zaten aklın kurguladığı dünya düzenine göre ele alınmaktadır. Buradan gerçekleşecek olan bilgi, dış dünyada duyu verisi ile algılanan nesnenin öznedeki temsiliyle birbirine uyumundan ortaya çıkartır. Bu uyum bilen öznenin yani zihnin nesne ile zaman ve mekân içerisinde karşılaşması sonucunda algılanan şey nesnenin görüsü olacaktır. Özne nesnenin görüsünü, nesne ile karşılaşınca ortaya koymaktadır. Kant'ta ise direk nesnenin kendisi ile karşılaşmak söz konusu değildir. Öznenin oluşturduğu tasarımlar nesneyi karşılamıyor ise özne farklı yönelimlerle gerçekleşir. Yönelimler ise eylemlerin gerçekleşmesine oluşacak olan haz ve acı kavramlarına ilişkindir. Bu kavramlar algılar ile ilgilidir. Kant'ta algılar öznel ve kişilere bağlı olarak elde edilir (Kılıç, 2015: 95). Öznedeki tasarımın özneyi değiştirmesiyle oluşur. Kant'ın anlatmak istediği özne nesne uyumunda gerçekleşen olay kavramları ve yargıyı oluşturan bilgi iken özne ve tasarımın özneyi

değiştirerek elde edilen şey eylemlere yöneliktir. Öznenin yönelimleri eylemleri de belirlerken ortaya çıkacak olan ahlak yasasına temel atmaktadır. Özne özgürlük kavramına sahip olarak iradesi ile yönelimlerini belirlemektedir. İnsan eylemleri doğa ile bağlantılar kurarak gerçekleşir. Doğada olacak şeyler önceden öngörülürken insan bu yönüyle doğadan farklıdır. Doğayı aşarak kendi emirlerini veren aklın kendisidir. Kant ahlak yasasının temelini oluşturduğu bu düşünceleri *Pratik Aklın Eleştirisi*'nde daha detaylı bir şekilde ele alır.

Modern ve geleneksel dönemin varlık anlayışı birbirinden tamamen uzaklaşmıştır. Modern dönemde varlık yargılarını ele aldığımızda herhangi bir yargının oluşumu özne ve yüklem bir araya gelmesiyle anlamlı önermeler oluşur. İnsan aklının bilgisinin nasıl gerçekleştiğinin içeriğini özne ve nesnenin oluşturduğu yapıdan elde edilir. Geleneksel felsefede ise varlık yargısı aşkın kavramların içerisine hapsolmuş bir şekilde elde edilir. Kant geleneksel felsefenin aşkın kavramların sonuna eklenen 'dır' eki için varlık anlamından farklı olarak sadece mantıksal bir bağı, *copula*, oluşturduğunu söyler. Çünkü 'dır' eki bir yargının anlamından ortaya çıkan şeyin ne ifade ettiğini dile getirir. Bu yüzden Kant metafizik kavramları sadece sentetik a priori ile deneyimlediğimiz nesnelere üzerinden elde edildiğini savunur.

Modern dönem geleneksel metafizik anlayışından farklılaşarak insan aklının ön planda olmasıyla hakikat arayışından hâkimiyet anlayışına yönelmiştir. Öznenin kurguladığı yapı içerisinde hakikate ulaşmak neredeyse çok zordur. Çünkü geleneksel metafizik anlayışında hakikat öznenin ayrı olarak bulunmaktadır. Özne dış dünya da bu hakikati bulmalıdır. Modern dönemle birlikte hakikat arayışı öznenin kurguladığı evren içinde

gerçekleşir. Bu evren içerisinde hakikat arayışı sadece özne ve nesne arasında bulunan ilişkiden ibaret olmaktadır.

4. HEIDEGGER VE VARLIK SORUSU

4.1 Heidegger ve Modern Felsefe

Heidegger'e göre geleneksel felsefeden itibaren sorgulanan varlık kavramı modern dönemle birlikte tarihsel süreç içerisinde değişime uğramıştır. Bu değişim varlığın ne olduğu sorgulaması ile alışageldiğimiz varolanlar üzerinden açıklanan varlık, modern dönemle birlikte özne üzerinden ele alınan bir kavram haline gelmiştir. Modern felsefe ile varlık, varolanların varlığı üzerinden varlığı arama çabası olarak öznenin kontrolü altına girmiştir. Heidegger varlığın ne olduğu sorgusunu bir kenara bırakarak varlığın kökenine incek bir sorgulama yapar. Bu sorgulama ile Heidegger geleneksel felsefeye olan eleştirisini varlığın anlamı sorusu ile ortaya koyar. Heidegger metafizik sorusunu metafiziğin köklerine ilişkin Descartes'in metafizik sorgulaması ile tartışır:

Bu benzetmeye bağlı kalarak soruyoruz: Felsefe ağacının kökleri hangi toprakta tutunurlar? Bu kökler ve onların sayesinde de ağaç, kendilerini besleyen özsu ve gücü hangi temelden alırlar? Hangi unsur ağacın taşıyıcı ve besleyici köklerini, temelde ve toprakta gizlenerek saçak saçak örer? Metafizik nerede durur ve harekete geçer? Kendi temeli açısından bakıldığında metafizik nedir? Temelde genel olarak metafizik nedir? (Heidegger, 2009: 7).

Heidegger köke ilişkin temeli ele almaktadır. Felsefe ağacı büyüyüp yükseldikçe kökler kendisini unutup ağaca yönelmektedir. Bu bakımdan Heidegger'in köke ilişkin sorusu metafiziği zeminine ait bir sorudur. Heidegger'e göre metafizik varolan üzerinden yorumlanmaktadır. Bu yorumlamayı aşmak ve varlığın unutulmuş anlamını ortaya çıkartmak için "düşünce"nin gerekli olduğunu söylemektedir. Düşünce tek başına varlığın anlamı için yeterli olmamakla beraber Heidegger varlığa ilişkin dil ve Dasein kavramını da

geliştirmektedir. Dasein kavramıyla varlığın anlamı modern dönemin oluşturduğu kurgulayan özne anlayışından farklı şekilde yorumlanmaktadır. Bu yorumlama varlığın anlamına ilişkin sorgulama ile modern dönemden farklılaşarak Dasein kavramıyla gündeme gelmektedir.

Heidegger'in varlık sorununun incelenmesi modern dönemle birlikte unutilan ve özne hâkimiyeti bağlamında ele alınan varlığın unutilmuşluğuna ilişkindir. Heidegger unutilan varlık anlayışına yeni bir dil ve yeni bir terim getirmektedir. Bu terim kendi kendisini açıklayan Dasein kavramıdır. Heidegger'de Dasein kavramı özne metafiziğini yıkarak metafiziği tekrar kurgulayan kavram olmaktadır. Heidegger varlık sorununa ilişkin düşüncelerini *Varlık ve Zaman* adlı kitabında ele alarak varlığın anlamı üzerine sorgulamasını şu şekilde tartışır:

Varlık üzerine sorgulama günümüzde artık unutilmuştur, her ne kadar “metafiziği” yeniden tasvip etmek çağımızda bir ilerleme kabul edilse de. Buna karşın bir kez daha bir gizli *gantomakhia peri tes ousias'a* girişmekten kendimizi hala muaf sayıyoruz. Oysa temel edilen bu soru herhangi bir soru değildir (Heidegger, 2020: 19).

Heidegger varlık sorununu unutilmuşluğu bağlamından hareketle varlığı tekrar yeniden ele almanın gerekliliğini dile getirir. Varlık sorgusunun tekrar ele alınabilmesi için Grek felsefesine dönülmesi gerektiğini belirtmektedir. Grek felsefesinden başlayan varlık sorununa geri dönerek Platon ve Aristoteles'in varlık düşüncelerini incelemiştir. Heidegger tarihsel bir dizge içinde varlık sorununa ilişkin düşüncelere değinmektedir. Özellikle eleştirdiği modern dönemin varlık anlayışının üzerinde durmaktadır. Modern dönemin başlangıcı olan Kartezyen düşünce ile varlık, öznelci yaklaşıma kayarak Kant ile öznelci yaklaşım temellendirilmektedir. Varlığın özne üzerinden kurgulanması ile modern dönemde

varlık sorgulanan bir kavram olmaktan çıkmıştır. Sorgulanan şey ontolojik öznenin kurguladığı dünyanın varlığı haline gelmektedir. Bu tarihsel süreçte varlığa ilişkin sorgulamalar öznenin kurguladığı dünyadan yola çıkarak açıklanmaktadır. Varlığın kurgulamasını yapan özne varlığın anlamından uzaklaşarak hâkimiyeti ele almaktadır. Modern dönemin kurgulayan öznesini eleştirecek olursak varlığı ve bütün her şeyin kurgusunu öznenin oluşturması çıkmaza sürüklemektedir. Bunun sebebi öznenin hâkim olduğu ve üretip tükettiği şeyler çağa uygun olarak oluşturulmaktadır. Bu bağlamda ontolojik öznenin kurguladığı varlığa ilişkin düşüncelerimiz de çağa uygun olarak üretilmektedir. Modern çağ ile aklın hâkimiyetinde ilerleme, yenilik gibi kabul edilse de varlık sorgusu bu ilerlemenin ne kadar içerisinde yer alacak sorgulamasını düşünmemiz gerekir. Heidegger tam bu noktada devreye girerek varlık acaba öznenin kurguladığı varlık olarak kabul edilebilir bir şey mi sorgusunu ele almaktadır. Varlık sorgulaması yeni üretilen bir sorgulama değil, varlığın unutulmuş anlamının gün yüzüne çıkartılmasını içeren bir sorgulamadır. Diğer filozoflar varlık için varlığı tanımlamaya çalışmışlar fakat varlığın muğlaklığını giderememişlerdir (Çüçen, 2016: 367). Heidegger'de ise varlığın tanımından öte varlığın anlamı önemli olmaktadır. Modern dönem öncesi varlık sorgulamaları varlık düşüncesini açıklarken, varolan şeyler üzerinden tanımlamaktadır. Böylece varlığın anlamından çok nesnelere bulunan ortak özellikleri tanımlanmış olmaktadır. Bu tanımlamalar varlığın anlamını değil varolanın ne olduğunu açıklamaktadır.

Heidegger ise varlığa ilişkin varlığın ne olduğu sorusunun asıl soru olmadığı ve varlığın anlam olarak ne olduğunun üzerinde durmaktadır. Batı felsefesinin varlık anlayışından farklı olarak varolanlar üzerinden gidilen yolda varlık asıl anlamını vermemektedir. Bu bağlamda Heidegger varlığın anlamı sorusu tamamen unutulmuş olduğunu ve varlık için varlığın ne olduğu sorusunun üzerinde durulduğunu eleştirmektedir.

Açıkça belirtmek gerekirse Heidegger'in amacı geleneksel felsefenin varlık sorusunu ele alarak batı felsefesinin ele aldığı varlık anlayışının eleştirerek geleneksel felsefenin varlık anlayışının tekrar yorumlanmasını istemektedir. Bu bağlamda: “Varlık sorusuna verilen belirli bazı yanıtların aşikâr ve sorunsuz biçimde doğru olduğunu kabul eden geleneksel felsefeciler varlıkların Varlık'ı ifadesinin anlamını bildiklerini varsaydıkları, başka bir deyişle, varlıkların Varlık'ı ifadesinin kendisinin bile aslında bir sorunun bulunduğu kavrayamamış olduklarıdır” (Heidegger, 2015: 95).

Geleneksel felsefenin varlık kavramı için varlığın anlamını bildiklerini sayarak onun üzerinde yorumlamalar yapmak varlık hakkında başka düşünceleri oluşturmaktadır. Heidegger geleneksel felsefe ile varlığın anlamından öte onu zaten bildikleri şeyler üzerinden ele aldıklarını iddia eder. Varlık kavramı geleneksel felsefe içerisinde belli bir dizgide ilerlerken modern döneme geçiş ile varlık anlayışında değişimler başlamaktadır. Varlık tarihsel süreçte ele alınarak varlığın ne olduğu yorumlanması modern döneme geldiğinde farklı bir düzlemde varlık yorumlamaları yapılmaktadır.

Modern dönemle birlikte varlık anlayışı öznenin kurgulamış olduğu nesnelere bilgisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü varlık ve varolan şeyleri tanımlamak öznenin kurguladığı dünya içerisinde sınırlandırılmayı gerektirmektedir. Varlık kavramının da varolan gibi bir tanımlamayı içerdiği düşünülebilmektedir. Heidegger ise varlık için var olan gibisinden bir şey olmadığını söyler (Atasoy, 2018: 48). Varlık ve varolan kavramlarına ilişkin bu kavramların anlamları birbirinden farklı olarak ele alınmalıdır. Çünkü varlığı sadece var olan şeyler ile açıklamaya çalışırsak varlık sınırlı bir şey olmaktadır. Varlık dediğimiz şeyi sınırlandırırsak eğer, açıklamak için sadece nesnelere üzerinden ele alınması gerekmektedir. Nesne olmayan ve var olan şeyler sınırlı bir küme içine hapsedilmektedir.

Varlığı nesne ve nesne olmasa da var olan şeyler üzerine düşündüğümüzde tamamen sınırlayıcı bir anlam taşımaktadır. Sorun nesnenin ne olduğu üzerine değil, varlığın anlamının ne olduğu üzerine olmalıdır. Varlığı varolanlar üzerinden yorumlarsak eğer varlık varolanlara indirgenmiş olur. İndirgeme varolanların özelliklerinde yola çıkılarak yapılan bir anlam taşır. Bu bağlamda Heidegger kendi felsefesi için ontoloji değil *fundamental ontoloji* olduğunu söyler (Çüçen, 2016: 368). Bu sorgulanma yapılırken ele alınacak yöntem fenomenolojidir. Heidegger bu yöntemi Husserl'in felsefesinden etkilenerek ele almıştır. Husserl'in fenomenoloji yöntemi ontik bir anlam taşıyarak nesnel dünyanın nesnelere özne bir şeye dönüşümü ile aşkın fenomenolojiyi metafiziğe yaslar. Bunun sebebi nesnesiz özne kurma çabasıdır.

Heidegger varlık sorununu ele alması kendisinden önceki fenomenoloji kavramıyla etkileyen Husserl olmuştur. Fenomenolojinin kökenine giderek bu kavramın neyi amaçladığını araştırmaktadır. Fenomen kavramında ele alınan anlam karışıklığını çözümleme çabası içerisine girmiştir (Atasoy, 2018: 68). Çözümleme varlığa ilişkin anlamın oluşmasında yardımcı olmaktadır. Fenomenoloji varlığa ilişkin yapının görünürlüğünü oluşturmaktadır. Varlık bu anlamda görünüşün kendisi olması gerekmektedir. Görünüş ile varlığı açıklamak eksik bir şey yapmaktır. Bu yüzden görünüşün ötesinde varlığı sadece görünüş ile değil logos ile de açıkladığımızıza dikkat çekmemiz gerekmektedir. Heidegger için logos varlığın anlamının açığa çıkmasında ki temel etkenlerden birisidir. Varlığın açığa çıkması için kullanılan yöntem ise fenomenoloji olacaktır. Fenomenoloji kendisinden hareket ederek kendisine gelen varlığın yani Dasein'ı anlamamızı sağlayacaktır (Atasoy, 2018: 63).

4.2 Heidegger’de Varlık Sorusu ve Metafizik

Varlık kavram olarak her dönem en üstün varlık şeklinde yorumlansa da bu yorumlamanın anlamı çağa göre farklılaşmaktadır. Varlığın ne olduğu sorusu Batı metafiziğinin özne temelini oluştursa da geleneksel felsefenin varlığın kökeni sorusunun üzerini kapatmaktadır. Heidegger’in varlık sorusu ise geleneksel metafiziğin kabulleri üzerine olmaktadır. Heidegger’e göre Batı metafiziği:

Metafizik, Varolanı hep Varolan olarak tasarımıdığı için, Varlığın kendisi üzerinde düşünmez. Felsefe kendi temelinde yoğunlaşmaz. Felsefe bu temeli boyuna terkeder, hem de metafizik aracılığıyla. Fakat, yine de, onu hepten bırakmaz. Eğer bir düşünme, metafiziğin temelini tecrübesini edinmek üzere yola koyulursa; bu düşünme Varolanı Varolan olarak tasarımılamak yerine Varlığın hakikatinin kendisini düşünmeyi denerse, metafiziği bir anlamda terketmiş demektir. (Heidegger, 2009: 9).

Batı metafiziğın varlık düşüncesinden yola çıkılan varlık anlayışında, varlık ve varolan üzerine düşünülen varlık, felsefenin temelinde düşünülememektedir. Felsefe temelinde yani metafiziğe özgü düşünce geliştirmemektedir. Metafiziğın alanında olan varlık, varolanlardan farklı olarak varlığın kendisine özgü bir yapısında bulunur. Varolanlar üzerinden elde edilmeyen bir yanı olan varlığın anlamı tekrar gündeme gelmek zorunda kalmaktadır. Metafizik üzerine tekrar varlık hakkında düşünmeyi gerektiren sorgulama felsefenin köklerine inmeyi hedeflemektedir. Felsefenin köklerine inmek tekrardan bir temel atmak değil, kökenine inerek üstü örtülen varlık meselesini gün yüzüne çıkartmak anlamına gelmektedir. Varlık ve varolan ilişkisinde kökene inmek metafiziğın taşıyıcı bir görev olarak ele alınmasıyla geçerliliğini yitirmektedir. Çünkü modern metafiziğın açıkladığı varolandan kaynaklı varlık artık yerini geleneksel felsefeye dönerek kendisinde olan anlamını taşıyan varlık anlayışına yönelmektedir. Fakat Heidegger metafiziği tamamen saf dışı

bırakmamaktadır. İnsan *akıllı hayvan (animal rationale)* ve buna bağılı olarak '*animal metaphysicum*' olarak kalacaktır (Heidegger, 2009: 9). Bunun nedeni insanın doğuştan gelen Kant'ın düşüncesine de göre kendi doğasına özgü bir varlıktır. Kendi doğasına özgü olan insan düşünme eylemini gerçekleştiren bir varlıktır. Varlığı açıklamak insanın varlığı ile ilgilidir. İnsan varlığını düşünerek asıl varlığa ulaşacak olan yetilere sahiptir. Düşünce eyleminin gerçekleştiren insan varlığa yakın olmaktadır. Bu bağlamda insandan hareketle varlık diye adlandırılan şeylerin mümkün oluşunu insanın düşünce yetisiyle düşünceyle açıklamak daha doğru olmaktadır. Fakat varlık düşünceden ve insanın özünden önce geldiği için varlık olanı kendisi ile açıklamak mümkün olur. Metafiziğin kilit noktalarından en önemlisi diyebileceğimiz insanın düşünme eylemi, varlığın kökenine inerek örtük olan varlık anlayışını ortaya çıkartmaktadır. Bu bağlamda batı metafiziği ile değişen varlık anlayışının dönüşüme uğradığı daha net bir şekilde görülebilmektedir. Varlığın hakikatinin geliştirilmesi için yapılan diğer bir ifadeyle metafiziğin aşılması varlığın kendisi üzerine düşünmesini içermektedir. Düşünme eylemini sadece varlığın hakikatine giden tek bir yol olarak görmemek gerekir. Çünkü düşünme eylemini gerçekleştiren insan zaten varlığın kendisinin kendisine özgü varlık olduğunu unutmaması gerekir. Kısaca düşünce varlık olana, varlığın kendisine özgü olana ulaşmayı gerektirirken ayrıca varlıkta bulunan kendisinin varlığının kendisinde bulunduğunu gözler önüne serer.

Heidegger *Varlık ve Zaman*'da varlık sorusunun açığa çıkması için geleneksel ontolojik varlık yorumlamalarını ve varlık hakkında önyargıları ele alır. Varlık kavramına ilişkin tüm önyargılar ontolojide kabul edilen üç temel şekli ile karşımıza çıkar, bunların birinci anlamı:

“Varlık anlayışı, bir kimsenin zaten varolanda kavradığı her şeyde kapsanıdır.” Oysa “varlığın” “tümelliği,” *cins* tümelliği değildir. Çünkü varolanlar *cins* ve türlerine göre kavramsal olarak eklemeliğinde “varlık,” varolanların en üst sahasını sınırlandırıyor değildir: *oute to on genos*. Yani varlığın “tümelliği” cinsle özgü tümellikleri “aşmaktadır.” İkinci anlamı ise: “Varlık” kavramı tanımlanamazdır. Bu onun en yüksek tümelliğinden çıkarsana gelmiştir. Gerçekten de “varlık” bir varolan olarak kavranamaz. Çünkü *enti non additur aliqua natura*: “Varlığın” belirlenim kazanması ona varolanların atfetmesiyle olmaz. Tanım itibariyle varlık daha yüksek kavramlardan türetilmediği gibi alt kavramlarla gösterilemez. Üçüncü anlamı ise: “Varlık” kendiliğinden anlaşılır bir kavramdır. Bir şeyleri bildiğimizde, onları ifade ettiğimizde ya da varolanlarla kurduğumuz her türlü ilişkinin yanı sıra kendi kendimize kurduğumuz ilişkilerde “varlık” ifadesini kullanırız. Ve bu tabir bu esnada “başka bir şeye gerek olmadan” anlaşılabilir (Heidegger, 2020: 22).

Bütün bu önyargılar varlık kavramının üzerine tekrar sorgulama yapılmadan varlık anlayışının devam ettiği düşüncesini içermektedir. Heidegger varlık sorgulamasının bu kabullerini tekrar neden sorgulanmadığını ele alarak varlık meselesini gündeme getirir. Varlığın neden tekrar ele alınması gerektiği sorununa geçmeden önce varlık meselesi için Platon’un bahsettiği ‘*devler savaşı*’ varlığın zorluğunu göstermektedir. Heidegger’de varlığın ne olduğu sorusunun ne kadar zor bir soru olduğunu ele alarak varlık sorgulamasının unutulduğunu söyler.

Heidegger varlığın anlamı meselesine ilişkin zorlu bir yapıyı açıklamaya çalışarak varlığın anlamına değinmektedir. Varlığın anlamını sorgularken Heidegger hocası Husserl’in fenomenolojisinden etkilenmiştir. Husserl için fenomenoloji bilinçte kurulan özlerin betimlenmesini bilim olarak kabul etmesinden kaynaklanır (Taşkın, 2022: 3). Bilinçte kurulan şeylerin varlığı aslında nesnesini içerisinde taşıyan varlığa işaret eder.

Bunun sebebi de varlık anlayışını fenomenolojinin bütünlüklü yapısında yatar. Kapsamlı bir şekilde anlatacak olursak Husserl'in fenomenoloji anlayışı yaşamın kendisi ile iç içedir. Hayatın içerisinde bulunan bütün bilimlere kapsar. Fenomenoloji kişinin bilinçli yapısıyla nesnenin aşkınlığını oluşturması kişinin bilinçli yapısından kaynaklanmamaktadır. Çünkü nesneden kaynaklanan bilinçlilik söz konusu değildir. Varlığa ulaşma fikri her ne kadar aşkın kavramıyla anlatılmaya çalışılsa bile modern dönemin öznesinin etkisi devam etmektedir. Husserl'in yaşam içerisinde bulunan bütün şeyleri fenomenolojiden kaynaklandığı için fenomenolojiden kopuş gerçekleştiğinde ancak şeylerin hakikatine ulaşılabilir. Bu kopuş aşkın fenomenolojiyi oluşturur (Cahoone, 2001: 149). Husserl'in fenomenolojiden kopuş olarak ele aldığı şey aslında özne ve nesne arasında bulunan ilişkinin sorgulanmasına yol açar. Bu bağlamda batı metafiziğinin öznenin nesne ilişkisinde çatlaklar oluşur. Çünkü batı metafiziği öznenin nesneyle birlikte ele alınmasıyla varlığı açığa çıkartan bir yapıda gerçekleşmektedir. Heidegger'in kabul ettiği fenomenoloji ise varlığın anlamının soruşturulmasını kapsar. Heidegger varlığı bütün varolanların üzerine bir düşünce olarak ele alır ve varlığın anlamını fenomenolojide bulur. Husserl'de fenomenoloji ile birlikte olanaklı olan varlık Heidegger'de ise insanın varoluşu ile ilgili bir şey olarak karşımıza çıkar. Çünkü varlığın anlam meselesinin sorgulanması varolanın düşünmesi ile gerçekleşecek bir şeydir. Bu anlamda varlığın kendi kendini ortaya çıkarması bu çıkarımın düşünülmesini sağlayan insanın önemli bir konumu bulunmaktadır.

Heidegger varlığın anlamı meselesinde fenomenoloji kavramını ele alırken fenomen ve logos kavramlarını da ele alır. İlk olarak fenomen kavramından başlar. Daha sonra logos kavramına değinir. Çünkü kesin bir varolana hangi açıdan bakmamız gerektiği büyük bir önem arz eder:

‘Fenomen’ teriminin dayandığı Yunancadaki *phainomenon* ifadesi “kendini gösterme” anlamına gelen *phainesthai* fiilinden türemiştir. Dolayısıyla *phainomenon*’u demektir; kendini gösteren, görünür olan, apaçık olan. Öte yandan *phainesthai* sözcüğü *phaino*’nun (gün yüzüne çıkarma, aydınlığa taşıma) *mediyal* hali olup *pha*-köküne aittir. (*phos* sözcüğündeki gibi: ışık, aydınlık yani içinde bir şeyin apaçık olabileceği, kendinde görünür olabileceği şey). O halde “fenomen” ifadesinin anlamı bakımından şunu tespit edebiliriz.: *kendini-kendinde-gösteren*, apaçık olan. Dolayısıyla *phainomena* (“fenomenler”), gün ışığında bulunan ya da aydınlığa taşınabilenlerin tümlüdür ki Yunanlılar bunu bazen basitçe *ta onta* (varolan) ile özdeşleştirmişlerdir (Heidegger, 2020: 56-57).

Fenomen kavramının kendini gösteren ve varolan gibi tanımlamalarına baktığımızda bir şeyin kendini göstermesinin koşulu deneyimden geçer. Deneyimden geçen o şey kendini gösteriyorsa, deneyim ile elde edilecek şeylerin içerisinde olan bir şey olarak karşımıza çıkmaktadır. Fenomen kavramını varolan olarak ele alırken dikkat edilmesi gereken şeyleri unutmamak gerekir. Çünkü Heidegger varolanın kendisini olduğu gibi göstermeyeceğini söyler. Bu anlamda kendisi gibi göstermemesi *görünüş* kavramı ile ele alınır (Heidegger, 2020: 57). Yunanlılar varolan anlamında fenomen kavramını başka bir şeye işaret edebilen şey şeklinde almaktadır. Deney tecrübesi ile elde edilen fenomen ilk çağda akıl ile kavranan şeylere işaret etmektedir. Akıl anlamında da varolanların üzerinden çıkarılacak bir sonuca karşılık gelmektedir. Bu bağlamda sadece görünüşü dikkate alarak görünüşün içeriğinde asıl anlamı olan varolanı geri planda bırakılmaktadır.

Fenomen kavramının evrelerine bakarsak Kant ile ele aldığımızda özne tarafından kurulan ve belirlenen nesnelere işaret eder. Fenomen kavramı görünüşle alakalı bir kavram olmaktadır. Heidegger’in bu kavramın daha anlaşılır olması için hastalıkların belirtilerinden örnek vererek açıklar. Bedende bulunan hastalığın belli belirtileri içerisinde

hastalık gerçekleşir. Bu belirtiler tamamen kendini gösteren şeyin kendisi değildir. O şeye dair bir belirtidir. Çünkü fenomen hastalık üzerinden kendisini gösterirken asıl içinde olan şey özsel olan farklıdır. Kısaca hastalığın belirtileri kendisini göstermeyen şeye işaret eder (Heidegger, 2020: 58).

Heidegger fenomen kavramına ilişkin çıkarımları ele alarak fenomen kavramı hakkında yanlış olan şeyleri ortaya çıkarmaktadır. Bu anlamda Heidegger hocası Husserl'in düşüncesinden yavaş yavaş ayrılmaya başlar. Fenomen kavramını farklı şekilde yorumlamasıyla birlikte, doğruluk ve hakikat arasında bulunan ilişki ayrışmayı beraberinde getirir. Çünkü Husserl epistemolojik olarak özsel olanı ele alırken ontolojik bağlamında fenomen kavramından uzak kalmıştır. Husserl'in fenomen bilinci aşkınsal anlamda gerçekleşirken Heidegger açıklanmayı bekleyen ontolojik hakikati ele alır (Akdağ, 2017: 37). Heidegger fenomen kavramından sonra logos kavramını ele alır. Fenomonolojinin açıklanmasında ikinci önemli kavramdır. Logos kavramı kelime anlamına bakacak olursak söz veya söylem olarak açıklayabilir. Heidegger *Varlık ve Zaman*'da Platon ve Aristoteles'in logos kavramına ilişkin çok anlamlılıktan bahseder. Bu bağlamda logosa ilişkin anlam çokluğu tek bir anlam olarak anlaşılmamaktadır. Heidegger logosun söz olduğunu belirtir (Akdağ, 2017: 38). Söz veya söylem olarak anlaşılan logosun zaman içerisinde kullanımıyla her sözcük gibi değişime maruz kalmış veya üzeri örtülmüştür. Heidegger söz yani logos için varlığın anlamının ele alınışında olanaklı hale gelen şeyi kastetmektedir. Heidegger varlığı hocası Husserl'in varlık anlayışından farklı yorumlamaktadır. Husserl varlığı bilinç durumunun içerisinde açıklarken, Heidegger varlığı logos yani söylem üzerinden açıklamaktadır. Husserl'in bilinç noktasında açıkladığı varlık anlayışından burada ayrılır. Varlık anlayışları fenomen, logos ve fenomenoloji bağlamında benzer şekilde görülmektedir.

Fenomonolojinin fenomen ve logos kavramlarından çıkan anlamlarına ilişkin ne olduğunu incelememiz gerekir. Heidegger fenomonolojinin Yunanca kökenine giderek:

Yunancada şöyle dile getirebiliriz: *legein ta phainomena*. Fakat *legein, apophainesthai* demektir. Dolayısıyla fenomonoloji şu demektir: *apophainesthai ta phainomena:kendini* gösterenin (kendini kendisi gibi gösterenin) bizatihi kendinden hareketle görünür kılınması. İşte bu, adına fenomonoloji denilen araştırmanın formel anlamıdır. Bu da aslında yukarıda ifade edilen “şeylerin kendisine!” düsturundan başka bir şey değildir (Heidegger, 2020: 65).

Heidegger fenomenlere ilişkin bir bilim olarak fenomonolojinin şeylerin adlandırılması veya nesnelere içerikleri ile ilgilenen bir bilim olmadığını söyler. Fenomonoloji üzeri örtülü olan varlıkların ortaya çıkması için ele alınan bilimdir. Fenomonoloji şeyleri mümkün ve görünür kılan anlam zeminini oluşturur. Bu bağlamda üzeri örtük olan kendisinin unutulmuşluğu ele alınacak olan şey varolanın varlığını içermektedir. Fenomonoloji ile varolanın varlığı tekrardan ele alınmaktadır. Varolanın tekrar gündeme gelmesi öncesinde de bu sorunun ele alınmış olduğunu göstermektedir. Çünkü Heidegger'in varlığın anlamı meselesinde yapmak istediği fenomonoloji ile ontolojiye giderek üzeri örtülen varlık meselesini tekrar gündeme getirmektir. Varlığın anlamı herhangi bir varolanın anlamı olarak değil, olmak anlamına gelen anlamını sorgulamadır. Bu sorgulama Dasein kavramı gerçekleşir. Dasein kavramı Heidegger için en önemli varlık kavramını oluşturmaktadır. Çünkü Dasein dünyanın içinde gizlenmiş olanı, zihnin de saklamış olduğu varlığı ortaya çıkartacak olandır.

Varlığın kendisinde bulunan gizli anlamı yine varlığın kendisine özel bir anlam taşımaktadır. Bu bağlamda Heidegger varlık sorununu varlığın kendisinin doğasından kaynaklanan bir şey olduğunu ele almaktadır. Bu sorun anlamlı hale gelmesi için sorgulanan

şeyin muhatabı olması gerekmektedir. Bundan dolayı varlık sorgulamasına ilişkin cevabı verecek olan insandır (Çüçen, 2016: 369). Varlık kavramı insan kavramı ile birlikte ele alınmaktadır. Çünkü bilinçli varlık olarak varlığın anlamına yönelik bağlantı kurarak sorgulamayı gerçekleştirecek insanın kendisidir. İnsan varlık ile bilinçli bağlantılar kurarak varlığın ne olduğu sorusuna cevap verebilir. Fakat Heidegger metafiziksel yaklaşımlardan dolayı insan kavramını kullanmaz (Çüçen, 2016: 369). İnsan kavramı batı metafiziğinin kurgulamış olduğu varlık anlayışıyla yücelerek gerçek anlamını kaybetmektedir. Heidegger insan kavramı yerine Dasein'ı kullanır. Dasein kavramı diğer varolanlar içerisinde varlığın anlamını verecek olan şeyin kendisidir.

Heidegger Dasein olarak insanı anlamaya yönelik bir sorgulama yapmaktır. Bu bağlamda bütün mesele varlık sorusunun anlamına ilişkin sorgulamaya geri dönmeyi hedeflemiştir. Özellikle Heidegger *Varlık ve Zaman* adlı eserinde varlık sorusunun artık unutulduğunu söyleyerek bu sorgulamanın üstünkörü bir sorgulama olmadığını önemini belirtir. Sorgulamanın öneminin kökeni, Platon ve Aristoteles'ten gelen metafizik anlayışlarına dayanır. Batı metafiziğinin unutturmuş olduğu varlık düşüncesi özne merkezli anlayışı bir kenara bırakarak varlığın anlamına ilişkin bir sorgulama yapılması gerektiğini dile getirir. Ontoloji tarihine geri dönerek varlığı sorgulamayı geleneksel felsefeye götürür. Heidegger için varlık sorusu varolandan ayırt edilerek varlığın kendi başına bir anlama geldiğini ve bunun önceliğinin ele alınmasını ister. Varlığın anlamı sadece varolan şeylerden ibaret olamayacağı için varlığın kendini aşması gerekmektedir.

Varlığın anlamının açığa çıkartılması fenomenolojinin anlamı bakımından varolanın varlığının bilimidir. Bu bağlamda Heidegger fenomenolojik yöntem ile anlam sorgulaması yaparken ontolojiye dönerek varolanların anlamını Dasein ile incelemektedir.

Dasein'in fenomenolojisi logos'u yani *hermeneuein* 'dir (Heidegger, 2020: 69). Ontolojik temelde varlığın anlamı meselesi varlığın kendisinin üzerinden anlama kavuşur. Bunu yaparken de dilin özünden yararlanır. Heidegger varlığın anlamının unutulduğunu söylerken varlığın anlamının yeniden yorumlanması gerektiğine de değinmektedir. Varlığın anlamı sorusunu Dasein'in temel yapısında ortaya çıkmaktadır. Dasein'in sorgulanmasından çıkan varlık anlaşılır hale gelecektir. Bu sorgulamadan iki sonuç çıkmaktadır:

Dasein'in "özü" kendi varoluşundandır. Bu varolanın meydana çıkarabilen karakterleri şu veya bu "görüntüye" sahip mevcut bir varolanın mevcut "özellikleri" olmayıp hep kendisinin var olma olanaklarıdır, bundan başka bir şey değil. Bu varolanın şu-olmaklıklarının hepsi de birincil olarak varlıktır. Bu yüzden söz konusu varolanı isimlendirmek için kullanılan "Dasein" başlığı onun masa, ev ağaç gibisinden neliği değil, varlığı ifade eder. (Heidegger, 2020: 78).

Bu bağlamda kendi özünü gerçekleştirme varolanların üzerinde bulunan özelliklerden farklı anlam taşımaktadır. Dasein varolanın görünen özelliklerinden farklı olarak varlığın neliğinden değil varlıktan bahsetmektedir. Şuradalık dünya içerisinde varlığını gösteren Dasein'in varlığına ilişkindir. Varlığın şuradalığının varlığı zamansal serimleme ile gelecek ve geçmişin şimdiliğine ilişkin olmaktadır. İkinci anlamı ise kendi olanaklılığını kendisini konu ederek ele almasını içerir.

Bu varolanın kendi varlığı içinde kendini mesele ettiği varlık hep benimkidir. Dolayısıyla ontolojik bakımdan Dasein, mevcut-olan bir varolan türünün durum ve örneği olarak asla kavranamaz. Bu varolana kendi varlığı "kayıtsızdır," daha doğru bakacak olursak: Kendi varlığına ne kayıtsız ne de kayıtlı kalabilecek şekilde "vardır." Nitekim hep benimkilik niteliğine uygun olarak bu varolana hitap edildiğinde hep şahıs zamirleri kullanılmaktadır: "ben varım," "sen varsın." (Heidegger, 2020: 78)

Dasein kendisini konu alan olduğu için başka varolan olma durumunu ortadan kaldırmaktadır. Dasein bu sayede kendisinin farkına kendisi varacaktır. Ontik bir yapıda olmamanın da farkına varmaktadır. Böyle bir farkındalık ile olanaklarını keşfederek kendi yapısını oluşturmaktadır. Dasein kavramının iki anlamı kendi varoluşundan kaynaklanan ve kendisini konu almasıyla varlık ve varolanlar ile bir bağlantı içinde olduğunu gösterir. Çünkü Dasein bu özelliklerinden dolayı belli bir bilince sahip olmaktadır. Fakat varoluşu bilinç ile değil, dünya içinde olmak ile gösterir. Dasein varoluşsal bir süreç içerisinde ele alınarak varlık meselesinin hakikatini açığa çıkartmaktadır. Bu süreç dünya içinde olmasından kaynaklanır. Dünya içinde olmaklığın Dasein için ne anlama geldiğini ele almamız gerekir. Dünya içinde olmak varlığın oluşumunu a priori olarak görüp kavramaktır (Heidegger, 2020: 93). Bu bağlamda Dasein'in yorumlanması varlık kavramının ne olduğuna dayanır. Dasein'ı açıklarken aslında varlığın da ne olduğu açıklanır. Dasein yorumlanması dünya içerisinde varolma ile ele alınır. Dünya içinde olmak dünyada görünür olmak anlamına gelmemelidir. Çünkü Dasein'in varoluş tarzı kendisini hem de varolanların üzerinden hem de kendisinden bilenen şeydir. Bu bağlamda Dasein dünya içerisinde olması herhangi bir nesnede bulunan nitelik olarak karşımıza çıkmamaktadır. Dasein'in dünya içinde olması diğer varolanlar ile bir ilişki içerisinde olduğunu düşündürmektedir. Çünkü Dasein'in varoluşsal tarzı nesnelere niteliği olmak değil, onlarda bulunan şeyi içermektedir. Sadece nesnelere üzerinde onu görmek söz konusu değildir. Kendi başına var olan olarak bulunduğu için nesneleştirilemeyen şeydir. Dasein dünya içinde olmak ile diğer varolan şeylerle bilinebilmektedir. Dasein'in bilinebilmesi Kant'ın uzay ve zaman formları içerisinde bilinebilen formlarda bulunan gibi bir şey değildir. Dasein belli bir kategori içeren bir şey olmayıp içerisinde varoluşsal anlam taşıyan şeydir. Kısaca Dasein varoluşsal uzama sahip olan şeydir (Akdağ, 2017: 53). Varoluşsal uzama sahip olan Dasein varolan şeylerle bir ilişki

içerisinde bulunur. Bu nedenle dünyada olmak Dasein için kendi anlamına ve varlığın anlamına ulaşmadaki yoldur. Dasein'ın dünya içerisinde olması sonradan kazandığı bir şey değildir. Çünkü Dasein yapısı gereği zaten her zaman varlığını dünyada bulundurur (Çüçen, 2016: 373). Dünya içerisinde olmak varoluşunun tarzı olarak karşımıza çıkar. O halde Dasein'ın dünya içerisinde varoluşsal tarzı bizi anlam düşüncesine götürür. Bunun sebebi diğer varolan şeylerden farklı olarak anlama üzerinden anlaşılan bir şey olduğu içindir. Buradan hareketle Dasein kendi varoluşunu dünya içerisinde anlamlandırır. Kısaca Dasein'ın anlamının ortaya çıktığı yer dünyadır. Dünya içerisinde olan Dasein dünyanın ne anlama geldiği sorusu ile karşılaşmaktadır. Dünya analizi yaparak geleneksel ontolojinin temel aldığı dünya anlayışından epey farklı yorumlama yapmaktadır. Çünkü geleneksel felsefenin dünya kabulü bilimleri ve ontolojiyi temel alan varlık yapısı ile ilgilidir (Akdağ, 2017: 54). Heidegger ise varoluşsal olarak ele alınan varlığın dünya tanımlamasında fenomenolojik olarak kabul ettiği varlığı ele alır. Dasein dünya içerisinde olmasıyla varolan şeylerle bağlantı kurduğunu söylemiştik. Bu bağlantıdan dolayı Dasein şeyleri bilme tarzı epistemolojiden uzaktır. Çünkü varoluşsal tarz Dasein'ın bilme tarzını anlama yöneltir.

Dasein'ın dünyada olmasıyla varlık anlamının üzerinin örtülmesi söz konusudur. Dünya içerisinde varolan şeylerle bağlantılar varlığa kendi anlamını unutturmuştur. Heidegger *Varlık ve Zaman*'da varlığın anlamının örtülmüş olmasını dört kavram ile ele alır. Bunlar *lakırtı*, *merak*, *müphemlik* ve *düşkünlüktür*. Bu kavramlar Dasein'ın dünya içerisinde bulunmasıyla kendi anlamının sorgusunu unutarak ve varlığında anlamının üzeri örtüldüğüne işaretler. Dasein dünya içerisine düşmüş olması ve varlığın anlamının unutulmuş olmasının yeniden ele alınmasında *fırlatılmış* hali olanaklarını görmenin koşuludur. Dasein bu fırlatılmışlık durumu ile kendi olanaklarının farkına varmasının nasıl olacağı sorusu ile karşılaşır. Dünya içerisine dalmış varlığın anlamının ne

olduğunun unutulmuşluğu Dasein'ın *korku* ve *kaygı* durumu ile anlaşılır. Korku ve kaygı varlığın içerisinde bulunduğu anlamı irdeleyen bir yapıdadır. Bu bağlamda Dasein korku ve kaygı ile açığa çıkacak olan varlığın anlamını oluşturarak kendisinin farkına varır. Kendisinin farkına varan Dasein varlığa yönelerek hakikati ortaya çıkaracak yapıyı oluşturur. Dasein kendisini gerçekleştiren yapıda anlam kazanarak varlığın dünya ile ilişkisinde anlama ve ilişkinin nasıl olduğunu aşağıdaki bölümlerde ele alacağız.

4.3 Heidegger ve Zaman

Heidegger varlık kavramına ilişkin ontolojik geleneğe dönerek bu kavramın neden zaman kavramı ile ele alınmadığını sorgular. Bu sorgulamayla varlık ve zaman kavramlarını bir arada ele alır. Heidegger zaman anlayışını Husserl'in fenomenolojik olarak ele aldığı zaman anlayışından yola çıkarak Batı metafiziğinin zaman anlayışını sorgular. Husserl'in zaman anlayışı bilincin tecrübesinden kaynaklanan bir şey halindeyken Heidegger ile bu anlayış yaşamın içerisine dâhil olur. Zaman kavramını şimdiki zamana indirgeyerek açıklamak varlığın anlamının üzerini örter. Varlığın örtük anlamından kurtulmak için varlıkla ele alınan zaman kavramının ne olduğunu sorgulamamız gerekir. Zaman kavramının ne olduğunu bilmeden varlığın ne anlamının ne olduğu sorusuna geçmek varlığın eksik yorumlanmasına yol açar. Varlık ve zaman kavramı birlikte yorumlanarak varlığın zaman üzerindeki veya zamanın varlık üzerindeki izleri ortaya çıkar.

Zaman meselesi Aristoteles'in ele aldığı şekliyle Heidegger'e kadar aynı şekilde yorumlanır. Bunu Aristoteles'in var olan veya mevcut olan zamanın art ardalığından kaynaklandığını söylediği cümlesiyle anlayabiliriz (Akdağ, 2017: 90). Çünkü temel olarak kabul edilmiş zaman algısı üzerinden çıkarımlar yapılmaktadır. Geleneksel felsefede kabul edilen zaman Heidegger'le birlikte tekrar sorgulanır. Bu sorgulamanın yanı sıra zamanın

varlık ile ilişkisi ön plana çıkar. Heidegger'in zamana ilişkin çözümlemesi Aristoteles'in zamanı sadece şimdi'nin art arda olmasına dayalı analizinden farklıdır. Heidegger zaman meselesini Dasein'in varoluşsal yapısı içerisinde ele alarak diğer varolanlardan farklı şekilde kabul eder. Heidegger *Varlık ve Zaman*'da varlığın anlamına ilişkin meseleyi varlıktan hareketle kavranan şey olarak şu şekilde ele alır:

Eğer varlık, zamandan hareketler kavranırsa ve varlığın çeşitli modifikasyon ve türevleştirmeleri içinde sahiden de zaman bakımından anlaşılır hale gelirse varlığın bizzat kendisi (yani “ zaman içinde varolan” varolanlar olarak değil yalnızca) görünür kılınabilecektir. Bu durumda “zamansal” ifadesi yalnızca “zaman içinde varolan” anlamına gelmekle sınırlı kalmayacaktır. Çünkü “zamandışı” ile “zamanüstü” olan da varlığı bakımından “zamansaldır” (Heidegger, 2020: 42).

Heidegger varlığın anlamlarının açığa çıkması için ontolojiden hareketle zaman fenomeninin üzerinde durur. Bu bağlamda zaman içerisinde olan şeyler bizatihi varlığı görünür kılan şey olacaktır. Zaman kavramının yorumlanması varlığın anlamının geçici bir gayesidir (Şahin, 2018: 65). Çünkü zaman zamansallık kavramına götürür. Varlığı anlamının olanağı zamansallıktan geçmektedir. Zamansallık tek başına zamanın şimdi geçmiş ve geleceği ile ilgidir. Fakat bu ilgi geleneksel zaman anlayışından farklıdır. Geleneksel anlamda zaman, gelecek ve şimdilik yani mevcut bulunma anlamı taşımaktadır. Heidegger'in zamansallık olarak bahsettiği şey zaman içinde varolmanın temelidir.

Heidegger zaman anlayışını *Ekstatikon* kavramı ile ele alır. Ekstatikon zaman anlayışı geleceği odak noktası yaparak geçmiş geleceğin şimdisini bir bütünlük içerisinde karşımıza çıkarır (Ünaldı, 2021: 35). Dasein bu *ekstatikon* zaman içerisinde varoluşun anlamını ve kendini gerçekleştiren yapıyı keşfedecektir. Çünkü zamansallığın bu üç boyutu dasein'in geleceğe yönelik yorumlanmasına işaret eder. Geçmiş, gelecek ve şimdiliğin

gündelik dilen farklı olarak Dasein'in varoluşun varlığında öncelikli olarak geleneksel felsefenin şimdinden değil, geleceğin önceliğinden yorumlanır. Dasein kendini önceleyen varoluşa imkân sağlayan yapıyı gerektirir (Ünaldı, 2021: 58). Geleceği mümkün kılan şey kendi varoluşunun anlamının açığa çıkmasıyla gelecekte kendini gerçekleştiren Dasein'dir. Varoluşu gereği kendini anlamlandırması zamanın üç boyutunda gerçekleşir. Fakat bu üç boyut birbiri ile peş peşe değildir. Sadece birbiri ile iç içe geçmiş bağlantılar kurarak varlığın anlamına ulaşmada gerekli şeylerdir. Dasein zamansal olarak varlığını anlamlandırması demek varoluşunun bütün tarzlarını zamansal fenomeni olarak yorumlanabilir. Bu bağlamda zamansallık Dasein'in varlığını anlamlı kılacaktır.

Dasein zamansallığı ile zamanın boyutlarına dalarak kendi zamanını oluşturur (Yıldızdöken, 2017: 226). Zamansallığın üç boyutunun her bir boyutu Dasein'in varoluşsal olarak kendini aşması için gereklidir. Geçmiş, gelecek ve şimdinin varoluşun hakikatine ulaşmada gerekliliği zorunludur. Bu zorunluluğun sebebi zamansallığın içerisinde varolan şeylerin varoluşsal sebeplerden dolayıdır. Dasein'in varoluşunun açığa çıkmasında zamansallığın üç boyutu birbiriyle iç içe olması ve bir boyutun gerçekleşirken diğer boyutlarında gerçekleşen varlığın zamanının dışında kalarak zamansallığını karakterize eder. Kısaca özetlemek gerekirse her bir boyut kendisini zamansallığın içerisinde gerçekleştirerek zamansallığın birlikte hareket eden yapısını inşa eder. Dasein zamansallığın bu birlikteliğinden kendi bütünselliğini kurarak ve varoluşunu gerçekleştirerek diğer varolanlar ile bağlantı kurar (Ünaldı, 2021: 57).

Dasein'in varolması geçmiş, gelecek ve şimdinin birliğinden meydana gelir. Bu üç boyut gündelik dille ele alınan zamandan farklı olarak gerçekleşir. Dasein zamansal olarak hiçbir zaman geçmişin izinde kalmadan geleceğe yönelerek sona doğru giden yolda

şimdinin içerisinde yaşar. Tüm bu zamansallık boyutlarını aynı anda şimdide yaşayarak ölüme doğru sonlu varoluşu anlamlandırır. Bu sebeple varlık sadece zamansallık içerisinde kendini açar. Batı metafiziği varlığın anlamını örtmekle birlikte geleceğe yönelik olan insan kavramının da üzerini örtmüştür. Heidegger hem varlığın unutulmuş anlamının açığa çıkmasına hem de insanın karanlığa mahkûm edilmişliğine yön verir.

Heidegger zaman kavramını derinleştirerek insanın kendi varlığıyla ilişki kurmasını sağlar. Dasein ile kendisini öncelikli yapan geleceği insan üzerinden yorumlar. Geleceği öncelikli olarak tasarlaması insanın varoluşunun olanaklı yapısından kaynaklanmaktadır. Çünkü insan yapısı gereği geleceği düşünerek varoluşunun üzerine yaşamaktadır. Dasein geleceği tasarlayan ve insanın geleceği önceleyen şekli ile zaman ve uzamı tasarlamaktadır. Bu tasarı içerisinde yaşayan Dasein tamamlanmamıştır (Ünaldı, 2021: 59). Dasein'in kendini tamamlayamaması yaşamın içinden kopuk olduğunu ve Dasein olmaktan çıktığını gösterir. Heidegger bu bağlamda gelecekte olan ölüm ile yüzleşmenin gerekli olduğunu söyler. Ölüm ile yüzleşmek insanın geleceği tasarlayan yapısından kaynaklanan ve bunun sonucunda kendi varlığına yönelik farkındalık sağlar. İnsan olma meselesi varoluşun farkına varan ontolojik fenomendir.

Dasein'in varoluşu geleceği öncelikle yani ölümün önünden gitmesi zamansallık ile mümkün olur. Varoluşun gerçekleştiği zamansallık ölümü öncelikle olanak tanır. Dasein ölümün geleceği bilerek anlamının koşulu olan zamanı geçmiş ve geleceği şimdiye taşıyarak varoluşu gerçekleştirir. Dasein ölümü öncelikle ölümden kaçmak gibi bir şey anlamına gelmez. Ölümün geleceğini bilerek onu öncelikle yani varoluşunu gerçekleştirmeye yöneliktir. Dasein'in ölüm ve zamana ilişkin benzerliği insan üzerinden açıklanır. Heidegger zaman ve insanı birleştirerek zamanın kökeninin ölümlü

olduğunu söyler. Heidegger ölümü önceleyerek insan ile ölüm arasında kurulan ilişkiden kaynaklanan varoluşu ele alır. İnsan zamansallık anlamında geçmiş ve gelecek içerisinde gelip gidendir. Kendi varoluşunu anlamlandırmak veya geçmişini unutmamak bağlamında geçmişten izler taşır. Gelecek bağlamında ise insan sonunun ölümü beklediğini bilerek ölüme doğru yol alır. Zamansallığın şimdiliğinden değil geçmiş ve geleceğin şimdide kesiştiği noktada varlık ile ilişki kurar.

Heidegger zamansallık içerisinde gerçekleşen geçmiş ve gelecek boyutları tarihsel olarak yorumlamayı ihmal etmez. Zamansallık kavramı belli bir süre içinde olup biten şeyleri yani başı ve sonu olan doğum-ölüm çizgisini gösterir. Bu bağlamda zamansallık içerisinde kendini gerçekleştiren Dasein tarihsel anlamda da bir süreci içerir. Heidegger bu süreç için tarihselliği zaman olarak ele almamız gerektiğini vurgular. Dasein'in tarihselliği zamana yönelik tarihsel anlayıştan farklıdır (Akdağ, 2017: 95) Dasein'in kendini gerçekleştirmesi zamansallıkla mümkün olduğu için zaman zaten tarihsel anlayışla gerçekleşir. Tarih zamansallık içerisinde insanın geçmiş deneyimlerine yönelik bir yorumlamadır. Batı metafiziği içine düşen Dasein varlık sorgulamasını fundamental yöntemle sorgulayarak geleneksel tarihsellikten koparılır. Dasein batı metafiziği geleneğinde varolan tarihsellikten koparılarak zamansallık çerçevesinde yorumlanır. Bu bağlamda üzeri örtülen, gizli kalan ve unutulmuş olan varlık anlayışı tekrar gün yüzüne çıkar. Varlığın tarihsel boyutundan hareketle öznenin nesnesi haline gelmiş insan değerlerini ve mahiyetini unutulmuş durumdadır.

Varlığın hakikatini anlamak için yine zaman kavramından düşünme eylemine gitmemiz gerekir. Çünkü üzerine düşünülecek olan şey kendisini bize açar. Düşünmenin zamanla ilişkisinde varlığın ekstazlarını göz önüne alarak varoluşa imkân veren şeyler

sorgulanır (Yıldızdöken, 2021: 229). Bu bakımdan Heidegger varlığın insanla olan bağının tekrar ele alınması gerektiğini iddia eder. Çünkü varlığın insan ile olan bağı unutulmuş varlığın insanla köklü ilişkisi zedelenmiş haldedir. Varlığın hakikati ise köklü bir ilişkiyi gerektirir. Varolan şeyleri sorgulamak ve üzerine düşünmek insan ile mümkün olur. Varolan şeylere takılı kalmadan varlığın anlamını sorgulama eylemine geçilerek kendi özünü kavrayan hakikati bulmak gerekir.

Heidegger felsefesinde insan bağlantısız tek başına oluşan bir kavram değildir. Özne nesne arasında gerçekleşen bağlantıda bilginin hakikatine ulaşırken objektif olarak ulaşmaz. Çünkü öznenin varoluşu fundamental olarak gerçekleşir (Şahin, 2018: 44). Özne dünya içerisinde fırlatılmış olarak kendini bulurken hem kendisinin hem de varolanların bilgisine zamansallıkla ulaşır. Dasein bilme sürecinin içerisinde olduğu için onun varoluşu gösteren yanı dilin hazır haline yöneliktir. Heidegger dilin kullanımı için insanın özünün düşünme ile olduğunu belirterek düşünmenin bir dilde varlık olarak kendisini göstereceğini söyler.

Heidegger modern dönemin öznelci anlayışı içerisinde kabul edilen varlığın öznenin kaynaklandığı sorununa Dasein yorumunu getirir. Bu bağlamda özne nesne ikiliğinden ilerleyen modern dönemin varlık anlayışı, varlık ve varolanlar olarak karşımıza çıkar. Bu ikiliği Heidegger olumlayarak başka bir düzeyde ele alır. Heidegger varlığı Dasein bağlamında örtük olan anlamın ortaya çıkması için zamansallıktan insan bağlamına geçer. İnsan bağlamında ise varlığın açığa çıkması düşünme ile gerçekleşecektir. Düşünme dil aracılığı ile varlığı anlamak, varlığı yorumlamak ve varlığın hakikatine ulaşmak için bir yoldur.

Heidegger için varlığı anlamak Dasein'in dünya içinde olmasıyla gerçekleşir. Heidegger için dünya kavramı çevre, nesnel veya bilimsel anlamda gerçekleşen anlamından uzaktır. Dünya belki daha çok kendi dünyamız olarak ele aldığımız düşünceye yakındır (Palmer, 2015: 192). Dünya içinde olmak insanı kuşatan şeylerin içinde kaybolmuşluktur. Bir şey içinde bulunan varlığı anlama, varlığın ekzistensiyal içinde gerçekleşen durumu ile aynıdır. Varlığı ekzistensiyal olarak kavramak varlık hakkında bilgi almak anlamına gelmektedir (Heidegger, 2020:224). Varlık hakkında bilgi almak Dasein'in dünya içinde olmasından dolayı 'şurada olmaklık' kavramını içerir. Bu kavram varlığın varolmak anlamıyla anlamanın bütün ayrıntılarını ele alır. Kısaca anlamak kavramı Dasein için dünyaya fırlatılmışlık bağlamında bulunduğu haller içerisinde kendisini ve varolan şeyleri yeniden yorumlamasına denk gelir.

Anlama kavramı ontik çerçevesinde yorumlandığında bir şey hakkında konuşmaların anlaşılması yani o şeyi düşüncemizde anlayarak yorumlamamıza denk gelir. Heidegger böyle bir ontik anlam değil ekzistensiyal bağlamında ele alınacak olan varlık olan varolanı anlamayı ele alır (Heidegger, 2020: 225). Varolanı anlayıp varlık hakkında düşüncelere sahip olma gündelik bir anlamdan farklı şekilde ele alınır. Gündelik anlama kavramı varlığın varolan anlamından uzaktır. Çünkü gündelik dilde anlama şeyleri öznenin bilinç düzeyinde özne merkezli bir anlama ve yorumlamayı gerektirir. Heidegger'in de asıl uzaklaştığı nokta modern dönemin öznecilik anlayışıdır. Varlığı anlamak ve yorumlamak özne merkezli bir yapı kurmaktan öte, varolanların üzerinde bulunan gizli örtüklüğü kaldırarak varlığı açığa çıkartmaktır.

Heidegger için "Anlama, Dasein'in kendi var-olabilmekliğinin eksistensiyal varlığıdır. Öyle ki bu varlık, kendi varlığının varlık durumunu kendinde açıklamaktadır"

(Heidegger, 2020:226). Dasein'ın anlaması kendi varlığının anlam kazanabilmesi için ontolojik bir fenomen olarak varlığı anlamayı içeren bir varoluşudur. Dasein kendi varoluşunu önceki paragraflarda da anlattığımız gibi zamansallık boyutu içerisinde gerçekleştirmeye çalışır. Bu gerçekleştirme çabası anlama sorununun içerisine girerek dünyada olmaya denk gelir. Heidegger anlamayı açıklama olarak da ele alır. Açıklama olarak anlama sorunu dünya içerisinde olmayı açıklar. Dünya içinde olmak, bütün şeylerle kurulan bağları varolanlar ile uyumlu kılar. Varolanlar üzerinden açıklanan varlık değil, varlığın dünya içinde bulunması bağlamında varolanlarla bağını oluşturur. Heidegger anlamayı dünya içinde olmanın koşulu olarak ele alırken nesnelere elde edilen bir şey olarak görmez. Anlama dünya içerisinde var olan bir nesneye karşılık gelmeyeceği gibi anlamayı mümkün kılan şey varlığın esaslarındandır.

Dasein dünya içinde olanaklarına yönelerek kendini gerçekleştirmesi kavrama ve anlamayı gerektirir. Kendisini anlayan Dasein yorumlamaya başlayacaktır (Becermen, 2004: 49). Anlama ve yorumlama birbiriyle bağlantılı olup varlığın üzerindeki gizli anlamın ortaya çıkması için gereklidir. Anlamanın yorum ile bağlantısını incelediğimizde anlama zaten şeylerde bulunandır. Bu bağlamda anlama yorumlamadan önce gelecek yorumlama anlamın tasarımı olarak kabul edilebilir. Dünyanın içinde bulunan şeylere değinecek olursak onlar dünya içerisinde varlıklarını devam ettirirken anlaşılma halde bulunurlar. Anlaşılma halde bulunan şeyler yorumlama ile anlam kazanarak ne uğruna var oldukları ele alınır.

4.4 Heidegger ve Hakikat

Heidegger felsefesinde hakikat kavramını sorgulamak için Sokrates öncesi filozoflara gitmek gerekir. Sokrates öncesi düşünürler varlığın anlamı olarak açığa çıkma,

gizlenmeme gibi terimlere yönelmişlerdir. Bu anlayışa göre hakikat kavramı antik çağın kavramlarından *aletheia*'ya denk gelir. *Aletheia* kavramı gizlenmiş olanı aşığa çıkartma gibi bir anlama gelse de sıradan bir anlam değildir. Antik çağda Heraklitos'un gerçek olarak *aletheia* kavramından bahsetmesi hakikat kavramı için anahtar niteliğindedir (Küçükalp, 2015: 410). *Aletheia* kavramı Grekçe bir kelime olarak hakikat kavramına denk gelse de Heidegger bu kavramları birbirinden farklı şekilde yorumlar. Hakikat kavramı için *erschlossenheit* ve *unverbergenheit* kavramlarını kullanır. Bu kavramlar İngilizce anlamına çevrilerek açığa çıkmak ve gizlilikten açığa çıkma olarak kullanılır (Ünaldı, 2021: 118).

Heidegger hakikat kavramı için geleneksel felsefeyi temel alarak ilerler. Temel alınan geleneksel felsefede hakikatin özü sorgulanmıştır. Bu bağlamda Heidegger hakikat kavramını ontoloji tarihinin düzlemine oturtarak sunar. Ontolojik bağlamda varlığın hakikati meselesi, varlık hakkında dönüşüme uğrayan düşüncelerin içinde gizlenmiş olan varlığı açığa çıkartma meselesidir. Hakikat-varlık, hakikat-varolan ve hakikat-Dasein kavramları bağlamında hakikatin özüne yönelik mesele ile karşı karşıya kalınır.

Hakikatin varlık ve varolanlara yönelik özünü incelemek için ontolojiye değinmek gerekir. Ontolojik araştırma varlığın hakikati konusunu ele almasından dolayı hakikat ile ilişkilidir. Varlıkla ilişkili olan hakikat keşifle mümkündür. Heidegger *Varlık ve Zaman*'da

Hakikatin keşfedilmişlik ve keşfedici-olmaklık diye 'tanımlaması' yalnızca bir sözcüğün açıklanması da değildir. Bilakis o, Dasein'in öncelikle 'hakiki' diye adlandırdığımız tutumlarımızın analizinden doğmaktadır. Keşfedici-olma olarak hakiki-olma, Dasein'in bir varlık minvalidir. Bu keşfetmeyi bizatihi mümkün kılan, daha çok asli anlamda zorunlu 'hakiki' denmesi gerekir. Hakikatin en asli fenomenini görünür kılan, keşfetmenin bizatihi eksistensiyal-ontolojik temellerdir (Heidegger, 2020: 332).

Hakikatle ilgili bu keşfedilmişlik varlığın ontolojik hakikati olarak örtülü olan gizlenmişliğin açığa çıkması anlamına gelir. Ontolojik hakikat ontik hakikatin imkanını oluştururken varlık sorusunun sorulmasına imkan verir. Varlık sorusu ve hakikatin keşfedilmesi Dasein'ın dünya içinde olması bağlamında ele alınır. Dünya içinde olan varolanı keşfetmek Dasein ile gerçekleşir. Bu bağlamda hakikat varolan bir şeyin açığa çıkması olarak görülür. Dasein'ın dünya içinde olması dünyanın açılmışlığı üzerine temellenir. Dünya içinde varolan şeyler kendini önceleyen Dasein ile birlikte keşfedilir. Bu yüzden Dasein'ın varolanların üzerindeki hakikatinin keşfi gerçekleşir.

Dasein özü itibariyle kendi açılanmışlığı var olduğu, açılanmışlık olarak açımlayıp keşfettiği takdirde, özü itibariyle “hakikidir.” Dasein “hakikat içinde” vardır. Bu beyan ontolojik anlama sahiptir. Ama o Dasein'ın ontik bakımdan hep veya tek tek “bütün hakikatlere” dâhil edildiği anlamına gelmemektedir. Bilakis Dasein'ın eksistensiye konstitüsyonuna kendi en zati varlığının açılanmışlığı ait demektir (Heidegger, 2020: 333).

Dasein'ın hakikat içinde varolması dünya içerisinde varolanlarla birlikte olarak dünyaya fırlatılmıştır. Bu fırlatılmışlık kendi dünyası içerisinde kaybolan Dasein'ı zamansallık ile kendisinin ve varlığın farkına varır. Dasein'ın dünya içinde açılmış olması onun dünyada karşılaştığı şeylerle mümkündür. Dünyada mevcut olan şeylerde varlığın hakikati üzerinden yorumlayacak olursak logos gerekir. Logos yani yorumlama anlamıyla varlığı açığa çıkaracak bir yorumlamayı içerir.

Varlığın gizli anlamının açığa çıkması var olan kavramına takılı kalmasından kaynaklanabilmektedir. Var olana takılı kalan insan varlık sorununa değinmeyi unutmuş olarak varlığın anlamının da üzeri örtülmüştür. Bu bağlamda varlık ve insan arasındaki bağ zarar görmektedir. İnsan varolanların içinde varlığa ilişkin olarak yurttaşsız kalmaktadır.

Yurttaşsızlık içindeki insan hakikatini bulamamaktadır. Hakikat içerisinde insanın varlıkta yerini bulması ve zarar gören ilişki tekrar ele alınmaktadır (Atasoy, 2018: 107) Hakikat ilişkisinde varlık üzeri örtülen anlamının insan düşüncesinde bulmaktadır. Düşüncenin oluşması varlık ile insan arasındaki bağı güçlendirerek varlığın anlamına ilişkin yorumlama yapılarak varlığın dil ile ilişkisi ortaya çıkmaktadır.

Heidegger'e göre varlık dil ile ilişkisi insan üzerinden ilerlemektedir. Varlığın ne olduğu sorusu dil üzerinden gösterilen bir açıklamadır. Heidegger dili varolana işaret eden anlamından farklı olarak ele almaktadır. Varolanı anladığımız dilin üzerinde farklı bir anlam bulunmaktadır. Bu gizli anlam varlığa işaret etmektedir. Kısaca modern dönemin özne-nesne ilişkisiyle ele alacak olursak varolanın açıklandığı dil özne-yüklem içerisinde ele alınan anlamından daha farklı olarak varlık anlamını taşır.

Dilimizde küçük bir isim veya bir fiil öylece bulunabilir mi? Hayır. Aslında hiçbir dil mevcut olamaz. Böyle bir varlık kendisini kelimelerle açıklayamaz, ona işarette bulunmak ve onun hakkında kelimelerle açıklama yapmak mümkün olamaz. Zira böyle bir varlık hakkında konuşmak, onun daha önceden bir varlık olarak anlaşılmasını, yani onun varlığının anlaşılmasını içermelidir (Palmer, 2015:220).

Heidegger dil sorununa değinerek varlığa ilişkin insan ile dil arasında çıkan bağlantıyı ele alır. Dil insanın varlığının tarihsel gelişiminde anlamak ve konuşmak eylemleriyle kendini serimlemektedir. Heidegger' göre insan, varlık ve dil ilişkisi birlikte ele alınmalı ve bu bağlam doğrudan birbiriyle ilişkilendirilmelidir. Heidegger varlık üzerine düşünmenin unutulduğunu ve düşünmenin günümüzde de unutulmuş varlığın üzerinin kapalı halde bulunduğunu söyler. Heidegger üzeri kapalı olan varlığın üzerine düşünmeyi düşünmek olarak varlığın anlamının yeniden açığa çıkartmayı hedefleyerek Dasein ile soru

sormayı gerçekleştirir. Dasein varlığını diğer varolanlarla ilişki içinde dil ile gerçekleştirir. Dasein varolanla bağına fark ederek kendi varlığının da farkına varacaktır (Atasoy, 2018: 108).

Dil sadece konuşmaya yarayan yeti olarak algılanmaması gerekmektedir. Dil insanın kendisini ifade ettiği yani insani bir özelliğidir. Heidegger'in dil anlayışı bütün şeylerde bulunan fakat kendisini gizleyen varlığın dil ile açığa çıkmasıdır. Heidegger'e göre dil varlığın bir görünümü olarak ele alınmalıdır. Varlık kendisini insanın öncülüğünde ortaya koyan bir şeydir. Dilin özü varlığın özünü meydana çıkartan hermenötiksel alanı oluşturmaktadır. Heidegger'in varlık anlayışı insanın eylemi olan dil üzerinden kendini göstermektedir. Heidegger fenomenolojik bir hermenötik ile varlığın dildeki gizli anlamını ortaya çıkaran yorumunu ortaya koyar. Heidegger'e göre:

Fenomonolojik tanımının metodolojik karşılığı yorum [Auslegung, açıklamak]'dur. Dasein (varlık) fenomenolojisiindeki logosta hermeneuin [yorumlama] özelliği vardır. Bunun aracılığı ile Dasein, kendi varlığının yapısını ve kendisinin, varlığı [şuur öncesinde]anlamasında var olan, varlığın otantik manasını bilir. Dasein fenomenolojisi, kelimenin asli manasında yorum işini belirleyen hermenötik demektir. (Plamer, 2015: 118)

Dil düşünceyi gerektiren bir yorumlamayı içermektedir. İnsanın bir yetisi olarak düşünme eylemi varlığın gizli kalmışlığının açığa çıkartacaktır. Bu bağlama Dasein yorumu insanın düşünme eyleminden ortaya çıkacak olan dilin üzerindeki varlığa ilişkindir. Varlık kendisini dil ile göstereceği için insan varlığı dilin sözcüklerinde bulmaktadır. Heidegger'in hermenötik yorumu varlık ve dil ilişkisinde gizlenmiş olan varlığın dil ile mümkün olduğunu görürüz. Dasein kendini anlayan ve ifade eden olarak dil ile hakikate yönelik bir varlık olarak yorumlanır.

Son olarak Heidegger'in varlığın kendisini gösterdiği bir alan da sanattır. Sanat hakikat düşüncesiyle benzer şekilde ilerlemektedir. Sanat eserin düşünüldüğünde sanatın kendisi dünya içerisinde var olarak yaşamını devam ettirmektedir. Sanat eseri nesne veya obje olması dışında kendi içerisinde farklı bir anlamı barındırır. Heidegger bu anlamın varlığın dil ile gösterildiği gibi sanatla da gizli anlamını barındırdığını ele alır. Hakikatin dil ile gösterildiği anlamdan sanat anlamına geçerek şiiri esas alır. Kısaca varlık kendisini şiir ile gösterir. Heidegger geleneksel metafiziği yeniden ele alarak metafiziği yeniden yorumlar.

5. SONUÇ

Varlık kavramı felsefe tarihi içerisinde önemli bir yere sahiptir. Platon'un idealar kuramıyla tartıştığı varlık sorusu Aristoteles'in felsefesiyle birlikte geleneksel metafiziğin temellerini oluşturmuştur. Orta çağ felsefesi varlığı genel olarak Aristoteles'in düşüncelerini takiben Hristiyanlık ile uzlaştırarak ele almıştır. Şüphe yönteminden ortaya çıkan Descartes'ın *cogitosu* ise varlığın insan-özne merkezinde açıklanmasıyla modern dönemin düşüncesini ve bundan sonra varlık hakkında oluşturulacak düşüncelere kapı aralamaktadır. Descartes düşünen ben olarak ontolojiyle insanın düşüncesini ilişkilendirmesi varlık sorusuna da verilecek cevabın 'ben' in kurgusundan geçmesi gerektiğini vurgulamaktadır. *Cogito* kurgusunda ele almamız gereken şey kendini düşünen düşünce olarak ben'in içeriğidir. Çünkü varlık kavramının ne olduğunu çözümlenecek olan 'ben' kurgusudur. Varlık bağlamında kendini düşünen düşünce olan *cogito* şüpheden arındırılmış şeylerin varlığını kabul etmektedir. Varlık kavramı bu bağlamda *cogitonun* içerisinde çözümlenemeyecektir. Bunun sebebi ise varlık hem zihinde hem de dışarıda bulunan bir kavram olmasından dolayıdır. Descartes'in varlık tanımı Tanrı tanımıyla yakından ilişkilidir. Tanrı tanımı gereği evrende açıklanamayacak bir kavram olması bağlamında kendisinden daha yüce bir şey olmayacağı düşüncesiyle ben kavramının da Tanrı tanımından açıklanması gerekir. Kısaca ben kavramı dışarıya açıklanabilmesi için Tanrıya ihtiyaç duymaktadır. Tanrı dışarıdaki bilgilerin gerçekliği ile ilişkili kurulan tözdür. Kant felsefesinin bütün problemi sentetik a priori yargılar ve bilginin nasıl mümkün olup olmadığı üzerinedir. Kant'ın transandantal idealizme dayanan eleştirel felsefesi ise deneyden doğmayan fakat deneyi mümkün kılan kavramları ele almaktadır. Kant özne merkezli modern metafiziği aşkınsal-özne merkezli metafizik haline dönüştürür.

Heidegger ise varlık sorusunun unutulduğu iddiasıyla varlık sorusunu yeniden yorumlar. Fenomonolojik ontoloji yöntemini benimseyen Heidegger Dasein ile varlığın anlamı sorusunu hermenötiksel bir biçimde ele alır. Heidegger önceki dönemlerde varlığın doğruluk hakikat gibi kavramlarla ele alınmasına ilişkin neden zaman kavramıyla ele alınmadığını sorgulamaktadır. Heidegger varlığın gizli anlamına yönelik ontolojik bir açıklama için İlk çağ filozoflarının varlık anlayışlarına geri dönerek varlığa ilişkin tanımlarda tamamlanmamışlık görür. Bir nevi ontolojik kazı yaparak varlığın anlamını çıkartmayı hedefler. Varlık kavramını zaman kavramıyla ele alarak varlığın anlamının örtüsünü kaldırmaya odaklanır. Heidegger Dasein'ı zamansallık içerisinde ele alarak geçmiş ve geleceğin şimdinden hareketle varlığın anlamına ulaşmaya çalışır.

Dasein dünya içinde olmasıyla kendisini anlamlandırmaktadır. Dünya içerisinde kendisini ve anlamını gerçekleştiren Dasein kendini bilmektedir. Bu bağlamda kendini bilen ve anlayıp yorumlayan Dasein, kendini ifade etmesi için bir alana ihtiyacı olur. Bu alan insanın kendisini düşünen ve ifade ettiği dil olmaktadır. Düşünme eylemi insana ait bir özellik olarak insan varlığı düşünerek dil ile ifade edecektir. Varlığın kendini gösterdiği alan olarak kabul edilmektedir. Varlık dil ile kendisini gösterdiği için dil olmadan varlığın anlamına ulaşamayız. Heidegger varlık ve dil ilişkisini hermenötik yol ile göstermektedir. Hermenötik kendi içerisinde hem dil hem de anlamayı barındırdığı için varlığın açığa çıkmasındaki önemli alanı oluşturur.

KAYNAKÇA

Ahmetoğlu, T. (2020) *Platon'da Varlık, İyi ideası ve İslam Düşüncesine Etkileri* İstanbul Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Arslan, A. (2017) *İlkçağ Felsefe Tarihi* cilt 2 İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Aristoteles. (1996) *Metafizik* (çev. Ahmet Arslan) İstanbul: Sosyal Yayınları.

Aristoteles. (2017) *Kategoriler ve Önergeler* (çev. Furkan Akderin) İstanbul: Say Yayınları.

Aristoteles. (2018) *Metafizik* (çev. Y. Gurur Sev) İstanbul: Pirhan Yayınları.

Akdağ, Z. (2017) *Husserl ve Heidegger'de Doğruluk ve Hakikat Üzerine* Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Akgündüz, B. (2020) Kant'ın Anlama Yetisi ve Akıl Ayrımının Plotinous'un Ruh ve Tin Hipostazları ile Karşılaştırılması *Yapay Zekâ ve Zihin Felsefesi Dergisi* cilt:3 sayı: 1 (41-50).

Atasoy, Y.C. (2018) *Heidegger'in Varlık ve İnsan Anlayışı* Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Babuççu, A.H. (2016) *Presokratiklerden Platon'a Logos Kavramı* Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Felsefe Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Becermen, M. (2004) Dilthey, Heidegger ve Gadamer'de Anlama Sorunu *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* cilt:5 sayı:6 (35-66).

Bumin, T. (1996) *Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Çitil. (2013-2014) *Kant Okumaları* İlem İhtisas Programı

Ceylan, T. (2018) Platon Ontolojisinde Metafizik İkicilik ve Bunu Hazırlayan Felsefi Ortam *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* cilt:22 sayı:3 (1509-1527).

Cevizci, A. (1999) *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.

Cevizci, A. (2016) *Metafiziğe Giriş*, İstanbul: Say Yayınları.

Çakan, O. (2022) *Saf Aklın Eleştirisi'nde Kantçı Özne Devrimi* İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Çüçen, A.K (2016) *XX. Yüzyıl Filozofları* İstanbul: Sentez Yayıncılık.

Çüçen, A. K. (2019) *Metafizik Filozofların Metafizik Sistemleri* Bursa: Sentez Yayıncılık.

Deniz, Ş. (2006) Öznecilik ve Eleştirisi *Sosyal Bilimler Dergisi* cilt:8 sayı: 2 (219-230).

Descartes, R. (2014) *Meditasyonlar* (çev. İsmet Birkan) Ankara: Bilgesu Yayınları.

Descartes, R. (2018) *Yöntem Üzerine Konuşma*, (çev. Murat Erşen) İstanbul: Say Yayınları.

E Choone, L. (2001) *Modernliğin Çıkmazı* (çev. Ahmet Demirhan ve Erol Çatalbaş) İstanbul: İnsan Yayınları.

Gül E, S. (2010) *Aristoteles 'te Fizik ve Metafizik İlişkisi* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri (Felsefe Tarihi) Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Heidegger, M. (2015) *Teknik ve Dönüş&Özdeşlik ve Ayrım*, (çev.Necati Aça) Ankara: Pharmakon Yayınları.

Heidegger M. (2001) *Zaman ve Varlık Üzerine* (çev. Deniz Kanıt) Ankara: A Yayınları.

Heidegger, M. (2009) *Metafizik Nedir?* (çev. Yusuf Örnek) Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Heidegger, M. (2020) *Varlık ve Zaman* (çev. Kaan Ökten) İstanbul: Alfa Yayınları.

Heimsoeth, H. (2007) *Kant'ın Felsefesi* (Çev. Takiyettin Mengüşoğlu) Ankara: Doğubatı Yayınları.

Osmanoğlu, Ö. (2019) *Aristoteles'in Metafizik Sistemi* (Editör: A.K. Çüçen) İstanbul: Sentez Yayınları.

Palmer, R.E. (2015) *Hermenötik* (çev.İbrahim Görener) İstanbul: Düşün Yayıncılık.

- Platon. (1942) *Menon* (çev. Adnan Cemgil) Maarif Matbaası.
- Platon. (2015) *Sofist* (çev. Furkan Akderin) İstanbul: Say Yayınları.
- Platon. (2015) *Timaous* (çev. Furkan Akderin) İstanbul: Say Yayınları.
- Platon. (2018) *Parmenides* (çev. Saffet Babür) İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.
- Platon. (2019) *Phaidon* (çev. Furkan Akderin) İstanbul: Say Yayınları.
- Ross, W.D. (2014) *Aristoteles* (çev. Ahmet Arslan) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Şuhul, C. (2003) *Metafiziğin Tarihsel Evrimi HRÜ İlahiyat Dergisi Sayı V. Ocak-Haziran (s.57-69).*
- Tekin, S. (2018) *Aristoteles Metafiziği ile İbn Rüşd Metafiziğinin Karşılaştırılması* Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Felsefe Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Kant, İmmanuel. (2015) *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kant, İmmanuel. (2019) *Arı Usun Eleştirisi* (çev. Aziz Yardımlı) İstanbul: İdea Yayınevi.
- Kant, İmmanuel. (2019) *Prolegomena* Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Keskin, G. (2011) *Kant'ın Transsendental Mantık Anlayışı* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Kılıç, Y. (2015) Kant'ın Etik Görüşünde 'Değerli Eylem'in' *Olanığı Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* sayı: 22 (93-100).

Küçükalp, K. (2015) *Doğudan Batıya Düşüncenin Serüveni* İstanbul: İnsan Yayınları.

Sağman, S. (2021) *Descartes Felsefesinde Cogito-Tanrı İlişkisi* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Ünaldı, N. (2021) *Martin Heidegger Düşüncesinde Hakikat Zaman İlişkisi* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Felsefe Tarihi Bilim Dalı Doktora Tezi.